

1. ÚVOD

Téma zabývající se židovskou rituální očištěnou jsem zvolila, protože se domnívám, že nebylo dosud v české odborné literatuře reflektováno tak, jak by si jistě plným právem zasloužilo. V posledních deseti letech bylo na území Čech a Moravy objeveno několik židovských rituálních lázní, hebr. *mikve* (např. rituální lázně v Mikulově, Dobrušce, Libochovicích, Polné nebo v Lázních Kynžvartu). Většina z nich je nyní využívána jako turistické atrakce, díky tomu může tyto architektonické skvosty shlédnout i běžný laik. Pro některé z nich jsou *mikve* svědectvím o dávno přežitých rituálních tradicích, pro některé naopak zbytkem zničené kultury a obraz její minulosti. Zachovalých budov, synagog či domů, v nichž bývaly *mikve*, je na území České republiky jistě více, avšak jejich interiér – obvykle ve sklepních prostorách – mnohde teprve čeká na své odhalení. *Mikve* byla neodmyslitelnou součástí každé židovské komunity, stejně jako synagoga nebo hřbitov. Právě uvnitř synagogy, nebo blízko ní, byly židovské rituální lázně často situovány.

Cílem této práce je poskytnout rozsáhlejší text umožňující hlubší vhled do problematiky rituálu ponoření (hebr. *tvila*) a zároveň duchovního očištění v *mikve*. Budou v něm popsány principy rituálního znečištění lidí a věcí, jak je vnímá židovská tradice. Zároveň budou přiblíženy kroky, které jsou zapotřebí k znovudosažení rituální čistoty. Text zodpoví mnohé otázky, např. proč je nutné býti ve spirituálním slova smyslu „očištěn“ před Bohem, a naznačí, zda Židé tento rituál praktikují i dnes. Avšak stěžejní výzkumnou otázkou této práce je identifikace obcí v Čechách a na Moravě, v nichž v minulosti *mikve* fungovala, popř. je i dnes aktivní. Rekonstrukci ve většině případů již zaniklých židovských obcí, zhotovím na základě archivní badatelské činnosti, terénního výzkumu, dotazníkového šetření a studia lokální literatury jednotlivých obcí. Pracovat tak budu např. se záznamy židovských matrik nebo s plány nově vzniklých ghatt z let 1727. Podle sídel židovských matrikářů se pokusím vytipovat ty nejvýznamnější židovské obce v Čechách,¹ kde bych přítomnost lázně očekávala. Plány, jež přinesl Translokační reskript Karla IV., objasní podobu historických židovských sídlišť. Text je zaměřen na vytipované rituální lázně,² které byly odhaleny na historickém území Čech a Moravy. V příslušné kapitole *Popisy vybraných lokalit* budou následně okomentovány pozůstatky objevených rituálních lázní. Doposud nebylo možné získat rozsáhlejší text týkající se této problematiky v českém jazyce. Zajímavá může být i rešerše, která zmapuje fenomén *mikve* jako historické památky. Přiblížením historických

¹ Na Moravě byly hranice jednotlivých obcí od počátku jasně stanoveny, což ulehčuje rámeček bádání.

² Tato práce je pouhým základem v oblasti lokalizace rituálních lázní v České republice.

souvislostí spjatých s životem Židů na území Čech a Moravy se pokusím objasnit, proč se u nás rituální lázně dochovaly výhradně v pozdně středověké podobě a jak se tyto lázně odlišují od známých středověkých rituálních lázní odhalených v nedávné době v Německu, Rakousku či Itálii. Této části práce se věnuje kapitola *Historie Židů v Čechách a na Moravě, možnosti zbudování rituálních lázní*. Práce poskytuje srovnání vývoje židovského osidlování a utváření židovských obcí v Čechách a na Moravě.

V České republice v současnosti funguje rituální lázeň v Praze a Brně, v práci bude obou těmto moderním lázním věnována zvláštní pozornost v podkapitole *Rozhovor s brněnským rabinem a balanit, srovnání rituální lázně v Brně a Praze*.

Téma rituální očisty Židů je velmi intimní; i proto je pro laického, nežidovského příjemce zahaleno tajemstvím. Už v dávné minulosti byl tento rituál zároveň s dalšími židovskými zvyky a tradicemi tabuizován. Toto „znenávidění“ přispělo k židovskému pronásledování a obviňování (např. z rituálních vražd nebo otravování studní). Práce si klade za cíl, aby se téma rituální očisty Židů stalo veřejně známým a možná i diskutovaným tématem.

V anglo-saské literatuře se tématem židovské rituální očisty zabývají převážně laické ženy, vždyť právě jich se nejvíce rituál týká. Jako příklad bych zmínila Ruth Westheimer a Ruth Judith Baskin.³

Právě tyto autorky mnohdy přispívají k tomu, jak je fenomén *mikve* přijímán a chápán majoritní společností. Můžeme se tu setkat i s literaturou, která spojuje rituální očistu žen s ryze feministickými tezemi. Tuto literaturu však nepovažuji za odbornou a věcnou, a v této práci ji nebudu věnovat pozornost.

V úvodu bych ráda shrnula vývoj rituálního obřadu očišťování napříč kulturami. Rituály praktikované prostřednictvím vody jsou znakem mnoha náboženství a kultur. Voda je očištným symbolem v mnoha náboženstvích a často reflektuje představy spojené s novým životem.⁴ Setkáváme se s nimi již u nejranějších náboženských systémů Blízkého východu. Představa o tom, co je rituálně nečisté se lišila v závislosti na regionu. Za nečistotu v rituálním smyslu se považovala především špína, krev, mrtvoly a zdechliny, zvířata – která

³ WESTHEIMER, Ruth: (2000): *The Art of Arousal: A Celebration of Erotic Art Throughout History*. London: Madison Books.

BASKIN, Ruth Judith: (1998): *Jewish Women in Historical Perspective*. Second Edition. Editor, Wayne State University Press.

⁴ ELIADE, M.: (2006): *Posvátné a profánní*. Oikoymenh.

nepatřila do daného teritoria – a tělní tekutiny.⁵ Mnohá náboženství pohlížela právě na sperma a menstruační krev jako na zvlášť nečisté, považovala je za „nečistotu“ bránící věřícím v modlitbách. Důvodem rituální očisty je proto nejčastěji získání nutné „čistoty“ před Bohem.

Podle Židů se mohl nečistý člověk očistit třemi způsoby – umytím rukou, umytím nohou nebo ponořením celého těla do *mikve*.⁶ Nejpoužívanější způsob očištění byl právě prostřednictvím *mikve*, protože potopení celého těla znamenalo znovuzrození a odpoutání se od minulosti. Koncept *tahara* (očišťování) a *tuma* (nečistoty) byly a stále jsou pevnými základy židovského náboženského života. Kořeny čistoty sahají k přírodním silám, které jsou vázány k dobrým a zlým pocitům.⁷ S pravidelnou očistou po pohlavním styku se však neseťkáváme jen u Židů. Babylóňané praktikovali obřad rituální očisty dokonce dvakrát za den, důvodem byla právě nečistota způsobená pohlavním stykem. Islámská rituální očista nařizuje obřad před kontaktem se svatou knihou, i když důvody očisty se mohou v různých větvích islámu lišit. „Čistota je půl víry,“ řekl Mohamed. V islámu také nacházíme potřebu rituální očisty po pohlavním styku nebo očišťování žen po menstruaci. Např. pro egyptské muže platil po pohlavním styku zákaz návštěvy mešity, dokud neprošli rituálním očištěním. Velmi podobnou očistu celého těla nacházíme také v hinduismu. Věřící se tu (většinou před slavnostmi a svátky) ponořují do svatých řek, jako je např. Ganga. V křesťanství také nacházíme formy jisté rituální očisty prostřednictvím vody. Nejznámější je křest, patří sem ale i smočení prstů ruky v umyvadle, jímž se věřící symbolicky očistí při vstupu do kostela.

Rituál očisty prostřednictvím ponoření pochází z doby Šalamounova Chrámu, trvá však v analogické, ne-li stejné, režii dodnes. V současnosti je hlavním účelem ponoření v *mikve* rituální očištění ženy po menstruaci. Tím, že se očistí, zachová totiž i čistotu rodiny.

Předkládaná práce obsahuje i výpovědi členek Pražské a Brněnské židovské obce. Respondentkami byly ženy, které rituál *tvila* praktikují. Zásadní výpovědi poskytla např. paní H. Dejmalová, která je zaměstnaná v Pražské židovské obci jako lázeňská (hebr. *balanit*) a paní O. Seifertová *balanit* brněnské rituální lázně. V neposlední řadě, zásadní informace o

⁵GANZ REIN!: *jüdische Ritualbäder*: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seide. Wien: Holzhausen, 2010.

⁶NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*. Praha: Sefer.

⁷GANZ REIN!: *jüdische Ritualbäder*: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seide, s. 45. Wien: Holzhausen, 2010.

funkci a použití *mikve*, vyplynuly z rozhovoru s rabínem Brněnské náboženské obce panem Šlomem Kučerou a manželkou zemského rabína, paní Vlastou Rúth Sidonovou.

Rozhovory odhalily nečekané odlišnosti v praktikování rituálu *tvila* v Praze a Brně. Dotázané ženy vysvětlovaly pocity spojené s nutností pravidelné očisty tak, že je pro ně tento očistný proces spojením s tradicí, zachováním souvislosti a především udržením rituálu, který podle některých z nich zejména v 19. století znatelně upadl.

1.1. Kritika literatury a pramenů

Jistý zlomový okamžik v přijímání fenoménu židovské rituální očisty majoritní společností v České republice nastal uvedením téměř tříhodinové inscenace, která představila prostředí novodobé *mikve* a vynesla na povrch téma střetu ortodoxního světa se světem moderním. V prosinci roku 2008 proběhla ve Stavovském divadle v Praze premiéra inscenace *Mikve*. Tato činohra vznikla v roce 2005 v Izraeli, a i přes svou jistou kontroverznost tam získala ocenění Hra roku 2005. Její autorka Hadar Garlon, která vyrůstala v prostředí izraelské ultraortodoxní židovské rodiny, se soustředila nejen na prostředí ženské rituální lázně, ale i na problém sekularizace a modernizace náboženského prostředí. „*Problematika hry stojí na konfliktu ortodoxní židovské komunity a touhy žen vymanit se z přísných - z dnešního hlediska zastaralých - pohledů na ženu a její postavení ve společnosti.*“⁸

Přestože jde v inscenaci především o pohled ortodoxních židovských žen na svůj osobní intimní život, zanechala ve mně hra pocit bližšího poznání prostředí *mikve* - rituálu, který židovské ženy každý měsíc praktikují. V inscenaci je mimo jiné představen svět zákonů, příkázání a norem každodenního života Židů, jako vnější dramatická okolnost, jenž se pro diváka může stát zajímavou i poučnou. Domnívám se, že zhlédnutí hry *Mikve*, bylo pro získání představy o očistném rituálu podstatné.

Podrobnější informace o ženské rituální čistotě předložila širší čtenářské obci židovská autorka Tehila Abramov v knize „*The Secret of Jewish Femininity*“.⁹ Tato kniha blíže popsala celé téma týkající se svatosti židovského domova a tedy čistoty rodiny (hebr. *tohorat ha mišpacha*). Sexuální život ortodoxních Židů je na provedení rituálu *tvila* v *mikve* doslova závislý. Protože však jedním ze základních principů židovského života je tzv. *cniu't* (můžeme doslova přeložit jako cudnost), není obvyklé probírat okolnosti a podrobnosti intimních

⁸ Recenze činohry *Mikve*, citováno z <http://www.rozhlas.cz/mozaika/recenze/_zprava/524005> [2012].

⁹ ABRAMOV, Tehila (2005): *The secret of jewish femininity*. Southfield: Targum Press.

stránek manželského života veřejně. Možná i proto jsou některé detaily očištného rituálu laické veřejnosti obtížně dosažitelné a zůstávají skryty pouze uvnitř židovské komunity. Důvody této „opatrnosti“ možná souvisejí i s historickou zkušeností s jinověrci.

Další kniha, jež se věnuje tématu svatosti párového židovského života, vznikla v roce 1992 rukou Michaela Kaufmana *Love, Marriage, and Family in Jewish Law and Tradition*.¹⁰ Tato kniha především prezentuje veškeré pravidla tradičního židovského manželství, jež úzce souvisí s rituálem *tvila*. Ucelenou představu o *tohorat ha mišpacha* podává rabín Kalman Kahana v práci *Daughter of Israel*.¹¹

Originální práci zabývající se rituálem v *mikve* a zásadami rodinného života přinesl americký rabín Aryeh Kaplan v práci *Waters of Eden: The Mystery of the Mikvah*.¹² Tento autor se zamýšlí nad historií tohoto starobylého rituálu a snaží se jej pochopit a vysvětlit jeho nejrůznější detaily. Kniha zohledňuje mystiku, jež s rituálem neodmyslitelně souvisí. Kniha pracuje s náboženskými spisy a odpovídá na mnohé otázky o *mikve* a jejím použití.

Autorka Rivkah Slonim je pedagožka, spisovatelka a známá obhájkyň ženských práv v židovské společnosti. Autorka je mnohdy kontroverzní pro své názory týkající se střetu moderního a tradičního způsobu života. Není divu, že si Slonim zvolila téma rituální očisty žen v *mikve*. Publikace *Total Immersion: A Mikvah Anthology*¹³ řeší problematiku *mikve* a čistotu židovské rodiny na základě filozofických, psychologických, mystických, historických ale i praktických zkušenostech samotných uživatelů.

Konceptem rituální čistoty a nečistoty a s ním souvisejících obřadů se zabývala autorka Mary Douglas v práci *Purity and Danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*.¹⁴ Tato práce je právem širší vědeckou společností označována za mistrovské dílo antropologie. Hlavní výzkumná otázka této práce je zkoumání toho, co je „nečisté“ v různých kulturách. Douglas pak na základě těchto zjištění určuje různá pravidla čistoty. Mimo jiné

¹⁰KAUFMAN, Michael (1992): *Love, Marriage, and Family in Jewish Law and Tradition*. Northvale: Jason Aronson.

¹¹KAHANA, Kalman (1970): *Daughter of Israel*. Jerusalem: Feldheim. A practical and detailed guide to the observance of *Taharat Hamishpachah/Family Purity*. Feldheim Publishers.

¹²ARYEH, Kaplan (1976): *Waters of Eden: The Mystery of the Mikvah*. New York: NCSY/Union of Orthodox Jewish Congregations of America.

¹³SLONIM, Rivkah (1996): *Total Immersion: A Mikvah Anthology*. Northvale: Jason Aronson.

¹⁴DOUGLAS, Mary (1966): *Purity and Danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.

autorka vysvětluje rozdíly mezi tím, co je posvátné, čisté a nečisté, a to nejenom v různých kulturách, ale i v různých dobách.

Velmi nezaujatým a působivým způsobem vyjádřil rumunský filozof a teolog Mircea Eliade, svůj postoj k profánnímu a posvátnému času a prostoru v různých náboženstvích. Zajímavou kapitolou se pro mě stala *Voda jako symbol čistoty* v práci *Profánní a posvátné*.¹⁵

Co se týče české literatury, je nezbytné zmínit známou povídku zmiňující rituál v *mikve*, kterou přinesl Ivan Olbracht ve svém díle *Golet v Údolí*.¹⁶ Pravdou je, že česká krásná, ale i odborná literatura rituál *mikve* detailněji nezpracovává. Současní historici i autoři zabývající se židovskou problematikou, jako např. Jiří Fiedler, Dana Veselská, Leo Pavlát, Alexandr Putík, Robert Polakovič a mnoho dalších, zatím nesoustředili svůj zájem výhradně na *mikve*. Za velice přínosnou však považuji publikaci, kolektivitu autorů z Židovského muzea v Praze *Židovské tradice a zvyky*¹⁷ nebo knihu *Mazal Tov*,¹⁸ autorky Dany Veselské, která se zaměřila na tradiční židovský svatební obřad. I literatura cizojazyčná se k heslu *mikve* vyjadřuje obvykle sporadicky. Zmínila bych publikaci nizozemského rabína Simona Vriese *Židovské obřady a symboly*¹⁹ a encyklopedickou příručku autorů Newmana a Sivana *Judaismus od A do Z*.²⁰ Jejich příručka je v českém jazyce zatím jediná, zároveň je označována za nejspolehlivější. V abecedně řazených heslech se tu čtenář seznámí se všemi důležitými pojmy a vzájemnými souvislostmi, nezbytnými pro studium židovského náboženství.

Ke zmapování nalezišť rituálních lázní, kultury a tradic mi posloužila encyklopedie Karla Kuči *Města a městečka v Čechách a na Moravě*²¹ stejně tak jako publikace Blanky Rozkošné a Pavla Jakubce *Židovské památky Čech*.²² V neposlední řadě mi pomohl i novější soupis židovských památek Petry Večeřové *Židovské památky v Čechách na Moravě a ve Slezsku*.²³ Publikace Jaroslava Klenovského *Židovské památky Moravy a Slezska*²⁴ nebo dílo

¹⁵ ELIADE, M. (2006): *Posvátné a profánní*. Oikoymenh.

¹⁶ OLBRACHT, Ivan (1988): *Golet v údolí*. Praha: Slunovrat.

¹⁷ PAVLÁT, Leo a PUTÍK, Alexander (1997): *Židovské tradice a zvyky*. In: Sadek, Vladimír a kol.: *Židé – Dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

¹⁸ VESELSKÁ, Dana (2006): *Mazl tov - hodně štěstí - good luck*. Praha: Židovské muzeum.

¹⁹ VRIES, Simon (2009): *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad.

²⁰ NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*. Praha: Sefer.

²¹ KUČA, Karel (1998): *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, III. díl. Praha: Libri.

²² ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel (2004): *Židovské památky Čech*. Brno: Era group.

²³ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia.

²⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav (2001): *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno: Era group.

Jiřího Fiedlera *Židovské památky v Čechách a na Moravě*,²⁵ které překonalo dobu a dnes je odborníky považováno za klasiku.

Historii Židů na území Čech a Moravy se důsledně věnoval Hugo Gold,²⁶ novější zpracování téhož tématu přinesl Tomáš Pěkný v publikaci *Historie židů v Čechách a na Moravě*.²⁷ Hugo Gold byl židovský autor a nakladatel. Jeho dva sborníky o dějinách Židů v českých zemích se pro mou práci ukázaly jako velmi přínosné. Díky důslednému Goldovu zaznamenání běžného života v židovských komunitách je patrné, která obec v jakém časovém úseku *mikve* využívala, získala jsem také lokaci, tedy zmínky, v jakém domě (většinou i označeném číslem popisným) se *mikve* nacházela. Texty se však pouze náhodně zmiňují i o faktu, zda byla *mikve* soukromá, komu patřila, či kdy a komu byla prodána. Jelikož jde o informace z jiných zdrojů již neověřitelné, protože židovské knihy, popř. knihy obcí, byly za okupace zničeny, představuje tento spis významný zdroj informací, na jehož základně je vyhotovena kapitola *Rešerše dochovaných a nedochovaných rituálních lázní na historickém území Čech a Moravy*. Musím poznamenat, že v Goldově sborníku nepublikoval pouze sám autor, nýbrž že se jedná o směsici různých příspěvovatelů, kteří popisovali převážně svou vlastní obec. Autorem příspěvku mohl být místní vzdělanec, dokumentátor, obchodník, výše postavený člen židovské obce nebo i kdokoliv jiný, komu byla tato úloha svěřena. Pravdou je, že zmínky o rituálních lázních jsou v obou svazcích náhodné. Autoři se o lázních zmiňují, tehdy, jestliže se v době sepisování článku s lázní „něco děje,“ např. pokud se lázeň prodává, ruší či buduje. Můžeme spekulovat o tom, zda měli autoři nějaký pokyn *mikve* do svého textu zakomponovat. Možností je, že autor sám přítomnost rituální lázně nepovažoval za nijak důležitou. Nutno dodat, že ne všechny obce byly v praktikování rituální očisty důsledné.²⁸ Autoři byli většinou jen „amatérští etnologové,“ s tímto vědomím musíme na tyto starobylé svazky nahlížet.

²⁵FIEDLER, Jiří (1992): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

²⁶GOLD, Hugo (1929): *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

²⁷PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

²⁸Tyto důvody souvisely s asimilačními vlivy a reformním judaismem, viz kapitola Reformní judaismus.

Židovské osídlení v Praze nejdetailněji zpracovali Václav Vladivoj Tomek v *Dějepis města Prahy*²⁹ a Milada Vilímková v *Židovském městě pražském*.³⁰ Co se týče literárních zmínek o zaniklých židovských obcích, nejvíce informací podává dílo B. Bodyho a F. Dvorského³¹ z roku 1906, pojednávající o historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do 17. století a výše zmiňované legendární svazky Hugo Golda. Historii osídlování města Brna publikoval Jan Kratochvíl v práci *Židovská Morava – židovské Brno*.³² Velmi cenné informace o středověkém Brně zpracovala ve svém textu Iva Grúnbaumová.³³

Vzácné informace můžeme získat taktéž z kronik zaniklých obcí, nebo „panských“ či Pamětních knih, které se však velice zřídka dochovaly. Další možností je archivní bádání, které však nezaručuje dohledání potřebných informací. Díky časté spolupráci s městy a obcemi, v nichž se *mikve* dochovala, nebo zde byl alespoň předpoklad, že se tu *mikve* v minulosti nacházela, mi většinou byly poskytnuty důležité informace. Setkala jsem se s ochotou starostů a pracovníků muzeí, do rukou se mi dostala např. kronika města Poběžovic nebo Strážova. Jiné obce mi naopak sdělily, že se jejich kroniky či jiné pamětní knihy nedohledaly, nebo že byly zničeny.

V práci sehrála důležitou roli také lokální literatura jednotlivých obcí. Město či obec většinou právem respektuje odborné texty místního historika a znalce. V Třebíči jím je např. Rudolf Fišer se svým dílem *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov Třebíči*³⁴ nebo Jaroslav Klenovský s dílem *Židovské památky Třebíče*.³⁵ Použitá lokální literatura je uvedena v příslušné části práce, věnující se konkrétní obci a v *bibliografii*.

Jak historické tak současné informace o fungování židovských obcí v ČR nám podává periodický židovský časopis „Roš chodeš.“³⁶ Toto periodikum vydává Federace židovských obcí v ČR a jeho prostřednictvím přináší každý měsíc aktuální zpravodajství ze židovských obcí v České republice a na Slovensku. Časopis mimo jiné podává informace i o kulturních pořadech a knižních novinkách, komentuje dění v Izraeli, představuje zajímavé domácí či

²⁹TOMEK, Václav Vladivoj (1855): *Dějepis města Prahy*. Praha: Řivnáč.

³⁰VILÍMKOVÁ, Milada a kol. (1993): *Židovském městě pražském*. Praha: Aventinum.

³¹BONDY, Bohumil a Dvorský, František (1906): *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku*. Praha: B. Bondy.

³²KRATOCHVÍL, Jan (2000): *Židovská Morava – židovské Brno*. Brno: Era group.

³³GRUNBAUMOVÁ, Iva: Židé ve středověkém Brně. In: *Židé a Morava*, 2006, č. 13, s. 7 – 16.

³⁴FIŠER, Rudolf (2009): *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov Třebíči*. Praha: Foibos.

³⁵KLENOVSKÝ, Jaroslav (2003): *Židovské památky Třebíče*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

³⁶Periodikum *Roš chodeš* vychází od roku 1991 pod názvem *Věstník židovských náboženských obcí v Českých zemích a na Slovensku* každý měsíc.

zahraniční osobnosti a události. V bibliografii jsou uvedeny veškeré články z tohoto zdroje, týkající se problematiky *mikve*. Roš chodeš samozřejmě představil i novou pražskou a brněnskou rituální lázeň.

Literatura uvedená v bibliografii se rituálním lázním věnuje mnohdy marginálně, bude tu však řeč o jediné knize, jejíž hlavním tématem jsou výhradně rituální lázně. V roce 2010 vyšla jako muzejní katalog německých a rakouských rituálních lázní publikace *Ganz Rein – jüdische Ritualbäder*³⁷ která vznikla ve spolupráci s muzei ve Vídni, Frankfurtu nad Mohanem, Hohenems a ve Fürthu. Všechna tato muzea (s výjimkou Vídeňského muzea) představují v expozici dochovanou rituální lázeň. Podle slov ředitele vídeňského muzea, „jejich *mikve* bude teprve objevena.“ Rituální lázně zdokumentoval německý fotograf Petr Seidl. Protože se jedná převážně o lázně středověké, můžeme porovnávat jejich podobu, popř. sledovat určitý architektonický vývoj. Poutavé fotografie se staly neodmyslitelnou součástí knihy. Ředitelé muzeí prostřednictvím knihy promlouvají o svých expozicích a výstavách, týkajících se převážně rodinného židovského života, a s ním spojené svatosti domova, k nimž neodmyslitelně patří i rituál v *mikve*. Kniha je doprovázena také články pracovníků muzeí. Ti čerpají především z Bible a dalších náboženských spisů. Kniha komplexně shrnuje význam rituálního očištění v židovské kultuře.

Ve své práci vycházím ze základních spisů judaismu, tedy z Tóry, Mišny a Talmudu,³⁸ ty zároveň tvoří hlavní literární pramen tohoto textu. Jejich výklad a aplikace patří neodmyslitelně ke každodennímu životu Židů. Zaměřila jsem se na pasáže a traktáty týkající se tématu *mikve*. Ke studiu Tóry jsem zvolila kvalitní překlad z hebrejštiny Václava Bognera.³⁹ Jde o překlad studijní, jehož nedílnou součástí je bohatý odkazový a poznámkový aparát. Tóra se skládá z pěti knih: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium. Kniha Leviticus se pro tuto práci stala hlavním zdrojem informací, nalezneme v ní část věnovanou popisu toho, co je čisté a co nečisté. Ke studiu traktátu *Nida z Talmudu* jsem zvolila anglický překlad z hebrejštiny,⁴⁰ zatímco ke studiu traktátu *Mikva'ot* z Mišny jsem

³⁷ GANZ REIN!: *jüdische Ritualbäder*: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seidel. Wien: Holzhausen, 2010.

³⁸ TALMUD BAVLI (2004): *Tractate Nida*. Svazek č. 71. New York: Mesorah Publications.

TALMUD BAVLI (2005): *Tractate Nida*. Svazek č. 72. New York: Mesorah Publications.

³⁹ PENTATEUCH, (2006). Přeložil z hebrejštiny Václav Bogner. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

⁴⁰ TALMUD BAVLI (2004): *Tractate Nida*. Svazek č. 71. New York: Mesorah Publications. TALMUD BAVLI (2005): *Tractate Nida*. Svazek č. 72. New York: Mesorah Publications.

zvolila německý překlad z hebrejštiny Lazaruse Goldschmidta *Der tractate Taharuth*.⁴¹ V těchto knihách je doložené pojmosloví v hebrejském originále, jako v mé práci. V příloze mé práce je k dispozici *Slovník judaik*.

Hlavním pramenem mé práce se staly výše zmíněné náboženské spisy, přesto se tyto informace (z pramenů a literatury) ukázaly jako nedostatečné, proto její druhou a nutnou složkou tvoří informace z mého terénního výzkumu, který doplnil zkoumané téma.

1.2. Terénní výzkum

Terénní výzkum probíhal v Čechách, Německu a Polsku od října roku 2009 do května 2012. Výzkum na Moravě se uskutečnil v srpnu roku 2013. K výzkumu jsem, v obou časových úsecích, využila několikero technik. Součástí práce byl terénní výzkum realizovaný kvalitativní metodou rozhovoru i kvantitativní metodou dotazníkového šetření, velice přínosné se staly osobní prohlídky terénních situací, popř. muzejních expozic, které jsem zdokumentovala (viz Obrazová příloha). Do kapitoly Technická stránka *mikve* jsou zasazeny rozhovory s pražskými a brněnskými ortodoxními Židy, kteří rituál sami praktikují. Podstatnou výzkumnou metodou byly polořizené rozhovory, v nichž jsem pokládala otázky týkající se zkoumaného tématu, a nebránila jsem osloveným ve volném vyprávění. Díky tomuto přístupu byly vysvětleny a objasněny dosud neznámé souvislosti zkoumaného jevu. Rozhovory probíhaly v roce 2010 a zveřejněny byly již v mé bakalářské práci⁴² obhájené na Ústavu etnologie v roce 2011. Rozhovory s brněnskými Židy probíhaly v roce 2013. Na základě aplikace stejných výzkumných metod, které byly užity pro pražské respondenty v roce 2010 a následně pro brněnské členy obce v roce 2013, bylo možné shromážděné informace komparovat, což přineslo několik zásadních zjištění.

Dotazníkové šetření bylo adresováno starostům (popř. informačním pracovištím a muzeím) měst a obcí s židovskou historií v Čechách a na Moravě. Prostřednictvím e-mailů jsem žádala o vyjádření současné vedení obcí, zda si jsou vědomi, že se v minulosti rituální lázeň v obci nacházela, popř. nachází. Převážně jsem byla odkazována na odborníky zabývající se židovskou problematikou, což jsem přivítala. Jednalo se obvykle o pracovníky muzeí, místní historiky, popř. pamětníky. Zjištěné informace jsou uvedeny a sumarizovány

⁴² ŽAHOUROVÁ, Ivana (2010): *Mikve fenomén židovské obřadnosti – poznámky k nedávno objeveným rituálním lázním*, (uložena v archivu knihovny Ústavu etnologie FF UK v Praze).

v příslušných podkapitolách týkajících se konkrétních lokalit. Toto šetření považuji za přínosné u všech obcí, které odpověděly na mé otázky. U obcí, kde byl vlastní výzkum neúspěšný, jsem se řídila dostupnou literaturou k těmto lokalitám.

Cenné rady a připomínky mi během mého zkoumání poskytovala paní Dana Veselká,⁴³ Jiří Fiedler⁴⁴ nebo Ing. Mojmír Malý.⁴⁵ Na mých cestách jsem potkávala zajímavé osobnosti, např. členy Spolků bojujících o záchranu židovských památek jednotlivých regionů, zájemce o židovskou tematiku a jiné. I tito lidé mi pomohli utvořit si obraz o židovské historii určité obce nebo města. Rozhovory jsou uvedeny v příslušných podkapitolách týkajících se jednotlivých lokalit.

Osobní prohlídky dalších obcí jsou detailněji popsány v kapitole *Zmapování rituálních lázní v Čechách a na Moravě*. V této kapitole zároveň třídím rituální lázně na ty, které se dochovaly – poté je ve většině případů historiograficky popisují, popisovány jsou však i zajímavé lokality, v nichž se *mikve* nedochovaly. Za „zajímavou“ lokalitu považuji každé místo, o němž bylo možné shromáždit dostatek informací v oblasti rituálních lázní. Částečně zachovalé *mikve* řadím do oddílu – „nedochované“, i ty jsou zdokumentovány a v příslušné kapitole okomentovány.

Z finančních důvodů nebylo možné navštívit všechny lokality v Čechách a na Moravě, o nichž jsem se domnívala, že se zde rituální lázně nacházely.

1.3. Expozice *mikve* v Čechách v Německu a Rakousku

V létě roku 2011 jsem navštívila jediné dvě stálé expozice v Čechách, které představují rituální lázně. Lázeň v kdyňském muzeu je sice pouhou replikou, avšak s původním unikátním dvojitém schodištěm. Fenomén „čistého“ a „špinavého“ schodiště je u nás doložen právě pouze ve Kdyni. Musím konstatovat, že je velmi smutné, že expozice, jejíž vytvoření stálo mnoho práce a úsilí, je opatřena pouze jedním strohým textem o tom „co je *mikve*“. Tato sumarizace bohužel nevystihuje, proč se Židé ponořují, jaké jsou důvody k očištění, co je čisté a co nečisté, jaká lázeň je rituálně způsobilá a naopak. Informace o tom -

⁴³Vykonává funkci kurátora Židovského muzea v Praze. Od roku 2009 je konzultantem mé práce: *Mikve* fenomén židovské obřadnosti.

⁴⁴Bývalý zaměstnanec Židovského muzea v Praze, autor mnoha publikací zabývajících se židovskou tematikou.

⁴⁵Zaměstnanec Matana s.r.o, jedná se o Správu nemovitostí židovské obce v Praze.

co je *mikve*, je jen dílčí a neúplná. Návštěvník (laik) tak odchází v domněnku, že do *mikve* chodily pouze ženy, které se očišťovaly po menstruaci a po porodu. Na stěně vedle *mikve*, se pravděpodobně dokonce dochovala tyč a háky na odkládání šatstva. Expozici by jistě oživilo vyprávění o osobě, která je s tímto rituálem neodmyslitelně spjata – tedy o *mikve* paní, která dohlížela a i v dnešní době dohlíží na *košer* ponoření. K vystavované replice lázně se nevážou žádné další exponáty týkající se rodinné obřadnosti tak, jak je to běžné v německých muzeích nebo v Muzeu Dobrušce.

Muzeum v Dobrušce je situováno ve starobylé budově bývalého židovského ghetta, proto nebylo překvapením, když zde byla původní lázeň objevena. Expozice je zde příkladně spojena s židovskou obřadností a svátostí domova.

Otázka rituálních lázní získala v posledním desetiletí pozornost i u našich sousedních států, zejména v Německu, Rakousku a také Polsku. V Německu a Rakousku je představeno několik expozičních týkajících se rituálních lázní a rodinné čistoty. Není divu, tyto státy odhalily na svém území snad nejimpozantnější středověké rituální lázně. Ty se oproti lázním dochovaných v Čechách odlišují svou velikostí, celkovým vzhledem, architekturou a výzdobou. Hovořím zde o rituálních lázních dochovaných ve Speyeru, Wormsu, Kolíně nad Rýnem, Friedeburgu, Offenburgu, Andernachu, Frankfurtu nad Mohanem nebo Hohenems.

V kapitole *Analýza literatury a pramenů* byla zmiňována publikace *Ganz Rein*. Německá a rakouská muzea se spojila, aby představila svou výstavu o rituální lázni. Jak je zřejmé z webových stránek zúčastněných muzeí,⁴⁶ jejich výstavy jsou velmi podobně koncipovány. Já jsem navštívila výstavu *Ganz Rein* ve Freiderburdském muzeu ve FÜRthu nedaleko Norinberku.

1.3.1. *Mikve* ve FÜRthu

V rámci poznávání rituálních lázní (nejen v Čechách) jsem se rozhodla navštívit židovské muzeum v oblasti Franky ve FÜRthu. Toto poměrně malé muzeum mě oslovilo především svou rodinnou atmosférou. Budova muzea je původním obydlím, byla postavena významnou židovskou tiskařskou rodinou okolo roku 1702. Od té doby ji další generace

⁴⁶ Web muzeí: <http://www.jmw.at>, www.juedisches-museum.org/, www.jm-hohenems.at, www.juedischesmuseum.de.

obývaly. Domnívám se, že rituální lázeň ve sklepení vznikla současně. *Mikve* je situována téměř 9 metrů pod zemí a plní se spodní vodou z řeky. Prostor *mikve* (viz Obrazová příloha č. 27, 28, 29) nedisponoval žádnou místností pro přípravu před vstupem do lázně. Není to překvapující, jelikož *mikve* sloužila k privátnímu užití rodiny téměř 200 let.⁴⁷ Výklenky na stěnách zachycené na fotografiích sloužily nejspíše jako věšáky na šaty.

Pro ostatní členy obce fungovala ve Fürthu jiná lázeň, která se dnes nachází ve sklepení jedné místní restaurace. Zda byla tato informace získaná od personálu muzea pravdivá, jsem z důvodu uzavření budovy restaurace nemohla ověřit. *Mikve* mě zaujala především svou velikostí připomínající spíše bazén a zároveň svou stále čistou vodou.

1.4. Konference *mikve*, Wroclawa 2011

V Polsku zájem o židovskou problematiku podnítil v posledních letech hlubší zájem o problematiku *mikve*. Impulzem byly jak feministické reakce na očistu žen po menstruaci, tak i náhodně objevená naleziště historických rituálních lázní. V květnu 2011 proběhla dvoudenní konference na téma „Mikve – místo, právo a motiv“. Tato událost se uskutečnila ve Wroclawi, díky podpoře katedry židovských studií na Wroclawské univerzitě a Svazu židovských náboženských obcí v Polsku. Konference se účastnili především domácí mluvčí Wroclawské univerzity zabývající se židovskou kulturou. Jako zahraniční host jsem společně s Larou Lempertiene (USA) prezentovala svou domácí Filozofickou fakultu UK. Významným hostem této konference byl samozřejmě wroclawský rabín Iccahak Rapoport, který zahájil konferenci svým přednesem na téma „Mikve podle halachy“. Pro zajímavost předkládám výčet nejzajímavějších referátů.

- Židovské náboženské právo spojeného s významem *mikve*.
- Role *mikve* v chasidismu.
- Zvyky a tradice spojené s rituální očistou.
- Rituální lázně jako prostor architektury od starověku do současnosti.
- Novodobé archeologické výzkumy *mikve*.

⁴⁷ Nevíme, zda byla *mikve* po dobu 200 let využívána – to samozřejmě záleželo na míře ortodoxního vyznání každé generace.

- Ochrana památek (*mikve*) v Polsku a ve světě.
- Postavení ženy v židovské komunitě – úloha rituální čistoty.
- Židovský feminismus a modernizace.
- *Mikve* jako téma v literatuře, folklóru, filmu a divadlu.
- Otázka dodržování rituální očisty během holocaustu.

Velkým přínosem této konference by bylo uveřejnění těchto jinak neshromážděných a v mnoha bodech i neveřejných materiálů, týkajících se rituálních lázní ve světě. Proslýchá se, že takováto publikace by mohla být k dostání široké veřejnosti někdy v roce 2013. Konference mimo jiné představila různorodost a pestrost tématu rituálních lázní, a to především díky referátu Marty Kowalské: *Mikve napříč stoletími*. Pomocí data projektoru si účastníci konference mohli prohlédnout *mikve* od té nejstarší dochované (*mikve* v Syrakuzach na Sicílii), dále zejména ty nejzajímavější a to především kvůli svému středověkému architektonickému slohu, jako jsou *mikve* ve Speyeru (12. století), Wormsu (1186), Kolíně nad Rýnem (1170), Friedeburgu (1260), Offenburgu a mnoha dalších. Valná část konference byla zaměřena na problematiku právě polských rituálních lázní. Zmíněny byly *mikve*, které přežily válečné devastace a dokonce ty, jež jsou v současné době v provozu. Skvostnou historickou lázeň můžeme navštívit v Zamosci (1877) nebo v Tarnowě (20. století). Aktivní *mikve* je dnes pro věřící dostupná ve Varšavě, Krakově a Lodži. *Mikve* v Lodži zahájila svůj provoz v roce 2008, je výjimečná především svým speciálním systémem – sběrem dešťové vody. Tato voda se nemíchá s jinou vodou, a proto můžeme hovořit o ideálním typu konstrukce *mikve*. Krakovská *mikve* oproti zbylým dvěma není přístupná pro širokou věřící veřejnost, ale byla postavena pouze k privátním účelům jedné movité židovské rodiny.

Polská židovská komunita, která je mnohonásobně početnější, než česká židovská komunita – má k dispozici stejný počet lázní. Tento fakt naznačuje, jak velmi čeští Židé dbají na svůj rituální život právě v oblasti *mikve*.

Součástí konference bylo taktéž zhlédnutí filmu „Golet v údolí“ a prohlídka historické wroclawské *mikve*.

1.4.1. *Mikve* ve Wroclavě⁴⁸

Wroclawská *mikve* není a pravděpodobně ani nebude zpřístupněna veřejnosti, proto mohu hovořit o velkém štěstí, že jsem ji mohla zhlédnout a zdokumentovat. Historie této lázně stále zůstává velkou neznámou, konference však nabídla několik hypotéz o jejím vzniku. Wroclawská *mikve* je situována ve sklepení wroclawské synagogy,⁴⁹ která byla postavena v roce 1829. Díky dvěma dochovaným stavebním plánům víme, že rituální lázeň byla postavena pro potřeby wroclawské židovské obce v roce 1900 – 1901. Wroclawský rabín vypověděl, že byla lázeň nejprve budována jako ryze mužská – což by dokazovaly sprchy,⁵⁰ které jsou umístěny přímo vedle ní. Za předpokladu, že tato *mikve* měla fungovat pouze pro muže, kde pak měly praktikovat potřeby rituální očisty ženy? Na tuto podstatnou otázku již odpověď neznáme.

Podle druhého stavebního plánu, který byl nakonec zrealizován, fungovaly lázně pro obě pohlaví současně. Prostor lázní byl uprostřed rozdělen stěnou – tím se vytvořily dvě samostatné místnosti. Každý prostor obsahoval vlastní bazén, do kterého vtékala spodní voda vytlačována studnou. Při prohlídce byla tato příčka již z poloviny zničená, přesto byl stále dobře rozpoznatelný oddělený prostor. Levá lázeň, po jejíž levé straně jsou situovány sprchy, byla užívána, podle rabína, jen muži. Pravá lázeň, před kterou bylo zbudováno dokonce pět koupelen na přípravu, sloužila pouze ženám. Proč bylo vystavěno pět koupelen a všechny s vanami jen pro jednu lázeň? Tato skutečnost naznačuje, že mohl existovat ještě jiný stavební plán, jehož záměry byly taktéž jiné. Z ženské lázně vedly podle rabína další dveře do sauny. To by znamenalo, že sauna sloužila pouze ženám (muži byli zcela odděleni, dokonce jim byl do *mikve* vytvořen jiný vchod, který se dodnes nedochoval. Je zřejmé, že byla wroclawská *mikve* využívána oběma pohlavími právě kvůli neobvyklému „duálnímu“ stavebnímu plánu a využití se *mikve* stává výjimečnou.

Mikve se pravděpodobně přestala využívat za války, přesto jsem na konferenci zaslechla, že za války wroclawští Židé využívali lázeň provizorně vytvořenou ve sklepení jednoho místního hostince. Hodnotu těchto ústních informací znevěrohodňuje fakt, že místně příslušný rabín není potomek původních uživatelů.

⁴⁸ Fotografie wroclawské *mikve* viz Obrazová příloha č. 8, 9, 10, 11.

⁴⁹ Pawła Włodkowice 7, 50 – 072 Wrocław.

⁵⁰ Sprchy se vyskytují pouze při rituálních lázních určených k použití mužům.

Přestože na konferenci zaznělo mnoho – pro odborníky známých - informací, novým impulsem pro můj budoucí výzkum bylo objevení tzv. polských registrů, které obsahovaly docházky žen do *mikve*. Tyto registry se samozřejmě týkaly pouze žen, a jak ve svém referátu odhalila Joanna Listek, týkaly se pouze Židovek z chudé společenské vrstvy. Bohaté židovské ženy byly od povinnosti rituální očisty „osvobozeny“. Možná i tento fakt předznamenal kritiku *mikve* – která se obzvláště v posledních letech vrací. Zajímavý referát přednesla Mařena Szugiero – která reflektovala reportáž Wandy Melcer. Reportáž této židovské autorky se stala velmi kontroverzní právě kvůli názorům na rituální očistu žen po menstruaci a po porodu. Melcer se o rituálních lázních vyjadřuje tak, že je to místo necivilizovanosti a také místo, kde se hromadí nečistoty.

Účast na této konferenci hodnotím jako velmi přínosnou především pro má další zkoumání v oblasti tohoto obřadního fenoménu.

1.4.2. Projekt *Mikvah*

Za největší přínos této konference považuji prezentování nového projektu, o kterém hovořila Anna Malecka. *Projekt mikvah*,⁵¹ jak se nazývá, je putovní výstava fotografií a rozhovorů dokumentujících obřad *tvila* v rituální lázni. Cílem tohoto projektu je především odhalit široké veřejnosti tento obřad v jeho surové podobě, který je Židy praktikován více než tři tisíciletí. Většina Židů před válkou i ve válce riskovali pro ponoření do *mikve* uvěznění nebo dokonce smrt. Bylo tedy skvělým nápadem představit osobám nežidovského vyznání atmosféru tohoto rituálu. Fenomenální snímky fotografky Janiky Rubin zachycují intimitu a smyslnost žen přímo při ponoření do *mikve*. Tváře žen na snímkách nejsou viditelné, stejně tak anonymní jsou i jejich výpovědi. Komentáře vedle fotografií zasáhnou každého diváka svou citovostí. Ženy, které se do projektu *mikvah* zapojily, hovořily především o tématech týkajících se porodu, neplodnosti, menopauzy, nemoci, promiskuity a dokonce sexuálního zneužívání. Tvůrci tohoto projektu jsou Janica Rubin, Leah Lax – spisovatel a Charles Wiese - tvůrčí konzultant. Projekt vznikl v Houstonu v roce 2001 a každý rok putoval do jiných států. Cesta této pozoruhodné výstavy skončila v létě v 2011 ve Frankfurtu.

⁵¹ Viz <www.mikvahproject.com> [2012].

2. PODOBA RITUÁLNÍ LÁZNĚ, FUNKCE, VÝZNAM A POUŽITÍ⁵²

2.1. Rituální židovská lázeň *mikve*

*Mikve*⁵³ v hebrejštině doslova znamená „shromáždění“ či „sebrání“ vody. Proto je *mikve* jakýkoliv vodní tok včetně moře. Klasickou *mikve* však rozumíme lázeň, která byla vybudovaná podle pravidel předepsaných v *Mišně*⁵⁴ v traktátu *Mikva'ot*. Pro aškenázské Židy bývá varianta *mikve* jako moře nebo řeky pouze náhradním řešením. Židovský národ rozdělujeme na kulturu aškenázských a sefardských Židů. Tyto dva kulturní okruhy se obvykle svou liturgií, náboženskými a rodinnými obřady odlišují. *Aškenázim* jsou tradičně označováni Židé obývající střední a východní Evropu, především ti, kteří obývali historická území dnešního Německa, Rakouska, Polska, Ruska, Litvy, Ukrajiny a také České republiky. Sefardové obývají především jižní a také z části západní Evropu.

Mikve slouží k obnově rituální čistoty (hebr. *tohora*) osoby, která se stala rituálně nečistou (hebr. *tum'a*). Podle Newmana a Sivana⁵⁵ jsou nyní všichni Židé ve stavu *tum'y*, a nesmějí vstoupit na Chrámovou horu (hebr. *Har ha-Bajit*) v Jeruzalémě. Ve středověku byla *mikve* užívaná většinou pouze ženami. Na ženu bylo nahlíženo jako na nečistou právě kvůli její menstruaci. Postupem času se v lidových pověrách zakořenila fáma, že menstruace a s ní související bolest je trest za Eviny hříchy.⁵⁶ Rituální čistota je jedním ze základních předpokladů zbožného židovského života. Především hovoříme-li o manželském životě, kdy je povinností ženy očistit se a tím uchovat čistotu rodiny (hebr. *tohorat ha-mišpacha*). Žena v manželském životě měla povinnost vykonávat pohlavní manželské povinnosti, jež připadaly v úvahu pouze po návštěvě rituální lázně. Pokud by tak žena nečinila, její manžel se mohl obrátit na židovský soud *Bejt din*, který z jejího chování vyvozoval řadu právních důsledků, ten nejvýraznější byl rozvod. Židovské sexuoložky se proto domnívají, že odmítnutí rituální

⁵²Kapitola 2 byla převzata a zároveň doplněna na základě bakalářské práce: ŽAHOUROVÁ, Ivana (2010): *Mikve fenomén židovské obřadnosti – poznámky k nedávno objeveným rituálním lázním*, (uložena v archivu knihovny Ústavu etnologie FF UK v Praze).

⁵³Ve svém textu používám též výraz rituální či obřadní lázeň, což je synonymem pro *mikve*. Slovo *mikve* není možné skloňovat.

⁵⁴*Mišna* hebrejsky doslova znamená opakování, studium, výuka. Jsou to sebrané židovské tradice ústního zákona a základ Talmudu. Tyto výroky byly zaznamenávány po staletí, proto jsou psány spíše vyprávěcí formou. Pasáže v *Mišně* jsou převážně anonymní, ale většina textu je připisována mužům velkého shromáždění (hebr. *Anšej Kneset ha-gdola*), tzv. raným mudrcům, písařům (hebr. *soferim*) a talmudským učencům prvních dvou století.

⁵⁵NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*, s. 231. Praha: Sefer.

⁵⁶STAWIARSKI, Bartek: *Mykwy aszkenazyjskie w średniowieczu* (referát přednesen na konferenci *Mikve – místo, právo a motiv*, Wrocław 2011).

koupele, byl možný právní nástroj ženy k ukončení nespokojeného manželství. Přestože se může zdát, že bylo a je téma rituální očisty v *mikvích* čistě soukromou záležitostí rodiny, opak je pravdou. Tento rituál je aktem veřejného zájmu.

Rituální lázeň využívají jak ženy, tak muži. Příklad této povinnosti je popsán v bibli ve 4 knize *Bemidbar*, ovšem nyní mají povinnost praktikovat ji pouze ženy. Přesto se muži, ortodoxní Židé a chasidé, ponořují. Za první *mikve* je Židy považována lázeň, která byla vystavěna v Šalamounově Chrámu a to za účelem rituální očisty kněžích. V tomto období byli v zákonech *tohory* důslední i obyčejní lidé, jak dokazují dobové materiály.

Mikve je vnímána jako symbol čistoty lidského těla a především stvoření života. Po ponoření (hebr. *tvila*) se člověk očistí a „znovu narodí“. V minulosti se ženy očišťovaly již od své první menstruace, dnes ženám začíná povinnost navštěvovat lázeň poprvé den⁵⁷ před svatbou a od té doby po jakémkoliv tělesném výtoku, především po menstruaci (hebr. *niduj*) a po porodu.

V předvečer svatby dívku ke svému prvnímu ponoření doprovází nejčastěji matka či jiná příbuzná. *Balanit* – tedy lázeňská – se účastní každého ponoření, aby dohlédla na to, zda rituál splnil všechny předpisy *tohory*. Díky *tvila* je žena očištěna a připravena na první noc s budoucím manželem. Tímto dnem ženě začíná povinnost navštěvovat lázeň vždy osmý⁵⁸ den po skončení jejího menstruačního cyklu a po porodu.⁵⁹ Ponoření do *mikve* je též povinností konvertitů na judaismus, zároveň se tento akt stává poslední částí přestupu (konverze).

Do *mikve* se dále ponořuje nádobí vyrobené nežidy, například talíře, příbory, hrnce aj. Stoupenci chasidismu⁶⁰ a jiní velice zbožní Židé, kteří se ponořují i v předvečer *šabatu* a svátků, zejména *Jom Kipur*, v lázni očišťují většinu nádobí. Důvodem tohoto očištění je vědomí, že předměty přišly při exportu do kontaktu s nežidy. *Balanit* pražské židovské obce vysvětlila, že se v současnosti do *mikve* ponořuje pouze nové nádobí, tudíž se v pravém slova smyslu neočišťuje. Nádobí se do *mikve* ponoří, než se začne používat v židovské domácnosti, před tím je potřeba zbavit ho případných nálepek a zbytků obalu, na které je pohlíženo, jako

⁵⁷ Židovský den začíná večer, po východu první hvězdy.

⁵⁸ Lázeň žena navštíví osmý den (večer), tedy po uplynutí sedmi „čistých“ dní.

⁵⁹ Podle Tóry je žena povinna, očistit se v *mikve* po porodu, týden po narození chlapce, dva týdny po narození dívky. Podruhé navštíví *mikve* po 33 dnech po narození chlapce, po narození dívky čeká 66 dní.

⁶⁰ Lidové nábožensko-společenské hnutí, založené Ba'al Šem Tovem. Toto hnutí spočívá v tom - „radostně sloužit Hospodinu v plesání“ a vyjadřovat svou oddanost k Němu spíše modlitbami než pouze studiem.

na zábrany (hebr. *chacicot*). Nádobí se do *mikve* ponořuje před výměnou vody⁶¹ a je normální ho doma potom znovu umýt.

Přesto je v současnosti hlavním účelem *mikve* „očistění“ žen po menstruaci a po porodu. Před vstupem do *mikve* je zapotřebí provést přípravu,⁶² která spočívá v dodržení předepsaných pokynů před ponořením. Na tento proces dohlíží správce lázně, v ženské *mikve* jím může být pouze žena - *balanit*. Je nepřípustné, aby se žena obnažila před jiným mužem, než před svým manželem.⁶³ Předpokládáme, že v početnějších židovských komunitách může funkci správce lázně vykonávat i muž.⁶⁴ Provoz *mikve* je v těchto obcích oddělen pro obě pohlaví, aby nemohlo dojít k jejich setkání. *Balanit* se samozřejmě může stát pouze osoba židovského vyznání, která má dostatečné znalosti ohledně *tvily*. Rabíni tradičně ustanovili, že minimální věk *balanit* (nebo jiného dohledu při ponoření) musí být dvanáct let a jeden den po *bat micva*.

Obvykle se v aškenazských obcích většinou vybudovala pouze jedna *mikve*, vedlo k tomu časté nedobrovolné stěhování a v suchých oblastech i nedostatek *košer* (dobré) vody. Správce lázně kontroluje, zda byla osoba ponořena celá a zda se voda dostala ke každé části těla. Důvod k očištění je „nečistota“, která je zde ale vnímána jako určitý stav mysli. Pohled na to, co je „čisté“ nebo „nečisté“ je v tomto případě pouze spirituální.

*„Na pohled se zdají naše zvyky zvláštní,“ prohlásil rabi Sidon, „ale opak je pravdou. S pojmem shromáždění vody se setkáváme hned na začátku knihy Berešit, při stvoření světa, a mikve, to je vlastně shromáždění vody, v němž se člověk (či věc) očistí a znovu narodí.“*⁶⁵

Již v *Chamiša chumšej torá*⁶⁶ nacházíme pasáže o očišťovacích obřadech, o tom co je čisté a co nečisté, o všem co nazýváme „kultickou čistotou“. Tu můžeme vnímat jako reakci na Boží dokonalost (viz kniha Lv 17:26 – Zákon svatosti. „*Budte svatí, neboť já, Hospodin, Váš Bůh, jsem svatý*“). Předpisy o čistotě, resp. nečistotě, jsou dále rozepisovány v knize Lv 11:15. Lv 12-16.

⁶¹Voda se vyměňuje nejméně jednou za 14 dní, dále pokaždé po ponoření mužů a případně podle potřeby i jindy.

⁶²Osoba se musí před vstupem do *mikve* připravit. Tato příprava spočívá v provedení povinné hygieny.

⁶³Výjimku samozřejmě tvoří lékaři.

⁶⁴V současné *mikve* v Praze muže do *mikve* doprovází muž – člen ŽNO, kterému *balanit* svěří klíče a dozor nad lázní. O tomto muži nelze hovořit jako o „*mikve* pánovi“, už z toho důvodu, že za tuto funkci není finančně ohodnocen.

⁶⁵MARXOVÁ, Alice: *Symbol čistoty a nového života*. In: Roš chodeš, 2006, č. 11, s. 9.

⁶⁶*Chamiša chumšej tora* (hebr.), je pět knih Mojžišových, čili Tóra.

„Smysl těchto různých nařízení, která jsou nám dnes již velmi cizí, spočívá v myšlence, že k Hospodinu není možno přistupovat tak, jak se to děje v okolních pohanských kultech, ale tak, aby byl člověk očištěn od všeho nečistého v kultickém smyslu. Aby ke Svatému přistupoval jako svatý, Bohem očištěný, a aby se vyvaroval všeho, co souviselo s kulty okolních náboženství. Tak např. označení různých zvířat jako nečistých má svůj důvod v roli, kterou tato zvířata hrála v náboženstvích a kultech pohanského okolí Izraele.“⁶⁷

Kniha Nu 5,1:10 upravuje řád pro nečisté a provinilé. Zjednodušeně lze říci, že toto nařízení chránilo tábor proti nemocem. Z tábora museli být na určitou dobu vypovězeni lidé postižení malomocenstvím, trpící výtokem (identifikovaly se jím pohlavní choroby) a lidé znečištění dotykem mrtvoly, jež neprošli očišťovacími obřady. Uzdravení a očištění se do tábora vraceli. Hlavním prostředkem očišťování byla voda, Nu 19,1:22 popisuje tento rituál, viz Příprava vody k očišťování.

„Každý, kdo se dotkl mrtvého, člověka, který zemřel a neočistil by se tou vodou od hříchu, poskvrní Hospodinův příbytek.“ Nu-13

Jak je psáno v *chamiša chumšej Tora*, od biblických dob byla příprava očištné vody důležitá a velký důraz se kladl na postup a pravidla celého rituálu. Od té doby se mnoho nezměnilo. Snad pouze to, že očištná voda se již nestříká, ale prostřednictvím *mikve* se do ní celá osoba ponoří. Rituální mytí má v judaismu dvě zásadní podoby. *Tvila*, což je očista celého těla v *mikve*, a *netilat jadajim*, omývání rukou prostřednictvím nádoby se dvěma uchy, zvané *natla*.

2.2. Technická stránka *mikve*

Aby mohla být *mikve* vnímána jako rituálně způsobilá, musí splňovat veškerá náboženská nařízení. Zákony týkající se provozu, samotné konstrukce a vody, jež smí být použita v lázni, jsou popsány v *Mišně* v traktátu *Mikva'ot*. *Mišna* navazuje na *Tanach* (Bibli) myšlenkově i časově, jedná se o zapsání rabínské ústní tradice. Šestý oddíl *Mišny*: *Teharot* („Čistoty“) obsahuje 12 traktátů a pojednává o rituální čistotě a nečistotě lidí a věcí. Proto je základním vodítkem v této problematice. *Mikva'ot* je šestý traktát v oddílu *Teharot*. Skládá se z deseti kapitol a zabývá se veškerými detaily *mikve*. Právní předpisy o *mikve* můžeme rozdělit do dvou částí, na ty které se týkají výkladu různých typů užitkové vody používané k rituálnímu omývání a výstavby *mikve*.

⁶⁷Viz <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/bible/_zprava/452231> [2009].

Rituální způsobilost *mikve* definuje v první řadě voda, která musí mít odtok a přítok. Proto na otázku, co je *mikve*, odpovídáme i tak, že *mikve* je jakýkoliv vodní tok včetně moře, kde voda proudí a není chemicky znečištěná. Hovoříme-li však o řece, jako o *mikve*, je třeba podotknout, že se jedná pouze o náhradní řešení *mikve*. Traktát *Mikva'ot* se důkladně zabývá čistou pramenitou vodou *majim chajim*, jež je vhodná pro *mikve*. Tato voda musí být pramenitá nebo dešťová, ale především, což je nejpodstatnější, musí to být voda proudivá nebo také voda vyvěrající, např. spodní voda či pramen. Dešťová voda je podle náboženských předloh pro lázeň ideální, stejně jako sníh nebo led, a to i led ze stojaté vody. Právě kapitola pátá se zabývá především stavem, kvalitou a jakostí pramenů, řek a moří vhodných pro *mikve*.

Pozornost musí být věnována především tomu, aby voda protékala a tok nebyl z jakéhokoliv důvodu zastaven. Voda se do *mikve* nesmí dolévat pomocí nádoby, ať už jde o nádobou vyrobenou z kovu, nebo z jiného materiálu, který je považován za rituálně nečistý. Tomuto problému se dá vyhnout tak, že se trubky nebo jiné příslušenství k vedení vody přiloží k zemi, čímž ztratí status nádoby. Voda tak může být do *mikve* bez problému rozváděna. Vyprazdňování *mikve* se provádí vyčerpáním vody shora, a to ručně, pod tlakem či automatickými pumpami. Vyprazdňování otvorem ve dně *mikve* zátkou je zakázáno. Zátka by byla v *mikve* objektem „navíc“ a byla by proto považována za *chacicu*. Také by kvůli zátce mohl nastat problém s prosakováním jiné vody.

Mikve může být vytesána ve skále nebo umístěna v zemi (to bývá časté u Sefardů). Od počátku 17. století se v aškenázské kultuře budovaly *mikve* ve sklepeních soukromých domů, v synagogách, rabínských domech či samostatně stojící. Pro stavbu *mikve* byl přijatelný jakýkoliv stavební materiál, u nás se používalo většinou dřevo a kámen. Podstatné při výběru materiálu je, aby *mikve* dokonale těsnila a tím se zabránilo prosakování jiné vody. *Mikve* je *košer*, pokud nebyla přenesena a instalována na jiné místo. Toto nařízení má své odůvodnění. Kdyby byla *mikve* přenesena, začali bychom ji vnímat jako „nádobu“ či „nádrž“ a to by vodu v ní znehodnocovalo.

Traktát na druhou stranu specifikuje nevhodnou vodu pro *mikve majim še'uvim*. *Majim še'uvim* je voda stojatá (např. voda z rybníku) nebo voda kontaminovaná chemickou přísadou. V případě, že má voda jinou barvu než je přirozené, stává se také rituálně nevhodnou. Kapitola třetí a čtvrtá popisuje další aspekty *majim še'uvim*. Například jak se *mikve*, která má problém s nedostatkem vhodné vody *majim chajim*, může stát rituálně způsobilou. Radí se

zde způsob, jak směřovat dešťovou vodu ze střechy do *mikve* takovým způsobem, aby se později tato dešťová voda nestala nepoužitelnou kvůli kontaktu s nádobou.

Objem je dalším zásadním požadavkem pro rituální způsobilost *mikve*. Podle biblických zákonů je každá nádrž s vodou pro lázeň vhodná v případě, že obsahuje tolik vody, aby se v ní dospělý člověk ponořil celý. Nicméně rabíni nařídili, že v *mikve* může být použita pouze tzv. voda vhodná *majim chajim*. Později rabíni ustanovili minimální množství objemu této vody pro rituální lázeň, které činí 720 l. *Mikve*, která obsahuje méně než toto množství (40 *se'a*) se stává rituálně nezpůsobilou. Avšak obsahuje-li více než 40 *se'a*, nemůže se nikdy stát rituálně nezpůsobilou, navzdory tomu, kolik nevhodné vody *majim še'uvim* bylo přidáno do vody *majim chajim*, která již jednou splnila požadavek 40 *se'a*.

Zajímavá je taktéž otázka teploty vody v *mikvích*. Tato otázka zazněla z úst Bartka Stawiersko při příležitosti konference *Mikve* ve Wroclawi. „*Autoři z 19. století v knize Encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften medicinischen popisují, že voda používaná v mikve by měla mít teplotu okolo 28 až 32,5 °C*“.⁶⁸

Jednoznačně jsme se shodli v názoru, že neexistuje žádný náznak, který by prokazoval, že byly *mikve* ve středověku vybaveny jakýmsi topným zařízením. Naopak ve středověkých pramenech nacházíme zmínky o nízké teplotě vody v lázni. Termín „*kalte Bad*“ studená koupel se vztahuje především k lázni v Kolíně nad Rýnem nebo Friedbergu, kde teplota vody málokdy přesáhla 6 °C.

Rituálně vhodná voda musí proniknout ke každé části těla, proto musí *mikve* velikostně odpovídat. Hloubka *mikve* je podle platných nařízení stanovena na 120 cm, aby osobě, když se ohne v kolenu, umožnila ponoření celého těla. Aby rituál proběhnul *košer*, musí se jak osoba, tak i celé rituální prostředí vyvarovat všech zábran (hebr. *chacicot*). Tedy čehokoliv, co by mohlo *mikve*, vodu v ní a způsob ponoření znehodnocovat. Zábranou při ponoření může být například bahno na dně *mikve*, především hovoříme-li o přírodní lázni (např. řece). V tomto případě se osoba musí ponořit tak, aby se ho nedotkla.⁶⁹ Další zábranou mohou být různá zranění na kůži (např. strup), některé nemoci, oblečení, šperky, paruka atd.

⁶⁸STAWIARSKI, Bartek: *Mykwy aszkenazyjskie w średniowieczu* (referát přednesen na konferenci *Mikve* – místo, právo a motiv, Wrocław 2011).

⁶⁹Při ponoření musí voda pronikat ke každé části těla. Kdyby se bahno přichytilo na chodidla, nestalo by se tak.

Výše zmíněné regulace předdefinovaly různé druhy *mikve*, které se používají nebo používaly. Ve výjimečných případech, když je dostatek zásob vody *majim chajim* - pramenité nebo mořské, kterou může být *mikve* stále doplňována, je systém upraven rozvodem trubek, jež vedou v zemi. Jelikož jsou *mikve* obvykle stavěny ve městech nebo jiných osídleních, kde podobné volné zásobování vodou zpravidla není možné, je výhodné doplnit ji vodou *majim še'uvim*, pokud *mikve* již jednou dosáhla objemu 40 *se'a majim chajim*. Stane-li se, že je *majim chajim* propojená s více než jednou *mikve* (např., když se podél toku řeky vybuduje několik lázní). Vzájemný kontakt prostřednictvím vody je nijak nezneškodňuje. Z těchto zákonů se odvozují základní pravidla pro různé technické konstrukce *mikve*.

V traktátu *Mikva'ot* je popsáno celkem sedm typů konstrukce *mikve*. Typy se mezi sebou liší především v systému doplňování vody. V ideálním případě je *mikve* doplňována vodou *majim chajim* a to tak, že se vedle *mikve* obvykle vyhloubí nádrž, ve které se uschovává dešťová voda. Ta se pak podle výše zmíněných kritérií musí do *mikve* přivést. Dalším často používaným typem, který identifikujeme podle míchání vody *majim chajim* s vodou ze studánky, se můžeme setkat jak u sefardských, tak u aškenázských Židů. Předpokladem pro rituální způsobilost *mikve* je v tomto případě dosažení základního objemu *majim chajim*, kterou poté doplňujeme neplatnou vodou prostřednictvím studánky vyhloubené v zemi. Studánka musí být alespoň 90 cm hluboká a 30 cm široká. Takto přidávaná voda je považována za pocházející ze země a ne z nádoby. Taková voda se nazývá *ocar zri'a*.

Domnívám se, že současná *mikve* v Praze byla vybudována následně uvedeným způsobem.⁷⁰ Pražská *mikve*, která zahájila svůj provoz v roce 1995 je opětovně doplňována vodou *majim chajim*, tato voda do lázně přepadává otvorem ve stěně o průměru, který musí mít podle norem minimálně 6 centimetrů. Jelikož se do *mikve* nepřidává rituálně nezpůsobilá voda, můžeme hovořit o ideálním typu konstrukce *mikve*. Voda je do pražské *mikve* přiváděna ze studny speciálním čerpadlem. Voda do ní musí sama dotéci, za předpokladu, že je výš než hladina spodní vody. Používá se proto čerpadlo, které zmenší objem studny, tím zvedne hladinu vody ve studni až k přítoku do *mikve* a voda do *mikve* pak sama přepadává. Objem pražské lázně je asi tři metry krychlové.

Při čištění *mikve* se voda shora vyčerpá a poté se doplní 21 *se'a majim chajim*. Zbytek vody, potřebné k ponoření (19 *se'a*), se může doplnit vodou *majim še'uvim* a *mikve* to nijak

⁷⁰ Současná *mikve* v Praze je umístěna v přízemí v Pinkasovy synagogy. Viz Obrazová příloha č. 3, 4, 5, 6, 7.

neznehodnotí. Jelikož *mikve* již jednou dosáhla 40 *se'a* rituálně čisté vody, což je dostačující, při každém dalším čištění je potřebný objem vody pouze 21 *se'a*. Výstavba *mikve* je velmi náročná, neboť technický postup musí být v souladu s *halachou*,⁷¹ proto bývá jako poradce přizván rabín. Technickou částí výstavby bývá pověřen specialista na *mikve*. Rabín popř. rabíni po celou dobu dohlíží na složitý proces stavby a všechna pravidla, která nesmějí být porušena, protože jinak by se *mikve* nemohla stát rituálně způsobilou. Zahájení provozu je doprovázeno hostinou a proslovy rabínů, kteří umísťují na vchody dveří do *mikve mezuzu*.⁷²

2.3. Příprava k rituálu ponoření *tvila*

Před tím, než se žena⁷³ ponoří do *mikve*, musí provést předepsanou hygienu a zbavit se tím veškerých *chacicot*, aby očištná voda *mikve* mohla proniknout ke každé části jejího těla. Koupelny v lázních jsou obvykle vybaveny pokyny pro přípravu k ponoření. Ve větších ortodoxních komunitách je běžné, aby lázně obsahovaly několik koupelen k přípravě a ke každé koupelně byla také k dispozici jedna *mikve*. Do koupelny ženu uvede *balanit*, a zeptá se ji, zda něco nepotřebuje: ručník, aceton k odlakování nehtů, čisticí tampóny, pilníky na nehty apod. Šampón a sprchový gel si ženy obvykle nosí z domova.

Paní Dejmalová, *balanit* rituální lázně Židovské obce v Praze, mi poskytla pokyny k ponoření, kterými se v současné době řídí klienti pražské *mikve*. Pokyny ženám radí, co dělat nebo naopak čeho se vyvarovat v den provedení *tvila*. „*V den, kdy se provádí tvila, je dobré, aby žena nepracovala s věcmi, které můžou přilnout k tělu např. těsto, laky, lepidlo.*“⁷⁴ Podle židovské tradice by ženy v době, kdy navštěvují *mikve*, neměly jíst maso, protože zůstává v zubech. Tento problém se však v dnešní době řeší zubní nití.

Pokyny před ponořením mimo jiné doporučují provádět *chafifu*, což je pročešávání vlasů pomocí prstů. „*Je zvykem provádět chafifu, ještě když je den a pokračovat v ní, až vyjdou hvězdy a pak se ponořit do mikve. Pokud žena nestihne dělat chafifu ještě za dne, učiní ji těsně před ponořením do mikve.*“⁷⁵ Žena musí důkladně umýt každou část svého těla (také se vysmrkat, vyčistit uši, umýt si důkladně vlasy bez použití kondicionéru, odstranit make-up,

⁷¹ *Halacha* je náboženský zákon, duchovní cesta, po které se má žid ubírat.

⁷² *Mezuza* je schránka se svitkem s biblickými texty, umístěná na zárubni dveří židovské domácnosti.

⁷³ Hovoříme zde pouze o ženách, protože rituál *tvila* není pro muže povinný a tudíž se k jejich ponoření nevztahují daná pravidla i když se před ponořením také myjí.

⁷⁴ *Pokyny k ponoření* získané od *balanit* pražské židovské obce dne 15. 3. 2010. Dále uvedeno v příloze: Viz Pokyny k ponoření.

⁷⁵ Viz Pokyny k ponoření.

sundat si falešné zuby apod.). Je nezbytné, aby si žena před ponořením provedla manikúru a pedikúru a z chodidel odstranila lufou ztvrdlou kůži. To proto, že každá odumřelá tkáň by byla při ponoření vnímána jako *chacica* a tudíž by ponoření nebylo *košer*. Pokud má žena na těle strup, musí jej odstranit. Pokud není pokožka pod strupem úplně zahojená, pak je považována za součást těla. *Chacica*⁷⁶ může být i spadlý vlas nebo nepatrná nečistota za nehty.

Na nemoc však není pohlíženo jako na *chacicu*, ale ne vždy se žena může ponořit. Nemoci se konzultují nejprve s *balanit*, a poté s rabíny. „*Samozřejmě je třeba dbát na to, aby ponoření v mikve neohrozilo nikoho na zdraví.*“⁷⁷ Paní Dejmalová konzultuje s rabíny veškeré problémy související s ponořením, jako jsou nemoci a *chacicot*, tyto problémy však nemohla v našem rozhovoru blíže specifikovat, protože se jedná o osobní záležitosti. Poté dodala: „*Především, halacha v naprosté většině případů není otázkou názoru. Nemá proto moc smysl se ptát, zda já na něco pohlížím jako na chacicu, protože můj názor v této věci nebude příliš odlišný od generací balanit přede mnou či po mně.*“

Je-li žena připravena k ponoření, dá signál *balanit*, která jí zavolá k *mikvi*. Do lázně žena vchází nahá. Poté, co se ponoří *košer* a odříká požehnání, z *mikve* vychází a *balanit* jí podává ručník či bílé prostěradlo. Tradičně se nedoporučuje smýt vodu z *mikve* předtím, než proběhne mezi manžely pohlavní styk.

2.4. Očištění v *mikve* po menstruaci

Dokud stál Chrám, chodily ženy do *mikve* od své první menstruace. Nyní se ženy poprvé očišťují před svatbou a od té doby po jakémkoliv tělesném výtoku, především po menstruaci (hebr. *niduj*). Po menstruaci, začátkem osmého čistého dne, se žena po setmění odebere do *mikve*. Ženy chodily do *mikve* za tmy, protože podle tradice není příliš cudné, aby kolemjdoucí viděl ženu, která jde do *mikve* nebo se z ní vrací. Tato tradice se stále dodržuje. Šestý traktát Jeruzalémského talmudu:⁷⁸ *Teharot* (čistoty) pojednává o *Nida*. *Nida* je hlavním předmětem této části židovského zákona týkající se problematiky párového života, který je obecně nazýván *tohorat ha-mišpacha*, tedy rodinná čistota.

⁷⁶Obecně platí, že pokud *chacica* není víc než na polovině povrchu těla, tak je podle Tóry takové ponoření platné.

⁷⁷Citace získaná z dotazníku pro *balanit*. Na mé otázky, kladené formou dotazníku (zaslané emailem dne 22. 2. 2010) a rozhovorem ze dne 10. 3. 2010, odpovídala paní Háta Dejmalová.

⁷⁸Jeruzalémský Talmud, hebrejsky *jerušalmi*.

Traktát *Nida* je souhrn zákonů o čistotě, skládajících se z 10 kapitol. Kapitola první a druhá se zabývá menstruací (jejím průběhem, tedy kdy začíná a jakým způsobem poznáme konec tohoto období, důležitou částí této kapitoly je sedm „čistých“ dní po menstruaci a následné očištění v *mikve*) [2a¹, 11a²]. Kapitola třetí hovoří o nečistotě potratů [21a³]. Kapitola čtvrtá definuje nečistotu u dcer samaritánů a nežidů [31b⁶]. Pátá kapitola hodnotí narození dítěte císařským řezem a následné očištění [4a¹]. Šestá kapitola poučuje o začátku a průběhu puberty u mladých dívek [54b¹]. Kapitola sedmá popisuje nečistotu menstruační krve a jiné nečistoty [54b⁴]. Kapitola osm až deset se zabývá krvácením žen, doslova rozlišením stop krve, a objasňuje, kdy se jedná o menstruační krev a kdy o výtok či možnou pohlavní chorobu [57b¹, 59b¹, 64b²].

Podle *chamiša chumšej tora* je *nida* stav, kdy žena menstruuje, a poté následujících sedm dní, kdy je žena nečistá až do té doby, než nastane chvíle jejího očištění v *mikvi*. Po dobu trvání menstruace jsou přísně zakázány veškeré manželské styky. Tento zákaz řídí zákon o *tohorat ha-mišpacha*. Přísně zakázán je sexuální styk se ženou, která menstruuje nebo má jakýkoliv jiný krvotok. V tomto období se žena musí stranit svému manželovi, stejně jako *kohen*, který se ve stavu *tum' y* musí dočasně vzdát svých kněžských povinností. Je-li člověk rituálně nečistý, je zapotřebí, aby se dočasně izoloval od společnosti.⁷⁹ Porušení těchto nařízení o izolaci se trestalo. Trestem mohlo být v minulosti vytětí,⁸⁰ případně i *cherem*. *Cherem* byla klatba či dokonce exkomunikace. Proces klatby zahrnoval zapálení začernělých svíček a troubení na šofar před otevřeným svatostánkem. Svíčky pak hříšník uhasil za prohlášení: „*Nechť takto uhasne světlo (jméno hříšníka), který porušil slova mudrců*“.⁸¹ Takto bylo nakládáno s provinilci, kteří se dopustili styku s ženou ve stavu *tum' y* v dobách potalmudských.

„*Nepřiblížíš se k ženě, abys odkryl její nahotu v období jejího krvácení, kdy je nečistá*“.
Le 18:19

Doba, kdy manželé žijí v odloučení, trvá přibližně 12 dní (zohledňuje dvě období: nejméně pět dní menstruace, a sedm čistých dnů). Předpisy ustanovily, že je žena *tum' a* již 12 hodin před začátkem menstruace. Manželé si v tomto období musí rozdělit lože a vyvarovat se „nadbytečných“ kontaktů, tím myslíme i komunikačních. Žena by na sebe neměla

⁷⁹Dnes, když nestojí Chrám, jídlo, které uvaří žena ve stavu *tum'at nida* můžou dnes všichni (včetně jejího manžela i kdyby byl *kohen*) jíst.

⁸⁰Vytětí – nedobrovolné odloučení od židovské společnosti.

⁸¹NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*, s. 56. Praha: Sefer.

upoutávat pozornost. Tradičně se žena v tomto období chová nenápadně, aby nevznikl dojem, že vytváří erotickou atmosféru, proto se ženy v tomto období nelíčí a nepoužívají parfém. Takovýmto způsobem se žena straní pouze svému muži, nikoli ostatnímu okolí. Manželé by si např. neměli nic podávat z ruky do ruky, tradičně se též neobjímají či dokonce nelíbají. Teprve když se žena očistí v *mikvi*, styky manželů se obnovují. „*Souvislost mezi koncem období oddělení a počátkem nejpłodnější částí ženina cyklu byla lékařskou vědou prokázána až v moderní době.*“⁸² Pravidelné oddělení manželů bylo a je v judaismu tradičně dodržováno a v dnešní době je prezentováno jako učení se respektu k ženství, posilování sexuální kázně a vzájemné úcty v manželství (hebr. *keduš*).

„*Mikve nás má vést k tomu, aby se manželé naučili jinému kontaktu, než sexuálnímu.*“

Vlasta Rúth Sidonová

Pro většinu žen je důležitá kontrola konce krvácení, k tomu slouží *Bad bdika*, což v hebrejštině doslova znamená kontrolní plátno. Tuto bílou tkaninu ženy kupují většinou přímo u *balanit* v lázních nebo v tradičních obchodech. Ověření konce menstruace se nazývá *hefsek tahara*. Celý ověřovací proces probíhá tak, že se žena většinou šestý den od začátku menstruace rozhodne ověřit konec krvácení. Žena se umyje a na svůj prst vezme *bad bdika*. Poté vložením prstu do vagíny ověří, zda se na látce neobjevuje žádná červená stopa. Připouští se barva bílá, žlutá a jasná. Ostatní barvy jako hnědá, karafiátová a černá mohou být předmětem diskuze. Právě v těchto případech, pokud si žena není jistá, zda může začít počítat své čisté dny, má možnost poradit se s rabínem. Rabíni jsou povinně studovaní v *nida* na základě *Talmudu* a *Šulchan Aruch*,⁸³ bez znalosti těchto práv by nemohli dosáhnout rabínské ordinace.

Z výpovědí svých respondentů mohu soudit, že služba tohoto charakteru je možná jen v přísně ortodoxních komunitách. Tam, kde se tak děje, žena doručí v obálce své *bad bdika*, pokud si není jistá, zda stále menstruuje nebo už se jedná např. o druh výtoku neboli tzv. špinění. Po *bad bdika* je zvykem znovu zopakovat *hefsek tahara* a to vložením tkaniny či tampónu k lůnu, toto se nazývá *moch dachuk*. *Moch dachuk* se nechává při ověření 18-60 minut. Jestliže se neobjeví žádná stopa krve, žena od večera počítá první čistý den. Osmý

⁸²VESELSKÁ, Dana (2010): *Necht' mu dá Bůh vyrůst*, s. 11. Praha: Židovské muzeum.

⁸³ Halachický kodex shrnující židovské náboženské právo. Autorem tohoto díla je Josef Karo, sefardský rabín a učenec (1488 – 1575).

čistý den (začíná večerem) navštíví žena *mikve* a projde očišťovacím rituálem. Členka židovské obce v Praze při našem rozhovoru vypověděla, že je dnes běžnější konec menstruace ověřovat tampónem.

„O pět osamělých dní později v koupelně kontroluji, jestli měsíčky skončily. Jednu nohu položím na záchodové prkénko, na prostředník namotám kousek bílého plátna, zavedu prst hluboko dovnitř a otřu s ním stěny vagíny. Vezmu látku a zkontroluji ji proti světlu. Je čistá, což znamená, že můžu začít počítat sedm dní do očištné lázně.“⁸⁴

Do rituální lázně se žena může připravit i doma. Někdy je to nutností, hovoříme-li o historických lázních, zejména ze 17. století, které byly budovány v suterénech domů a nedisponovaly prostorem, který by sloužil k přípravě před ponořením, či o náhradním řešení *mikve*, kam ženy chodí také již připravené z domova.

Poté, co *balanit* zkontroluje, zda mezi osobou a vodou není žádná *chacica*, může se žena ponořit. Jestliže *balanit* označí první⁸⁵ ponoření za *košer* (tedy splňující všechny náboženské a rituální náležitosti), položí ženě na hlavu složený ručník⁸⁶ a ta poté odřiká v hebrejštině požehnání:

„Požehnaný jsi Ty, Hospodine, Bože náš, Králi všehomíra, jenž jsi nás posvětil svými příkázáními a přikázal nám ponoření.“

Bývá zvykem ponořit se ještě několikrát, ovšem toto pravidlo se v jednotlivých židovských komunitách liší. Členka pražské židovské obce zjistila, že existuje zvyk ponořit se jenom jednou (pak se žehná předtím nebo potom). Dále, že se osoba může ponořit i jenom dvakrát (v tom případě se žehná před druhým ponořením). U nás se to ale zřejmě takto nedělá, protože dotázaným klientkám *mikve* bylo řečeno, že minimum jsou tři ponoření.

2.5. Očištění v *mikve* před svatbou

V předvečer svatby se dívka či žena ponoří do *mikve* poprvé. Celý rituál probíhá stejně, výše popsaným způsobem. Protože jsou židovské sňatky domlouvány mnoho měsíců předem, existuje riziko, že se bude menstruační cyklus nevěsty překrývat se dnem, kdy se má poprvé ponořit. Tento problém lze v moderní době řešit užitím medikamentu na posun

⁸⁴ MANNOVÁ, Reva (2009): *Rabínova dcera*, s. 114. Brno: Jota.

⁸⁵ Poté se žena pro svůj dobrý pocit a kvůli stoprocentní jistotě, že ponoření proběhlo *košer* – ponoří ještě 2x.

⁸⁶ Vdaná žena musí mít při odřikávání požehnání pokrývku hlavy. Většinou *balanit* použije ručník, nebo šátek.

menstruace, který je dostupný v gynekologických ordinacích. Dříve však musel být termín svatby důkladně promyšlen a v případě nutnosti na poslední chvíli změněn.⁸⁷ Svatba může proběhnout, i když je žena *nida*, ale obřad je upraven takovým způsobem, aby se manželé nemuseli dotýkat.⁸⁸ Svatební noc proběhne až po té, co jde nevěsta do *mikve*. V Tóře je stav *nida* popisován jako období, kdy je žena rituálně nečistá (Le 15:19 – 30, 18:19, 20:18), a že toto období trvá sedm dní. Le 15:25 – 30 rozšiřuje toto období o dalších sedm čistých dnů, které jsou počítány od posledního dne krvácení a po jejichž skončení je žena povinna se co nejdříve očistit.

Ve stavu *nida* se žena nachází též po porodu nebo z důvodu pohlavní nemoci. V těchto případech je žena podle židovského práva nečistá stejně jako při menstruaci, dokud neproběhne očištění v *mikve*. Období, kdy se žena má po stavu *nida* očistit, se uvnitř judaismu liší, především u aškenázských a sefardských žen. Délka očišťovacího období záleží na délce menstruačního krvácení, které však podle rabinů trvá nejméně 4–5 dní (byť je i kratší). Krvácí-li žena např. sedm dní, počítá pak dalších sedm čistých dní, což je 14. Právě proto je nejobvyklejší délka *nidy* žen 12–14 dní.

Žena se zároveň očišťuje po první noci s manželem, ovšem za předpokladu, že došlo ke krvácení.⁸⁹ Na odlišný způsob provedení rituálu můžeme narazit u sefardských žen, kde je zvykem, aby dívku k prvnímu ponoření před svatbou doprovázel celý průvod. Ženy se tak sejdou v *mikve*, zpívají a hodují. Průvod tvoří ženy z rodiny i ostatní ženy z vesnice. Další odlišností u Sefardů je počet ponoření, kterých je nejméně sedm, oproti Aškenázům, kteří se ponořují nejméně třikrát.

2.6. Očištění v *mikve* po porodu

„Když žena počne a porodí chlapce, bude po sedm dní nečistá, stejně jako v době svého pravidelného krvácení. Osmého dne bude chlapec obřezán, ale matčino očišťování potrvá ještě třicet tři dny. Porodí-li dívku, bude po dva týdny nečistá jako při svém krvácení a její očišťování od krve potrvá šedesát šest dní.“ Le 1,2:7

⁸⁷ Je zcela nepřipustné, aby se žena ponořila, když krvácí.

⁸⁸ Tento obřad se hebrejsky nazývá *chupat nida*.

⁸⁹ Byla-li dívka panna, předpokládá se, že po styku dojde ke krvácení v důsledku deflorace.

Žena se po porodu ocitá ve stavu *nida* stejně jako před a po menstruaci. Rituální nečistota je po porodu specifická tím, že zde rozeznáváme dva stupně „znečištění“. Prvním stupněm znečištění (tedy znečištění celkové), ve kterém je žena *nida*, trvá jeden týden po narození chlapce a dva týdny po narození dívky. To znamená, že žena jde do *mikve* osmý den (večer po sedmém dni) nebo 15tý den po narození dívky.⁹⁰ Díky tomuto ustanovení může být matka u obřizky, což by jinak nebylo možné, koná-li se obřizka chlapce osmý den po jeho narození. Druhý stupeň znečištění (tedy znečištění částečné, kdy už na ženu není pohlíženo jako na *nidu*) zasahuje pouze do pohlavního života manželů. Žena se v tomto stupni znečištění nachází 33 dní po narození chlapce a 66 dní po narození dívky, po této době se očistí v *mikve*.

Podle Břeňové⁹¹ bylo však na ženu pohlíženo tímto způsobem pouze v době existence Chrámu a v současné době je žena povinna očistit se pouze jeden či dva týdny po porodu (s ohledem na pohlaví dítěte). Pražská *balanit* paní H. Dejmalová vypověděla, že dokud stál Chrám, žena se očišťovala dvakrát, zároveň paní H. Dejmalová dodala, že dnes se ženy po porodu očišťují jen jednou a to tehdy, až přestanou krvácet a napočítají sedm čistých dní. Žena po porodu běžně krvácí i déle než měsíc, to znamená, že se může stát, že musí jít do *mikve* později než třeba 40 dnů po porodu. Z toho vyplývá, že krvácí-li žena v prvních dvou týdnech, není možné, aby *mikve* navštívila. Rituál *tvila* probíhá stejným způsobem, ale je zvykem, především u Sefardů, ponořit se za každé dítě jednou navíc.

2.7. Očištění mužů v *mikve*

Rituální očištění mužů v *mikve* je dnes povinné pouze pro *kohanim* a písaře svitků Tóry (*sofer stam*).⁹² *Sofer stam* se musí očistit v lázni předtím, než bude pracovat na svatém textu. Od doby, kdy byl Chrám zničen, není povinností mužů tento rituál praktikovat. Přesto rituál *tvila* praktikují ortodoxní Židé a chasidé před začátkem tzv. Vysokých svátků. Z autobiografie Mannové⁹³ se dovídáme, že někteří ortodoxní Židé a chasidé se stále očišťují i po pohlavním styku. To se však děje pouze v Izraeli nebo jinde, kde se vyskytují ortodoxní a

⁹⁰ Žena nemůže jít do *mikve*, pokud stále krvácí, to je u většiny žen první dva týdny po porodu běžné. Teprve, když krvácení zcela ustane, navštíví lázeň.

⁹¹ BŘEŇOVÁ, Klára (2004): *Plodte se a množte a naplňte zemi*, s. 56. In: Lubica Obuchová (ed.), *Dítě a jeho svět*. Praha: Česká orientalistická společnost.

⁹² *Sofer stam*, tedy písař svitků Tóry, modlitebních řemínků a *mezuz*.

⁹³ MANNOVÁ, Reva (2009): *Rabínova dcera*. Brno: Jota.

ultraortodoxní komunity. V Praze je přístup do *mikve* mužům umožněn pouze před svátky. Cílem tohoto očištění je duchovní očista nebo příprava před vybranými svátky.

Na ponoření mužů se nevztahují předpisy,⁹⁴ a tudíž není zapotřebí dohled správce lázně. Stává se, že se muži ponořují v *mikve* hromadně, což ženy nedělají.⁹⁵ Tam, kde je *mikve* společná, je mužům přístup povolen výhradně přes den, a to většinou v ranních hodinách. Tudíž se nemůže stát, že by došlo k setkání s ženami. Ponoření probíhá stejným způsobem, požehnání muži odříkávají také s pokrývkou hlavy. Po jejich návštěvě se voda v lázni vždy mění.

2.8. Ponoření do *mikve* jako poslední součást konverze k judaismu

O tom, jak probíhají konverze k judaismu,⁹⁶ jsem se dozvěděla od pražské *balanit* H. Dejmalové, která se *gijurů* běžně účastní jako svědek a od paní „xy“ – členky Židovské náboženské obce, která v roce 2005 konvertovala. Toto téma také velice obohatila výpověď paní Vlasty Rúth Sidonové, manželky zemského a pražského rabína Karola Sidona. Paní Sidonová je vedoucí oddělení sociální a zdravotní péče Židovské obce a rozhodla se podělit o své zážitky spojené s konverzí.

Paní H. Dejmalová se jako *balanit* účastní většiny ženských *gijurů* probíhajících v Praze. Účastní se jich jednak jako svědek, jednak zastává funkci *balanit* a kontroluje, zda ponoření proběhlo *košer*. *Gijurů* se účastní dva svědci, obvykle oba bývají *balanit*, ale není to podmínkou. Platným svědkem je i neprovdaná Židovka, která ovšem drží *šábés*.⁹⁷ Dalším účastníkem *gijuru* je *bejt din* – náboženský soud skládající se minimálně ze tří kvalifikovaných osob, obvykle rabínů. Protože rabíni, popř. jiní kvalifikovaní muži tohoto soudu nesmějí vidět konvertitku nahou, což je pro *košer* ponoření nutné, čekají na chvíli opodál. Žena se poprvé ponoří *košer* pouze před svědkyněmi. Poté si oblékne župan a k lázni jsou zavoláni rabíni, před kterými se žena v županu ponoří ještě jednou.

Gijury mužů i žen probíhají přes den. Žena nemá pokrývkou hlavy, protože *ger*⁹⁸ je úplně nový člověk. Dělá-li *gijur* společně pár, židovská svatba může následovat až 3 měsíce

⁹⁴ Muži se mohou ponořit kdykoliv, kdy cítí potřebu duchovní očisty. Na muže se též nevztahují hygienické předpisy před ponořením, přesto je požadováno jejich dodržování.

⁹⁵ Informace získaná od *balanit* pražské *mikve* - paní Háty Dejmalové.

⁹⁶ Konverze k judaismu, hebr. *gijur*. Probíhají *gijury* ortodoxní (o nichž se v této kapitole zmiňují), liberální či konzervativní. Průběh těchto *gijurů* je odlišný.

⁹⁷ *Šabat* neboli *šábés* je židovský svátek, který nastává v pátek podvečer a trvá do sobotního večera.

⁹⁸ *Ger* je člověk, který konverzí přestoupil na židovskou víru (v ženském rodě *gijoret*).

po *gijuru*. Pražské ortodoxní *gijury* od roku 1995 probíhají v *mikve*, výše popsaným způsobem. Paní Sidonová konvertovala v roce 1993. Tehdy obec nedisponovala vlastní rituální lázní a *gijury* tak probíhaly na Hostivařské přehradě, kde měly ženy vybudované jakési zázemí (bez koupelny). Paní Sidonová popsala prostor, kde se celý akt odehrával: „*Pamatuji si, že prostor, kde jsme se ponořovaly, byl zakrytý bílou plachtou, za kterou stáli rabíni. Do vody vedly dřevěné schůdky.*“ Paní Sidonová si tehdy musela vyrobit zvláštní plášť tzv. „táčko“ z jemného materiálu, který nepřiléhal na tělo a nebyl ohraničen gumami, to aby voda mohla proniknout ke každé části těla. Rabíni rozhodli, že má být žena oblečená do zvláštního pláště kvůli *cni'ut*, nejspíše nešla vyloučit možnost, že by paní Sidonovou na přehradě někdo mohl zahlédnout nahou. Každý, kdo podstoupil předepsaným způsobem *gijur* se stane Židem a je státem Izrael uznán za člověka, kterému náleží právo návratu.

3. RITUÁLNÍ LÁZNĚ V DIASPOŘE

3.1. Co je diaspora

Pojem diaspora označuje skupinu lidí, většinou stejné etnické příslušnosti, kteří jsou nuceni odejít ze své domoviny. Diasporou také rozumíme náboženské či společenské hnutí, žijící dobrovolně v rámci jiného společenství. Židovská diaspora, která existovala od 70. let o. l. až do roku 1948, kdy byl založen svobodný stát Izrael, je často označována za tu nejznámější. Po zničení Druhého Chrámu římskou armádou, začali Židé vytvářet své komunity mimo izraelskou zemi. Termínem diaspora se následně začaly označovat nové židovské obce, vznikající v různých oblastech Středomoří.

3.2. Izrael – domov Židů

První archeologické nálezy *mikve* pocházejí z Izraele, především z Jeruzaléma a jeho blízkého okolí.⁹⁹ Lze konstatovat, že se podoba konstrukce *mikve* zásadním způsobem nevyvíjela. Avšak k zásadním a trvalým změnám v samotné režii rituálu *tvila* došlo po zničení Chrámu. Nejstarší *mikve*, objevené v Jeruzalémě a v pevnosti Masada, archeologové datují do 1. století o. l.¹⁰⁰ V Masadě archeologové objevili dvě lázně, které fungovaly odděleně pro obě pohlaví, což odpovídá dobové ortodoxii. Důkazy o tom, jak židovský národ dbal na rituální očištění, dokazují archeologické nálezy z této starobylé doby. V Palestině byl odhalen důmyslný stupňovitý systém na čištění vody, jemuž se říkalo *mikva'ot*.

Předpokládá se, že první židovská rituální lázeň na světě byla situována v Šalamounově Chrámu.¹⁰¹ Tehdy totiž vznikla potřeba kněží očistit se před Bohem. Na základě omezeného zdrojového materiálu, můžeme pouze usuzovat, že monumentální lázeň

⁹⁹ Fotografie dostupná z

<<http://www.google.cz/imgres?q=mikve+jeruzal%C3%A9m&hl=cs&biw=1366&bih=643&gbv=2&tbn=isch&tbnid=KRcQO1zUiLbsTM:&imgrefurl=http://www.photographersdirect.com/buyers/stockphoto.asp%3Fimageid%3D2681080&docid=q1WuVi7eJ4ANXM&itg=1&imgurl=http://img3.photographersdirect.com/img/30187/wm/pd2681080.jpg&w=497&h=500&ei=G1vMT46oLIHdtAbw9vnTBg&zoom=1&iact=hc&vpx=737&vpy=300&dur=71&hovh=225&hovw=224&tx=127&ty=129&sig=100732341765406883169&page=4&tbnh=139&tbnw=147&start=69&ndsp=27&ved=1t:429,r:10,s:69,i:244>> [2012].

¹⁰⁰ Masada je starověká pevnost na vrcholu izolovaného skalního útesu na východním okraji Judské pouště, nedaleko Mrtvého moře. Pevnost byla postavena Herodem Velikým v 1. století př. n. l., během první židovské války se Masada stala posledním místem odporu židovských povstalců proti Římanům. Roku 2001 byla lokalita zapsána jako památka světového dědictví na seznam UNESCO. Citováno z <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Masada>> [2012].

¹⁰¹ Dostupné <<http://www.abu.nb.ca/courses/ntintro/jerusaltempl4.htm>> [2012].

byla v Chrámu zbudována. Nevíme však detaily o jejím přesném umístění, konstrukci a použití. „Několik zmínek je v bibli, ale ty nejsou dostatečné, aby osvětlily záhadu oné obrovské mikve, která obsahovala podle knihy rabínů 150 mikva'ot.“¹⁰² V období Chrámu¹⁰³ používal mikve celý národ včetně dětí a kněží hebr. *kohanim*,¹⁰⁴ kteří se rituálně znečistili, např. účastí na pohřbu vlastních rodičů. Instituce kněžstva se datuje z dob darování Desatera přikázání na Sinaji a *kohanim* pravděpodobně byli první, jež praktikovali tento rituál. Tito muži se očišťovali po kontaktu s mrtvým tělem, mršinou zvířete či hada, nebo po výronu semene, ať už po pohlavním styku či poluci. V současné době se muži z výše zmíněných důvodů neponořují.

Od doby, kdy byl Chrám zničen, se zákony o *tum'a* neaplikují na očištění kvůli kontaktu s mrtvým. Dokud stál Chrám, očišťoval se celý národ, důvodem k očištění bylo mnoho různých *tum'ot*.

Z období Druhého Chrámu¹⁰⁵ (asi 100 př. n. l. - 70 o. l.) máme více informací, přesněji až z jeho „posledních“ let. V tomto období byli v zákonech *tohory* důslední i obyčejní lidé, což dokazuje fakt, že Herodes po založení města Tiberias začal poskytovat výhody, k nimž se zavázal. Mezi nimi byl příslib *tvila* obyčejným lidem. Domníváme se, že důvodem bylo umístění města Tiberias na území bývalého pohřebiště.¹⁰⁶ Tehdejší Jeruzalém vyžadoval striktní dodržování rituální čistoty, některé jeho části byly navrženy v souladu s požadavky zákona čistoty *mikva'ot*. Dokonce i zahraniční králové panující v Jeruzalémě, dodržovali „očištění“ před vstupem do Chrámu.¹⁰⁷ Poutníci, kteří přicházeli do Jeruzaléma, museli taktéž projít řadou očišťovacích procesů a to ještě před branami města.

¹⁰² ENCYCLOPAEDIA JUDAICA (1972): *volume 11, LEK - MIL*, p. 1533 - 1544. Jerusalem: Keter Publishing House.

¹⁰³ První Chrám postavil král Šalamoun s pomocí fénických architektů asi v roce 950 př.n.l. Chrám stál na hoře Moria. Po babylonské invazi byla první svatyně zničena Nabukadnezarem v r. 586 př.n.l. NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*, s. 143. Praha: Sefer.

¹⁰⁴ Kohanim jsou členové kmene Levi, potomci Árona a jeho synů, kteří byli pověřeni prováděním posvátných rituů. NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*, s. 77. Praha: Sefer.

¹⁰⁵ Druhý chrám byl postaven na místě prvního chrámu asi v letech 538 – 515 př.n.l. Chrám zbudovali navrátilci z babylonského zajetí, vedenými Zerubábelem z Davidova rodu. Na počátku 1. st. se Herodes pustil do rozsáhlé rekonstrukce. Chrám byl vypálen římským vojskem vedeným Titem v roce 70, poté již nikdy nebyl obnoven. Zůstala pouze zeď známá jako „Zeď nářků“.

¹⁰⁶ HERLITZ, Georg und KIRSCHNER, Bruno (1929): *Jüdisches Lexicon: ein enzyklopädisches Handbuch des jüdisches Wissens in vier Bänden*, S. 568. V této encyklopedii naleznete vyobrazení historické *mikve* z roku 1756 v Bambergu na, S. 178.

¹⁰⁷ Život židů v judské provincii nebyl vždy idilický, záleželo na době a ctnosti vládnoucího krále. Např. za krále Pontiause Pilatuse, byl Chrám vystaven nebezpečí, že v něm bude umístěna socha Caliguly.

V této době fungoval *bejth din* jako kontrolní orgán při výstavbách lázní. Domníváme se, že Jeruzalém obsahoval mnoho rituálních lázní. Při úvahách o jejich výstavbách vyvstává problém s nedostatkem dešťové vody, do lázní se pravděpodobně používala voda z jeskyní, řek a pramenů. Zůstává otázkou, zda byla tato voda shromažďována ve velkých nádržích a poté dále čištěna a následně rozváděna do jednotlivých zařízení. Právě poblíž nich musely být rituální lázně budovány. Rituální lázně byly běžně budovány v suterénech soukromých obytných domů, popř. vedle nich. Vyplývá to z textu Davida Kotlára,¹⁰⁸ ten své tvrzení podložil nálezy archeologů a rabínskými texty.

Mikve v 1. století byly malé, využívány jednotlivci a samostatně. Prostor lázně byl omítnut hašeným vápnem, stropy často zůstávaly kamenné a klenuté. Do lázně od počátků jejich výstavby vedly schůdky – těch bývalo ze zkušenosti nejméně pět. Do prostoru mohly vést taktéž dvoje dveře, popř. dvoje schodiště, nebo jedno schodiště s rozděleným pásmem – čistoty a nečistoty. *Mikve*, budované přímo s myšlenkou čistého a nečistého schodiště, byly konstruovány např. v Kumránu.¹⁰⁹

Mikve v těchto dobách sloužila nejenom k očištění ponořováním, tak jak zde byl popsán rituál *tvila*, ale také např. k očištění masa. *Mikve* byla využita dále jako pomůcka k duchovnosti, věřící se omývali před modlením, popř. před čtením z Tóry. Je zde možnost, že *mikve* byla využívána taktéž v rámci domácích zvyků – např. očištění se před jídlem. Přesto *mikve* nikdy nefungovala jako jakési očištné zařízení v domě, k tomu vždy sloužila koupelna. Ti, co nedisponovali vlastní lázní, navštěvovali *mikve* obecní.

V Jeruzalémě se nacházel „pool of silom“,¹¹⁰ který je dnes mnohými archeology považován za *mikve* nejvyššího kněze Izmaela. Na této vodní ploše situované vně hradeb Starého města bylo údajně zbudováno korytu jehu, jehož přesná poloha není dodnes známa.

¹⁰⁸ KOTLAR David (1997). *Mikveh, Encyclopaedia Judaica. CD-ROM Edition*, ed. Geoffrey Wigoder, Jerusalem.

¹⁰⁹ Fotografie dostupná

z <[¹¹⁰ Fotografie „pool of Silom“ dostupná < \[44\]\(http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://bible-truth.org/siloam-map.jpg&imgrefurl=http://bible-truth.org/JohnChapter9.html&h=526&w=640&sz=96&tbnid=T_juX5S-XPto4M:&tbnh=95&tbnw=115&prev=/search%3Fq%3Dpool%2Bof%2Bsilom%2Bmikve%26tm%3Disch%26to%3Du&zoom=1&q=pool+of+siloam+-mikve&usg=__AhVh_gGzs71di24ln4uDquYVUqE=&docid=GBNV0YZ_mu9QUM&hl=cs&sa=X&ei=pcjNT-_dC4_vsgai1bz_Cg&ved=0CHMQ9QEwBA&dur=6412> \[2012\].</p></div><div data-bbox=\)](http://translate.google.cz/translate?hl=cs&sl=en&u=http://www.crioice.org/phototour/pmikveh.html&ei=IEloT_naKM7KtAbcpq35Bw&sa=X&oi=translate&ct=result&resnum=1&ved=0CCYQ7gEwAA&prev=/search%3Fq%3DKUMRAN,%2BMIKVEH%26hl%3Dcs%26biw%3D1366%26bih%3D615%26prmd%3Dimvnsb> [2012].</p></div><div data-bbox=)

Toto vodní plocha v Bibli označována jako bazén nebo rybník má posvátný význam jak pro Židy, tak pro křesťany.¹¹¹

Mikve byly budovány převážně na Chrámové hoře, aby podchytily rituální nečistotu všech, kteří chtěli vstoupit do Chrámu. Jedné z významných lázní bylo přezdíváno „*mikve* malomocných“. Rabíni se však domnívají, že tato *mikve* nebyla používána pouze malomocnými, ale i všemi ostatními lidmi, kteří chtěli vstoupit do Chrámu.¹¹² Zákony rituální čistoty byly dodržovány i za války, vyplývá to z rabínské literatury, která taktéž obsahuje množství *mikwa'ot* smluv, obsahující pokyny týkající se struktury a funkce *mikve* (v době bratrovražedné války).

Mikve se nacházela taktéž na Olivové hoře. Zvláštní zákony pro ponořování platily pro velekněze, ti využívali výhradně svou vlastní *mikve*, o existenci dvou z nich se zmiňuje *Mišna*. Povinnosti očisty veleknězů byly přísnější, než povinnosti běžných kněží a věřícího obyvatelstva.

Po zničení Chrámu byly předpisy o rituální čistotě výrazně upraveny. Zanikla nutnost rituálního očišťování dětí a mužů. Přesto se muži i dnes očišťují. Ženy zahájily rituál v *mikve* poprvé až v předvečer své svatby. Dříve se dívky očišťovaly od doby své první menstruace. Taktéž nařízení týkající se očištění žen po porodu se zásadně změnilo a to tak, že se ženy očišťují po porodu pouze jednou.

3.3. Italská diaspora ve starověku

Významná starověká rituální lázně se dochovala na Sicílii. Židovské ghetto v Syrakusách na ostrově Ortygia obsahovalo dokonce tři *mikve*. Jednalo se o významnou židovskou komunitu. Přítomnost Židů je na Sicílii prokázána nápisy a archeologickými nálezy z římské éry od 1. století př. n. l. Tehdy se v Syrakusách usídlil větší počet uprchlíků z Palestiny, kterou v roce 59 dobyl Pompeius.¹¹³

¹¹¹ Židé, jak bylo výše naznačeno, věří ve výjimečnost této *mikve* a v ní očištné vody, křesťané věří, že právě na tomto místě léčil Ježíš slepotu.

¹¹² STAWIARSKI, Bartek: *Mykwy aszkenazyjskie w średniowieczu* (referát přednesen na konferenci Mikve – místo, právo a motiv, Wrocław 2011.

¹¹³ In Roš chodeš: Věstník 12/2010, str. 14 – 16, dostupné z < <http://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2010-12.pdf> > [2012].

Dochovaná rituální lázeň byla objevena během rekonstrukce domu v roce 1989. *Mikve* se nachází v casa Bianca neboli bílém domě v ulici via Alagona čp. 52. Shodou náhod je *mikve* umístěna ve sklepení místního hotelu Alla Giudecca.¹¹⁴ Datace *mikve* spadá do období pozdní antiky. Tato *mikve* se stala nejvýznamnější židovskou památkou Syrakus. Tradičně je označována za nejstarší dochovanou rituální lázeň v Evropě, můžeme spekulovat o její dataci 300 o. l. Zbylé dvě lázně se nedochovaly, ale přesto je známa jejich poloha.¹¹⁵

Pozůstatky rituální lázně byly odhaleny také ve městě Ostia Antica. Toto antické římské město bylo založeno ve 4. století př. n. l. jako sídlo vojenské posádky chránící ústí řeky Tiber před nájezdníky z moře. Ostia Antica byla po staletí zasypána hromadami suti a písku. Dnes je Ostia rozlehlé archeologické naleziště, které odkrývá půdorysy budov a Chrámů. Žila zde silná židovská komunita, která přicházela již ve 3. – 4. stoletím př. n. l. Odkrytou zříceninu monumentální lázně řeckého stylu, soudíc z dochovaných řeckých sloupů, vyfotografoval a představil v publikaci *Ganz rein*¹¹⁶ fotograf Petr Seidel. Datace této *mikve* se odhaduje na rok 350 o. l.

3.4. Středověké *mikve* aškenázů

Na základě archeologických nálezů rituálních lázní v Masadě, bylo zjištěno, že stavba *mikve* v časech talmudských odpovídala běžné středověké praxi v Evropě, respektive její části. Do středověké Evropy se design i použití *mikve*, přenesl z Izraele nejprve do Itálie. V Římě podával halachtický výklad o rituální čistotě rabín Eleazar Ben Josef, jehož postoje byly obecně přijímány.¹¹⁷ Blízké vazby židovské komunity v Itálii a Německu přinesly vznik rituálních lázní (především ve Wormsu, Speyeru a Mohuči) podle typických - izraelských starověkých konstrukcí *mikve*.¹¹⁸ Tím se vysvětluje fakt, proč na historickém území Čech nenalzáme monumentální konstrukce lázní, jako byly objeveny v Izraeli, Německu a Itálii.

Nejvýznamnější objevené *mikve* v Evropě, pocházející z raného středověku, byly odhaleny ve Speieru (z r. 1200), Friedbergu (z r. 1260) a Kolíně nad Rýnem (z r. 1170).

¹¹⁴ Fotografie nejsou dostupné na veřejných sítích.

¹¹⁵ První lázeň byla situována pod kostelem San Filippo Apostolo při tehdejší synagoze a druhá ve vicolo dell'Ulivo. Citováno z <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2010/12sicilie> [2012].

¹¹⁶ GANZ REIN!: *jüdische Ritualbäder*: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seide, S. 63. Wien: Holzhausen, 2010.

¹¹⁷ KOTLAR David (1997). *Mikveh*, *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM Edition, ed. Geoffrey Wigoder, Jerusalem.

¹¹⁸ STAWIARSKI, Bartek: *Mykwy aszkenazyjskie w średniowieczu* (referát přednesen na konferenci Mikve – místo, právo a motiv, Wrocław 2011).

Středověké *mikve* se obecně vyznačují stavební náročností. Podzemní budovy bývaly velmi hluboké, se složitou konstrukcí schodišť a přístupových prostor, často s výzdobou odpovídající dobovému architektonickému slohu. Přístup ke vhodné vodě byl v těchto středověkých městech velmi složitý. Z tohoto důvodu byly lázně umístovány běžně 7 až 17 metrů pod úrovní země. V této hloubce již objevujeme čistou spodní vodu.

Naproti tomu *mikve*, se kterými se setkáváme v Čechách, datované přibližně do 17. století, se liší svou jednodušší formou, která převládla již v 16. století.¹¹⁹ I když rabíni předpisy o rituálních lázních po staletí upravovali, domníváme se, že důvody, které k tomu vedly, souvisely především s podnebím. Problém s nedostatkem rituálně vhodné vody byl častý, a to především u Sefardů.

3.5. Německá diaspora

Židé se v Porýní začali usazovat v 9. a 10. století, když se tu stabilizovaly politické poměry. Hebrejské označení *ŠUM* (česnek) bylo užíváno jako zkratka pro úzce spojené nejstarší rýnské obce Speyeru, Worms, Mohuč.¹²⁰ Později vznikali židovské obce v Kolíně a Trevíru, kam se začali uchýlovat Židé vyhnání z Mohuče. Všechny tyto významné obce v minulosti obsahovali rituální lázeň, ne všechny se z důvodů drastických pogromů dokázaly zachránit.

Nejstarší rituální lázeň v Kolíně nad Rýnem je nejčastěji datována do 11. století. Tato lázeň byla v rámci nejvýznamnější středověké komunity Svaté říše římské několikrát přestavována. Přesto se dodnes na náměstí poblíž radnice dochovala unikátní *mikve*.¹²¹ Archeologové se domnívají, že stavba lázně započala někdy v 9. století a až v 11. století, byla dostavěna tak, jak ji můžeme shlédnout dnes. Lázeň byla náhodně objevena roku 1956 a nyní je přístupná veřejnosti. Jedná se o monumentální kamennou stavbu situovanou více než 16 metrů pod úrovní země. Do lázně, která je napájena spodním pramenem vede schodiště, z něhož jsou vidět výklenky, které pravděpodobně sloužily jako místo pro osvětlení (lampy, svíčky apod.). Dlouhý a úzký prostor vedoucí k lázni vypadá jako šachta. Samotný bazén je velikosti 3,6 x 4 m. Lázeň obsahovala nad schodištěm malou komoru, která sloužila pro přípravu před rituálem. Fotografie rituální lázně naleznete na webu Židovského muzea

¹¹⁹ Viz Obrazová příloha.

¹²⁰ Citováno z <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2005/02/poryni> [2012].

¹²¹ Rituální lázeň se nachází v Plasmannsches Haus.

v Kolíně.¹²² Kolínští Židé měli k dispozici více rituálních lázní. Ve středověkých spisech převážně ze 14. a 15. století nacházíme zmínky o tzv. studených lázních *Der kalte Born* nebo *Judenbade* židovských lázních.¹²³

Struktura lázně ve Wormsu a Spyeru koresponduje stejně jako lázeň v Kolíně s dobovou monumentální románskou architekturou.

Rituální lázeň ve Spyeru¹²⁴ je datována do roku 1128,¹²⁵ renovací prošla pravděpodobně v roce 1200. Odhalení této lázně přinesl pravidelný archeologický výzkum v letech 1965 – 1968. Lázeň se nachází poblíž synagogy. Přístup do lázně je po schodech do hloubky 10 metrů až k lázni s průzračnou vodou. Dochoval se zajímavý vchod s dvoukřídlými dveřmi, jenž je lemován dvěma polosloupky. V horní části schodiště je výklenek, dále se vstupuje do komory, která fungovala jako místnost pro přípravu k rituálu, ta je zaklenuta křížovou klenbou. Nacházíme zde zdobení románskými ornamenty především rostlinnými, které byly pravděpodobně ve své době barevné. Jedná se o nejlépe dochovanou rituální lázeň v Evropě.

Rituální lázeň ve Wormsu datujeme do roku 1186. Wormská *mikve* je taktéž situována v zahradě u synagogy. Do lázně vede 19 schodů. Architektonicky se prostor velmi podobá rituální lázni ve Spyeru.

Archeologické výkopky v roce 2007 odhalily rituální lázeň v Erfurtu,¹²⁶ nedaleko mostu Krämer a synagogy. Lázeň napájela voda z místní řeky Gerdy, po jejímž boku byla vystavěna. Dne 4. 11. 2011 byla dokončena restaurace lázně a zároveň byla zpřístupněna veřejnosti. O přítomnosti této lázně víme z historických pramenů od pol. 13. století, hovoří se zde o ní jako o velmi studené lázni *kaltes bad*. Židovská obec měla také povinnost odvádět z lázně daň. Ve

¹²² Fotografie dostupná

<<http://translate.google.de/translate?hl=cs&sl=de&u=http://www.museenkoeln.de/archaeologische-zone/default.asp%3F%3D2981&ei=CltoTDUHMv4sgba9N2NCA&sa=X&oi=translate&ct=result&resnum=3&ved=0CDMQ7gEwAg&prev=/search%3Fq%3DArch%25C3%25A4ologische%2BZone,%2BJ%25C3%25BCdisches%2BMuseum,mikve%26hl%3Dcs%26biw%3D1366%26bih%3D615%26prmd%3Dimvns>> [2012].

¹²³ STAWIARSKI, Bartek: *Mykwy aszkenazyjskie w średniowieczu* (referát přednesen na konferenci Mikve – místo, právo a motiv, Wrocław 2011).

¹²⁴ Fotografie dostupná z <http://archaeologyineurope.phile.com/page/8056/Speyer_Mikvah> [2012].

¹²⁵ Fotografie dostupná

<http://translate.google.de/translate?hl=cs&sl=en&u=http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Mikvah_Speyer&ei=XGRoT5OsH4j3sga4o8iLCA&sa=X&oi=translate&ct=result&resnum=4&ved=0CDwQ7gEwAw&prev=/search%3Fq%3Dmikve%2Bspeyer%26hl%3Dcs%26sa%3DX%26biw%3D1366%26bih%3D615%26prmd%3Dimvns> [2012].

¹²⁶ Fotografie dostupná <<http://www.alte-synagoge.erfurt.de/jle/de/mikwe/>> [2012].

své době lázeň pravděpodobně fungovala jako samostatná budova 9 x 3 metry s vchodem vedoucím do suterénu. Archeologové na této stavbě identifikovali důsledky pogromu z roku 1349. O šest let později byla *mikve* pro potřeby obce obnovena. Židé byli z Erfurtu vyhnáni v roce 1453, od té doby lázeň upadla v zapomnění až dodnes.

S podobnou datací rituální lázně se setkáváme ve Friedbergu.¹²⁷ Rituální lázeň ve Friedbergu byla zbudována v roce 1260, přibližně 20 let po příchodu Židů do města. Jedná se o nejimpozantnější, největší a zcela dochovanou lázeň Německa. Od počátku 19. století přestala být lázeň využívána za účelem rituální čistoty. V roce 1902 byla *mikve* opravována, v následných letech zejména v roce 1938 ji hrozila devastace nacisty. Synagoga v těsné blízkosti *mikve* byla zničena.

Vstup do lázně je umístěn zhruba 5 metrů pod úrovní terénu. K bazénu se sestupuje po kamenném schodišti, které se skládá ze 7 částí tvořených výklenky, které nabízejí nádherný výhled. Stavba stylem a formou odpovídá gotické architektuře. Nacházíme zde valenou klenbu, výklenky, oblouky, dochované kapitálové sloupce a otevřená světla.

Mikve v Andernach taktéž spadá do roku 1260. *Mikve* se zároveň stala jedinou vzpomínkou a památkou po místních Židech, kteří se zde usadili asi roku 1170. Rituální lázeň se nachází v místní radnici, je napájena řekou Rýn. Tato menší čtvercová, kamenná lázeň připomíná svou jednoduchostí lázně budované v Čechách. V historii bylo křesťanské obyvatelstvo tohoto města k Židům nekompromisní stejně tak, jak tomu bylo ve většině měst u nás. Z toho vyplývá, že Židé v „nepřátelských“ městech neměli možnost k budování jinak imponantních staveb. Fotografie této rituální lázně představil Petr Seidel.¹²⁸

Pozůstatky rituální lázně byly náhodně odhaleny v roce 1999 v Sondershausenu.¹²⁹ Stáří *mikve* se odhaduje na polovinu 13. století. V hloubce 4,5 metru pod zemí byl objeven pramen, který lázeň napájel. V blízkosti lázně, jak tomu bývalo u většiny nalezišť, se

¹²⁷ Viz Obrazová příloha č. 30, str. 161.

¹²⁸ GANZ REIN!: *jüdische Ritualbäder*: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seide. Wien: Holzhausen, 2010.

¹²⁹ Fotografie dostupná

<http://www.google.cz/imgres?q=mikve+sondershausen&hl=cs&sa=X&gbv=2&biw=1366&bih=615&tbm=isch&tbnid=EBqAoNLgq3QM:&imgrefurl=http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mikwe_Sondershausen.jpg&docid=HGfg5n1mIvSiEM&imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2f/Mikwe_Sondershausen.jpg&w=278&h=185&ei=FPpqt42_NfDP4QTZ3si0Bg&zoom=1&iact=hc&vpx=134&vpy=168&dur=1178&hovh=148&hovw=222&tx=105&ty=84&sig=100732341765406883169&page=1&tbnh=130&tbnw=173&start=0&ndsp=21&ved=1t:429,r:0,s:0> [2012].

nacházela synagoga. K této malé lázni cca 2 m³ vedly v minulosti schůdky. Město provedlo renovaci lázně a nyní je přístupná veřejnosti.

Pravděpodobně poslední aškenázská *mikve* byla vybudována v roce 1734 židovskou komunitou ve městě Georgensgmünd. Židé zde žili od konce 16. Století. Rituální lázeň byla roku 1907 renovována. Dochovaná lázeň je situována v synagoze. Z historických záznamů vyplývá, že synagoga obsahovala dokonce lázně dvě, pravděpodobně byly využívány pro obě pohlaví zvlášť. Fotografie této lázně představil Petr Seidel.¹³⁰

O lázních, které se do dnešních dob nedochovaly, vypovídají alespoň dobové prameny. Setkáváme se s pojmy *Balneum Judeorum*, *Kaltes Bad*, *Ritual bad* a další. Historické prameny se shodují v tom, že Židé za použití rituálních lázní vždy platili. Lázně zanikly především v důsledku častých pogromů a asanací. Víme o existenci rituálních lázní v Regensburgu, Mohuči, Trevíru, Neuruppinu (1365) a mnoha dalších městech. V roce v 2011 vznikl projekt v rámci německo-izraelské spolupráce *Jüdische Ritualbäder (Mikwen) in Deutschland*, který si klade za cíl zdokumentovat a představit široké veřejnosti rituální lázně Německa.¹³¹ Do středověké výstavby rituálních lázní se neodmyslitelně vtisknul středověký architektonický styl gotický a barokní – vnitřní a vnější ozdoby, ornamenty a sloupy. Můžeme obdivovat skvostné monumentální stavby se stále průzračnou vodou. Na závěr nutno podotknout, že byly lázně budované striktně podle zavedených konstrukčních pravidel se stejnými požadavky na vodu podle starověkého vzoru z Izraele.

3.6. Rituální lázně současnosti

Migrační pohyby Židů po Evropě zapříčinily jistou změnu v zákonech o rituální čistotě a konstrukčních řešeních *mikve* na své nové prostředí a podmínky. Již nebudeme nacházet lázně budované hluboko pod úroveň terénu. Nyní nastala éra lázní budovaných ve sklepích, suterénech domů nebo jako samostatných domků. Nedostatek vody začal být řešen vrty, obvyklé byly studny, popř. jiné zařízení pro vytlačování vody. Zároveň se z rituálního prostředí vytrácí oblíbené středověké zdobení a středověká architektura. Prostory bývají, kamenné, cihlové, stropy bývají klenuté, zdivo je často omítnuto bílou barvou. Tato základní

¹³⁰ GANZ REIN!: jüdische Ritualbäder: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seide. Wien: Holzhausen, 2010.

¹³¹ Web projektu Jüdische Ritualbäder (Mikwen) in Deutschland < <http://www.bet-tfila.org/de/pr-mik.htm> > [2012].

a strohá charakterizace vystihuje podobu rituálních lázní moderních dějin. Jako příklady bych uvedla *mikve* budované na území Německa, popř. v Itálii převážně v 18. a 19. století.

V roce 1998 byla v soukromém rodinném domě, ve městě Vacha, objevena rituální lázeň.¹³² Její výstavba se odhaduje na rok 1700. *Mikve* je umístěna v suterénu, její podoba koresponduje s dochovanými rituálními lázněmi v Čechách. Jedná se o malý, obdélníkový bazén s několika schůdky vedoucími do vody.

Současně s rituální lázní byla v roce 1790 vybudována synagoga ve městě Wörlitz. Při této lázni bylo zřízeno pravděpodobně jedno z prvních systémů k ohřívání vody při lázni. Lázeň je velmi zajímavá svým tvarem – horní část kružnice pokračující v obdélníkovém tvaru. Umístění odpovídá dobovým tendencím. Fotografie této lázně představil Petr Seidel.¹³³

Rituální lázeň z roku 1796 byla taktéž odkryta ve městě Hannoversch Münden. Tato lázeň je specifická svým tvarem. Přístup do místnosti s lázní je veden z vestibulu domu po kamenných, pískovcových schodech. Fotografie taktéž představil Petr Seidel.

V roce 2001 byla objevena rituální lázeň ve městě Trendelburg, její původ se datuje do konce 18. století.¹³⁴ Lázeň je kamenná se zcela zachovalou studnou.

Počátek 19. století je reprezentován dochovanou rituální lázní v Rakousku ve městě Hohenems. Lázeň byla vystavěna v suterénu, stěny jsou bíle omítnuté. Lázeň jasně kopíruje styl rituálních lázní dochovaných v Čechách. Stejně tak dochované rituální lázně z poloviny 19. století v Německu – např. ve městě Hemsbach (1845), nebo Schwedt (1862), které také zdokumentoval Petr Seidel.

Od 20. století běžně vznikají moderní rituální lázně. Jejich vzhled se liší podle investice soukromníků, popř. židovské obce daného regionu. Některé z nich působí honosně, jiné budované v suterénech připomínají spíše nádrže na vodu. Co se týče moderních rituálních lázní, existují jistá vylepšení, která odpovídají životu 21. století. Lázně vznikající v dnešní době v zahraničí se obvykle nazývají Spa mikve centres,¹³⁵ jsou to rozlehlé objekty, které

¹³² Fotografie dostupná <<http://www.thuringen.info/vacha-juedisches-tauchbad-vach.html>> [2012].

¹³³ GANZ REIN!: *jüdische Ritualbäder*: [eine Ausstellung der Jüdischen Museen Franken, Frankfurt am Main, Hohenems und Wien] / Fotografien von Peter Seide. Wien: Holzhausen, 2010.

¹³⁴ Fotografie dostupná <http://regiowiki.hna.de/Trendelburg_-_Mikwe> [2012].

¹³⁵ Tyto luxusní centra jsou známá především v USA, Portugalsku (Lisabon), Bulharsku (Sofie), Francii (Paříž), Izraeli, Mexiku nebo Maďarsku (Budapešť).

poskytují ženám obvyklé wellness služby. V lázních je však stále zachována anonymita, která je u tohoto očištného rituálu oběma pohlavími vyžadována. V České republice je v současnosti funkční *mikve* v Praze a v Brně. Změny v moderních lázních se vztahují především na přísnější hygienická opatření. V současné době se do lázně přidává chlór nebo Sagen, poměr těchto chemických přísad však musí být do vody přidán pouze v takovém poměru, aby voda zůstala pitná. Navíc je voda v lázni dnes často automaticky vyhřívána, v minulosti se do lázně vkládaly rozžhavené kameny. O tendencích zřizovat salony krásy při rituálních lázních se dočítáme již z autobiografie Belly Chagallové. Z té vyplývá, že byla *mikve* spojena s lázněmi již kolem roku 1895 v Bělorusku. Žena tak může využít den ponoření také ke svému zkrášlení a odpočinku. Co se týká historických hygienických opatření, narážíme na dva základní principy, které se časem rozvinuly až do současné podoby. Nejprve bylo povinností všech umýt si chodidla před vstupem do *mikve*. Ženy měly navíc odedávna povinnost umýt si před ponořením vlasy. Můžeme narazit i na spekulace, že si ženy v určitých regionech stříhaly vlasy, aby voda bez problémů dosáhla ke kořínkům vlasů. To se předpokládalo hlavně u chasidských žen, které obvykle po svatbě až do konce života nosily paruky.

Rituál *tvila* Židé praktikují necelá 3 tisíciletí a je obdivuhodné, že zůstal skoro v nezměněné podobě až do dneška. I když rabíni mají pravomoc zasahovat do rituálních záležitostí, děje se tak jen v nezbytně nutné míře. Ke změnám došlo především ve 20. století, kdy pod tlakem zvyklostí moderní majoritní společnosti, museli rabíni reflektovat skutečnost, že se do vody bude v přiměřeném množství přidávat čisticí prostředek proto, aby bylo zajištěno dodržování hygienických zákonů a pravidel. Mezi novější nařízení rabínů také patří zákaz používání kondicionéru při přípravě do *mikve*.

Podotýkám, že otázka židovských rituálních lázní na území České republiky je neprávem opomíjena. Domnívám se, že historické dědictví těchto lázní by mělo být vnímáno se stejnou důležitostí, jako je například nahlíženo na židovské hřbitovy. Je zapotřebí více spoléhat na archeologické výzkumy. Jak je vidno, archeologové odvedli za poslední desetiletí neuvěřitelný kus práce – objevení *mikve* v Erfürtu, Londýně, Bristolu, Oxfordu a dalších destinacích.

4. HISTORIE ŽIDŮ V ČECHÁCH A MOŽNOSTI ZBUDOVÁNÍ RITUÁLNÍCH LÁZNÍ

4.1. Vývoj židovského osídlení v tzv. českých zemích

Abychom mohli posoudit, v jakých židovských obcích bychom *mikve* mohli hledat, zamysleme se nejprve nad historickým kontextem příchodu a pobytu Židů v Čechách. První židovští obchodníci přicházeli do země od jihu přes Alpy a od východu přes Balkán již v 10. století. Každá početnější ortodoxní židovská obec musela disponovat vlastní rituální lázní, stejně tak, jako školou, synagogou nebo hřbitovem. Přesto nejstarší, jedinou objevenou a dochovanou rituální lázeň v Čechách datujeme do 16. století. Byl to právě neustálý útlak Židů, masakry a demolice židovského majetku, které zapříčinily zánik tohoto kulturního bohatství.

Podle Pěkného¹³⁶ je příchod Židů do Čech poměrně nejasný. Sporným písemným dokladem přítomnosti Židů již v 9. století je přípis solnohradského arcibiskupa Arna a tzv. Raffelstettenský celní a plavební řád Ludvíka IV. ze století následujícího. Moderní historikové zastávají názor, že o usedlém židovském osídlení v Praze můžeme hovořit až na základě zprávy, kterou podal židovský kupec a diplomat Ibrahim Jakub někdy v letech 965 – 966.

V prvních etapách židovského osídlení, obyvatelstvo sídlilo v lesích, které protínaly hlavní obchodní cesty. Jednalo se o tzv. kupecké osady, které čítaly minimum osob. Tyto cesty zabezpečovaly luxusní život v zemi a nemuselo by být náhodou, že právě po usídlení Židů v zemi se mezinárodní obchod vznikajícího českého knížectví úspěšně proměnil. Přesídlení Židů a dalších národnostních minorit (Arabů a Řeků aj.) do Prahy – respektive pražského podhradí na počátku 11. století, umožnilo vznik významného evropského tržiště, kde probíhal výměnný obchod mezi východní a západní Evropou. Od této doby po necelých 100 let Židé prožívali období, mnohými nazývané jako příznivé. Židé mohli vykonávat libovolné pracovní pozice, dokonce mnozí z nich působili jako vysocí dvorští úředníci a lékaři. Jejich postavení v zemi nebylo až do první křížové výpravy nijak výjimečně

¹³⁶PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

reglementováno. „*Za nejstarší doby historicky známé dle všeho poněkud větší vážnosti nežli v kterémkoli pozdějším čase.*“¹³⁷

V roce 1067 se do Prahy přistěhovalo větší množství Židů, kteří se zabydleli na Újezdě (12 domů) a na pravé straně Vltavy (taktéž 12 domů).¹³⁸ V téže době nacházíme první zmínky o založení osady okolo staré školy v Praze.

První křižácká výprava (1096-1099) měla pro Židy katastrofální důsledky. Židé byli masově zabíjeni, vyháněni, nuceni ke křtu a jejich majetek byl konfiskován. Obviňováni byli především z toho, že otravují studny, zabíjejí křesťanské děti, znesvěcují hostie a přinášejí mor. „*Mezi křižáky se rozmohl názor, že je zbytečné táhnout do Svaté země, když vrazi Ježíšovi jsou zde po ruce*“.¹³⁹ Právní ochrana Židů jako by vůbec neexistovala a to až do vydání dokumentu Statuta Judaeorum (1253 – 1278). Tento dokument vydal král Přemysl Otakar II. a položil tím základ židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě, kterým se řídili panovníci až do konce 18. století.

Celé 12. a 13. století panovala velice podobná tíživá situace. Od 13. století začaly být přísně omezovány styky křesťanů s Židy a začala vznikat jejich vymezená útočiště – jako ulice, čtvrtě - později ghetta.¹⁴⁰ Z těchto časů bychom měli nalézat první stopy po zaniklých nebo nejlépe dochovaných rituálních lázních. Přestože dokladů o nejranějším židovském osídlení máme poměrně dostatek – např. z Kosmovy a Zbraslavské kroniky, nenarážíme zde na žádné zmínky o této rituální potřebě Židů. Židé byli nuceni neustále opouštět svá obydlí a zbudování rituální lázně je jak po technické, tak po rituální stránce velice obtížné. V místě budování lázně především musí vyvěrat pramen či proudit spodní voda (např. řeka). Je možné, že důvodem nařčení Židů z otravování vody či studny bylo způsobené právě přítomností *mikve*? V případě, že se budeme domnívat, že Židé *mikve* nebudovali, ale kvůli své tíživé situaci volili náhradní řešení rituální očisty v řece. S jistotou můžeme očekávat odpor domácího křesťanského obyvatelstva, které dalo vzniknout právě takovému

¹³⁷ TOMEK, Vladivoj (1855): *Dějepis města Prahy*, s. 56. Praha: Řevnáče.

¹³⁸ TOMEK, Vladivoj (1855): *Dějepis města Prahy*, s. 41. Praha: Řevnáče.

¹³⁹ VILÍMKOVÁ, Milada a kol. (1933): *Židovské Město pražské*, s. 33. Praha: Aventinum.

¹⁴⁰ Roku 1215 na IV. lateránského církevního koncilu, bylo rozhodnuto o úplné segregaci židovských obyvatel křesťanských zemí a přikázal jim nosit zvláštní označení, in PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 16. Praha: Sefer.

povídkám.¹⁴¹ Je velice pravděpodobné, že rituální lázně disponovala Praha (Podhradí, Újezd a Vyšehrad) – jakožto první a nejpočetněji osídlené místo v Čechách. Nejstarší dochovaná lázeň v Praze v Pinkasově synagoze však pochází až z 16. století.

V Čechách se do roku 1238 předpokládá podle výzkumů T. Pěkného existence těchto židovských obcí: nejvýznamnější po Praze byla obec Litoměřice a Příbram, dále Klatovy, Kolinec, Domažlice, Stráž, Kynžvart, Cheb, Kadaň, Žatec, Louny, Ústěk, Nymburk, Kouřim, Kolín, Čáslav, Vysoké Mýto, Německý Brod, Jindřichův Hradec, Český Krumlov, České Budějovice a možná Kopisty. Ve větších městech byl počet Židů okolo 100 – 200 osob, v menších se počítá něco okolo dvou rodin.¹⁴²

Ani před definitivním vypovězením Židů ze země, neměli možnost žít svým běžným rituálním životem a tedy, což je předmětem našeho bádání, budovat svá kulturní střediska, tak jako tomu bylo např. v Německu. Před rokem 1394 docházelo běžně k opakovanému vyhánění, které se stalo součástí lokálních pogromů. Rok 1290 zasáhl Prahu, následovaly útoky v Čáslavi (1337), Jindřichově Hradci (1337), Znojmě (1338), Jemnici (1338), Třebíči (1338) a Kouřimi (1338). Strach ze smrti Židy nutil odcházet do méně zalidněných částí Evropy např. do Polska a Litvy. Protižidovské nálady zasáhli ve 14. století celou západní a střední Evropu – židovské obyvatelstvo bylo jako celek nařčeno ze „světového spiknutí.“¹⁴³ Největší pogromy zasáhly v polovině století Augšpurk, Freidburg, Speyr, Trier, Norimberk a mnoho dalších významných židovských obcí v Německu. Přesto se ze zmíněných měst dochovaly především svým dobovým slohem unikátní židovské lázně, které se staly středověkými památkami mezinárodního významu. Jedná se o velmi prostorné lázně postavené v románském slohu kopírující styl římských lázní „opus reticulatum“. Stěny a stropy jsou bohatě zdobeny románskými ornamenty, které byly pravděpodobně v původních dobách provedeny v barvách.

Němečtí, francouzští, švýcarští a rakouští Židé zasažení děsivými pogromy utíkali směrem na východ, někteří z nich i do Čech. „*Třebaže i v českých zemích docházelo k pogromům, vraždám a upalování, nedosáhlo tu zabíjení zdaleka takových rozměrů jako*

¹⁴¹ Představa nahých židovek koupajících se po setmění v řece. Stejně tak neznalost židovských tradic a rituálů mohla podněcovat křesťany k obviňování z rituálních vražd (viz později známá „Hilsneriáda“), otravování studní aj.

¹⁴² PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 27. Praha: Sefer.

¹⁴³ Ideová vlna označovaná podle Pěkného jako „světové spiknutí“ vznikla na základě nařčení, že jsou židé původci moru.

v říši.¹⁴⁴ Pogromy ničily obce takovým způsobem, že o přítomnosti Židů z těchto středověkých dob nemáme žádnou hmatatelnou zmínku (např. zničení Chebu o velikonočních roku 1350). V roce 1385 došlo k zapečetění domů a majetku Židů v Čechách a na Moravě.¹⁴⁵ „Rozvášněný dav upaloval Židy v hořících domech, zabíjel je na ulicích a mstil se i na mrtvých, které vytahoval z hrobů.“¹⁴⁶ V tomto důsledku docházelo k dalšímu zániku středověkého kulturního dědictví tohoto národa na území Čech a Moravy. O 4 roky později zažilo pražské ghetto největší pogrom (do dob nacismu) ve svých dějinách. Následovaly husitské války a židovská otázka byla alespoň na krátký čas „uklidněna“.¹⁴⁷ Definitivní vyhnání Židů z moravských a severomoravských německých měst bylo podporováno Habsburky, kteří svou averzi k Židům dávali výrazně najevo. Albrecht II. Habsburský vypověděl Židy z Jihlavy v roce 1426. Jeho syn Ladislav Pohrobek v roce 1454 vypověděl Židy z královských měst: Brna, Olomouce, Znojma a Uničova. „Po vypovězení obyvatel staré obce v Řeznu roku 1519 žily nadále větší skupiny Židů jen při východních hranicích římské říše a v říši samotné se až do moderní doby nepodařilo probudit k novému ekonomickému a kulturnímu rozkvětu s výjimkou Wormsu a Frankfurtu žádnou významnou židovskou obec.“¹⁴⁸

Tyto události zapříčinily naprostý zánik středověkých židovských obcí a jejich kulturního bohatství. Do královských měst se Židé nemohli vrátit téměř celá čtyři století.

Vyhnání Židé neměli jinou možnost než přesídlit do „svobodných“ měst a stát se poddanými panstva.¹⁴⁹ Situace vypadala tak, že městské úřady a šlechtici rušili jejich výsady a očekávali jejich služby, hlavně co se židovského úvěru týkalo. Takto Židé, naprosto zbaveni svých práv, zůstávali po vůli konšelům, i když si ostatní obyvatelstvo města důrazně vynucovalo¹⁵⁰ jejich odchod. Přesto si města ráda činila nároky na dobré služby Židů. Vrchnost proto usazovala celé židovské rodiny na svých hospodářstvích nebo také v nájmu v jiných domech, pravděpodobně u sedláků. Tyto podnikavé židovské rodiny vydělávaly šlechtické vrchnosti velké obnosy. Židé mohli vykonávat řemesla, která jinde vykonávat nesměli. Právě z těchto důvodů byli Židé vykořisťovateli chráněni. Vidíme, že ani v této době

¹⁴⁴ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 33. Praha: Sefer.

¹⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 37. Praha: Sefer.

¹⁴⁶ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 47. Praha: Sefer.

¹⁴⁷ Avšak za srozumění s husity byli židé zaplatili vyhnáním z měst r. 1430 z Mostu, r. 1426 z Jihlavy a r. 1430 z Chebu.

¹⁴⁸ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 47. Praha: Sefer.

¹⁴⁹ TEUFEL, Helmut (ed.), (2009): *Jedinec a obec. Židé v Čechách, Na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

¹⁵⁰ Obyvatelé požadovali po králi vypovězení židů a proto na protest roku 1507 uzavřeli Staronovou synagogu.

nemůžeme očekávat vznik jakékoliv obecní nebo privátní *mikve*. Bylo by velice ojedinělé, kdyby si židovské rodiny dokázaly zbudovat a utajit lázeň v domě, kde byli nájemníky.

Až se smrtí Ferdinanda I. ustala tato protižidovská politika a desetiletí útrap konečně skončilo. Za krále Maxmiliána II. a Rudolfa II. započal hospodářský i kulturní rozmach židovského národa. Roku 1567 vydal Maxmilián II. Židovská privilegia a majestát. Židé mohli vykonávat libovolná řemesla. Rudolf II. (1576 – 1611) ujistil Židy, že již nikdy nebudou vypovídáni z Prahy a to ani z jiných zemí české koruny. Netrvalo dlouho a Židé opět získali moc a bohatství. V dějinách je tento čas tradičně označován jako „zlatý věk.“¹⁵¹ Pro pražské Židovské Město toto období znamenalo nejvýznamnější éru svých dějin. S tímto obdobím spojujeme několik významných židovských osobností, které na přelomu 16. a 17. století působili v židovské Praze. V čele intelektuální židovské elity stál bankéř a obchodník Mordechaj Ben Šamuel Maisl (1528 – 1601), ten se významným způsobem postaral o rozkvet obce. Praha se zanedlouho stala největší obchodní velmocí a na čas i jedním z největších židovských sídlišť v Evropě. S jeho jménem je spojeno mnoho staveb, které byly na jeho popud budovány především kolem Starého hřbitova a Staronové synagogy.¹⁵² Dodnes můžeme obdivovat krásu Maiselovy synagogy, poblíž ní nechal zbudovat lázeňský dům a *mikve*, která se z této doby dochovala.¹⁵³ *Mikve* v 16. a 17. století musely být samozřejmostí každé stálejší, početnější obce. V těchto dobách pravděpodobně fungovaly *mikve* jak obecní, tak privátní. Je jen otázkou času, kdy budou tyto *mikve* objeveny. Mohou se nacházet ve sklepních soukromých domů a bohužel každý den hrozí nebezpečí jejich zničení. Stavební sloh těchto barokních lázní bohužel nevyniká žádnou dobovou náročností, především lázně datované do těchto století vypadají velice podobně – byly malé, většinou nedisponovaly místností pro přípravu před ponořením, stavební materiál byl kámen kombinovaný se dřevem, nenacházíme zde ani žádné architektonické zvláštnosti či zdobení.¹⁵⁴

Netrvalo dlouho a židovské obyvatelstvo v Čechách začalo opět zažívat kruté časy. Můžeme soudit, že až do konce 30tileté války zůstávalo postavení českých a moravských Židů na přijatelné životní úrovni. Od poloviny 17. století docházelo k opětovnému vyhánění Židů z měst, toto období nazýváme „úřední antisemitismus“ (1679 – 1726). Boj křesťanského

¹⁵¹ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 59. Praha: Sefer.

¹⁵² PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 74. Praha: Sefer.

¹⁵³ Viz Obrazová příloha č. 1, 2.

¹⁵⁴ K nahlédnutí *mikve* z pol. 17. století objevené v obecním domě v Polné, v soukromém domě v lázních Kynžvartu nebo ve Fürthu. Viz Obrazová příloha č. 21, 15, 27.

obyvatelstva proti Židům (zvláště pražským) totiž probíhal zvláště za podpory dvora. Velké ztráty na životech také zapříčinil mor, dále velký požár v pražském ghettu v roce 1689. Zničení ghetta mělo za následek nucené soužití křesťanů s Židy, což pochopitelně vyvolalo další ataky. Podle Pěkného bydlelo více než tisíc Židů v měšťanských domech a šlechtických palácích na Novém městě. I z toho důvodu rychle vyrůstalo nové, menší ghetto. Poté, co byly opětovné snahy o vypovězení Židů zažehnány, jejich počet v Praze začal být silně redukován.

V roce 1726 – 1727 vznikl na základě vládního nařízení výčet povolených židovských obcí, popř. ghatt v Čechách a na Moravě. V polovině 18. století mělo povolení bydlet v Čechách 8541 Židů, na Moravě 5106. Zásadní diskriminaci představoval tzv. familiantský zákon, který od roku 1726 omezoval židovské sňatky.¹⁵⁵ Výše zmíněné regulace podnítily odchod Židů ze země. Familiantský zákon, byl u nás zrušen až v roce 1849, způsobil židovskému národu nepředstavitelné útrapy. Židovský národ a jeho víru považují za jednu z nejvyšších hodnot rodinu. Ta je opředena náboženskými předpisy, jejichž dodržování je přirozeností, která musela být po několik století potlačena.

Celá situace se stala ještě více dramatickou, když na trůn nastoupila Marie Terezie (1740). Její averze vůči Židům nebyla nikdy tajemstvím, vypovídají o něm, kromě jejích činů, také její deníky. Po prohrané válce s Pruskem nařkla pražské Židy ze špionáže. Spolupráce Židů s Prusy nebyla nikdy potvrzena. Jisté je, že se tento důvod pro vypovězení Židů z Čech (18. prosince 1744) a Moravy (2. ledna 1745) Marii Terezii hodil. Nařčení ze zemské zrady zapříčinilo ten nejradikálnější odsun Židů v jejich historii. Podle lakonického ediktu - který obsahoval pouze několik vět, vydaného 18. prosince 1744 muselo být do pětatřiceti dnů vyklizeno celé pražské Židovské Město.¹⁵⁶ Toto vyhnání bylo specifické tím, že se Židé nesměli usadit ani v jiných zemích koruny. Toto prvotní rozhodnutí musela později Marie Terezie přehodnotit, jelikož křesťanské a židovské finanční závazky nebyly dořešeny. Nakonec Židé v Čechách mohli zůstat – ale pouze na venkově. Tak se stalo, že nově zbudovaná kulturní centra byla opět zničena, v lepším případě byla ponechána napospas času a chátrala. Praha se ze zářného výslunní, přesunula do pozadí. I sama panovnice viděla, že bez Židů Praha chudne. Proto svůj názor přehodnotila a roku 1748 umožnila vstup do Prahy 58 rodinám, v roce následujícím se vrátilo 918 rodin.¹⁵⁷ Během tohoto tří a půl letého vyhnání

¹⁵⁵ Sňatek byl povolen pouze prvorozeným synům, druhorození a vnuci se mohli ženit až po uvolnění míst ve vymezeném počtu.

¹⁵⁶ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 98. Praha: Sefer.

¹⁵⁷ VILÍMKOVÁ, Milada a kol. (1933): *Židovské Město pražské*, s. 83. Praha: Aventinum.

se Židům ani v Čechách ani na Moravě nepodařilo nijak zvlášť usadit a tvořit svá obvyklá střediska. Toto naznačují zprávy o neustálém nucení k jejich přesouvání. Po návratu do svých obcí vydali Židé veškeré peníze na opravy majetku, přesto bylo tempo jejich renovace velmi pomalé. Finanční prostředky docházely a pražské ghetto tížilo stále více dluhů. V této nechvalné době přišla další pohroma – druhý největší požár v pražském ghettu (1754). Požár způsobil nepředstavitelné škody, co se týče kulturního dědictví židovského národa – zničeny byly mimo jiné vzácné rukopisy, knihy a artefakty, budovy byly poškozeny nebo úplně zničeny. Obnova ghetta byla dokončena až v 90. letech, přesto se pražskému ghettu už nikdy nepodařilo dosáhnout takové hospodářské síly, jako v minulosti.¹⁵⁸

S nástupem vlády Josefa II. a nastolení jeho reform, ¹⁵⁹ které napomohly nejenom židovskému obyvatelstvu, začalo Židům svítat na lepší časy.¹⁶⁰ Židé byli poprvé v historii podrobeni stejné jurisdikci jako křesťané. I když pravomoc židovského soudu hebr. *bejt din*, byla omezena, předznamenal jistou autonomii židovských obcí. Nastal nevídaný rozkvět židovských obcí, na které bylo nahlíženo jako na židovské náboženské korporace – přesto byly obce do jisté míry kontrolovány vrchnostenskými úřady. „*Koncem 90. let 18. století bylo na Moravě úředně ustaveno padesát dva nábožensko - správních korporací, v Čechách v důsledku rozdílného historického vývoje pouze jedna – pražská. Židé na českém venkově byli poddáni obci, k níž příslušeli soudně.*“¹⁶¹

Narážíme na období, kdy bychom měli objevovat dochovaná kulturní dědictví. Probíhala emancipace Židů v celé Evropě, ta byla podporována především školskou reformou. Mimo židovského soudu, obce postupně zakládaly školy,¹⁶² v jejich čele stál rabín, to vše naznačuje, že v tomto období žili Židé svým tradičním životem. Rituální lázně musely být běžně využívány a každá obec pravděpodobně disponovala minimálně jednou. Mezi nejvýznamnější obce v této době patřily Teplice, Prostějov, Mladá Boleslav, Kolín, Hořice, Boskovice, Velké Meziříčí a samozřejmě Praha.

Dobrá, stagnující situace nabádala Židy k revoluci. Požadavky byly jasné, bojovali za svá všeobecná občanská práva, která jim byla snad od počátků osídlení v českých zemích

¹⁵⁸ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 130. Praha: Sefer.

¹⁵⁹ Toleranční patent vydaný 13. října 1781 a patent o zrušení nevolnictví v Čechách na Moravě a ve Slezsku z 1. listopadu 1781 obsahoval mnoho židovských „uvolnění“.

¹⁶⁰ I když familiantský zákon své matky nezrušil.

¹⁶¹ VILÍMKOVÁ, Milada a kol. (1933): *Židovské Město pražské*, s. 89. Praha: Aventinum.

¹⁶² První židovská škola byla otevřena v květnu roku 1782 v Praze, in PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 116. Praha: Sefer.

upírána. Odpovědí na tyto snahy byly pogromy a silné ataky na pražské ghetto, které nejhůře dopadly v březnu 1848. Nepokoje přinutily mnoho židovských rodin emigrovat z českých zemí. Po složitých událostech Židé nakonec získali svobodu pohybu a usídlení (4. 4. 1849), mohli se svobodně ženit a vdávat (4. 5. 1849), otevřel se jim přístup do veřejných úřadů, byla zrušena ghetta a tzv. toleranční daň.¹⁶³ Tehdy bylo jasné, že je jen otázkou času, kdy budou zcela zrovnoprávněni.¹⁶⁴ Židé se přirozeně z vesnického prostředí začali přesouvat do větších měst, která lákala svou dobovou vyspělostí např. Praha, Plzeň, Teplice, Karlovy Vary, České Budějovice, Ústí nad Labem, Liberec, Brno, Olomouc, Moravská Ostrava, Prostějov, Jihlava aj.¹⁶⁵ Toto uvolnění a odchod z vesnic, Židy nabádalo k praktikování tzv. reformního judaismu, jehož podstatou je, že ortodoxie a s ní veškeré dodržování dřívějších tradic a rituálů postupně zanikalo.

Nastala doba, kdy se židovské obyvatelstvo poprvé od svého příchodu do českých zemí rozmístilo mezi ostatní – především křesťanské obyvatelstvo. Opuštění stísněných ulic ghett bylo vysvobozením. Židé se usazovali tam, kde dříve nemohli, činili to, co dříve nesměli, ale ne vždy byli s úctou vítáni. Je pochopitelné, že tento „boom“ podporoval až nezvykle neortodoxní chování Židů. Židovské obyvatelstvo se za krátký čas velice rozrostlo. Nemovitostí vlastněných Židy bylo nesčetné. Ty, které nebyly poničené válkou, jsou dnes většinou soukromým majetkem jiných rodin. Domnívám se, že na venkově, který zůstal i po roce 1861 stále ortodoxní, mohlo být běžnou praxí zbudování obecní lázně ve sklepení domu nebo jako malý přízemní domek. Co se týče lázní jako samostatně stojících domků, jejich dochování je velmi nepravděpodobné právě kvůli své náchylnosti na devastaci. Přesto se nám zbytky takovýchto lázní dochovaly v Poběžovicích, Libochovicích, Strážově aj. Obecní *mikve* byly budovány především ve sklepeních synagog, nebo též jako samostatně stojící domky většinou umístěné vedle synagogy. Jiným typem obecní *mikve* jsou lázně sloužící pro židovskou veřejnost. Například v Polné na Jihlavsku se setkáváme s pojmenování ulice „lázeňská“, kde se nacházely dokonce dvě *mikve*, pravděpodobně jedna pro ženy a druhá pro muže. V rabínských a obecních domech mohly rituální lázně fungovat stejně tak pro veřejnost jako privátně, záleželo na vůli majitele a ostatních okolnostech. Rodinná *mikve* vždy sloužila několika generacím. K jejich zničení docházelo v 19. a 20. století např. i nevědomky

¹⁶³ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

¹⁶⁴ V roce 1861 byla odstraněna poslední ze středověkých restrikcí, židům bylo povoleno bez omezení vlastnit a najímat půdu, in PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 126. Praha: Sefer.

¹⁶⁵ VOBECKÁ, Jana (2007): *Populační vývoj židů v Čechách v 19. a první třetině 20. století: Společenské a hospodářské souvislosti*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

při přestavbách nebo požárech. Velké škody zaznamenáváme taktéž kvůli tzv. pražské asanaci (1886), kvůli níž bylo zlikvidováno takřka celé pražské ghetto a všechny historické domy na Novém městě. Důvodem asanace byla celkem nevydařená modernizace města, mnohými právem odsouzena. Na Židovském Městě přežilo jen pár synagog, radnice a větší část Starého hřbitova.¹⁶⁶

Židovské společnosti a jejich obce vzkvétaly hbitým tempem. Vznikaly různé intelektuální židovské spolky,¹⁶⁷ vycházely první židovské deníky, byla postavena Španělská synagoga atd.

Tento klidný čas zastavily další protižidovské nálady, které vyústily tou nejmasovější tragédií židovských dějin vůbec. Tentokrát byla nenávist vůči židovskému obyvatelstvu vedena z rasových důvodů. Holocaust hebr. *Šoa* spočíval v organizovaném vyhlazování všech etnických skupin. Ideologie vedená Hitlerem a jeho zastánců hlásala nadřazenost germánské rasy. V březnu roku 1933 byl otevřen první koncentrační tábor (Dachau).¹⁶⁸ Následovalo vyhlášení tzv. Norinberských zákonů, na jejichž základě byly miliony Židů zbaveny svých životů a majetku. Konaly se pogromy, Židé byli deportováni nebo vězněni. Nejničivějším pogromem se stala Křišťálová noc, při níž byla zapálena a zničena většina židovského majetku. Jen malé části Židů se podařilo uprchnout ze země nebo přežít podmínky koncentračních táborů. Události druhé světové války dokázaly bestiálnost lidské rasy. Tato iracionální nenávist připravila o život 6 milionů Židů, více než jedna třetina židovské populace byla vyvražděna. Střední a západní Evropa se stala pustinou, co se židovské populace týče. Tato válka zapříčinila zkázu mnoha měst a významných monumentů, které již nikdy nemohly být zcela nahrazeny. Stopy po židovské kultuře byly, jako již několikrát v dějinách, smazány. Znamky po zaniklých židovských obcích nacházíme jen zřídka, obvykle se jimi stávají dochované náhrobní kameny či celé hřbitovy, domy, synagogy nebo jejich zbytky, ale také *mikve*.

¹⁶⁶ Domníváme se, že právě mnoho rituálních lázní zaniklo právě při pražské asanaci.

¹⁶⁷ Např. Spolek českých akademiků Židů a Spolek Theodor Herzl, Svaz českých pokrokových Židů, nebo vznik sionistického hnutí.

¹⁶⁸ TURKOVÁ, Alžběta (2012): *Židovské ideologie a holocaust*. Praha: Karolinum.

4.2. Vyhodnocení situace

V Čechách vznikala od počátku židovského osídlení sídliště různého typu. Nejprve se Židé usazovali na křižovatkách obchodních měst, jakými byla např. Praha,¹⁶⁹ tam Židé působili jako kupci. V polovině 13. století vzniká postupným vývojem a zároveň sloučením dalších kupeckých osad Staré Město pražské. Tato jediná židovská obec v Čechách postupně získala vlastní samosprávu a až do poloviny 17. století zastupovala všechny ostatní židovské obce v Čechách ve vztahu k panovníkovi. Židé se až do svého zrovnoprávnění shromažďovali ve městech a na vesnicích pohromadě, což jim v jistém ohledu zaručovalo ochranu.¹⁷⁰ *Mikve* budeme hledat prioritně v židovské obci významné a prestižní, což obvykle bývaly obce s větším počtem židovského obyvatelstva. Stejně tak i ortodoxní společenství identifikujeme častěji při početnější židovské komunitě, jen ojediněle žili Židé v malém počtu mezi křesťanským obyvatelstvem ortodoxním způsobem života sobě vlastním.

Obce, které v Čechách fungovaly současně s Pražskou židovskou obcí, zakládaly nezákonně svou vlastní reprezentaci a rabinát už před polovinou 16. století. Hovoříme zde o početně větších židovských komunitách a *minjanech*.¹⁷¹ Domníváme se, že až do vydání rakouského spolkového zákona v roce 1867 se nepracovalo s termínem židovská obec (ve smyslu, jak jej chápeme dnes) nebo modlitební spolek. Komunity můžeme dělit podle počtu rodin na malé, větší a velké. Protože se jednalo o panovníkem neschválené obce, neexistuje žádný výčet těchto obcí a pravděpodobně jej ani nelze dodatečně sestavit.¹⁷² Do povahy osídlování Čech Židy také výrazně zasáhlo vyhánění z královských měst, které probíhalo v 15. a 16. století. Nejprve Židé žili se svou početnější komunitou ve městech, až v důsledku vyhánění byli Židé nuceni, usazovat se na vesnicích, popř. v malých městech a obcích. Světlou výjimkou se stala např. Sušice. Zde Židé mohli i po vyhnání setrvat. Od 16. do 1/3 18. století, bychom očekávali nález pozůstatků rituálních lázní především na vesnicích.

Postupem času mezi neschválenými obcemi a Prahou vznikl boj o vlastní samosprávu. Konflikt byl zapříčiněn především výběrem daní, kterým byla pověřena Praha. Dvůr využil

¹⁶⁹ Ve 2. pol. 13. století evidujeme obchodní centra také v Brně, Olomouci, Jihlavě, Znojmě, Litoměřicích nebo v Příbrami.

¹⁷⁰ I když se doba po staletí proměňovala – vstup jednotlivce nebo menší skupiny do města znamenal smrt, ztrátu majetku nebo nebezpečí z přepadení.

¹⁷¹ *Minjan*, je hebrejské označení pro modlitební spolek, který se skládá z více než 10 mužů starších 13 let, kteří praktikují obřad se svitkem Tóry. V *minjanech* není synagoga ani rabín, neočekávali bychom zde ani rituální lázeň.

¹⁷² Tyto neschválené obce nebudou v mé práci nijak reflektovány.

konfliktu mezi ostatními obcemi a Prahou a v roce 1659 vzniklo tzv. Zemské židovstvo (něm. *böhmische Landesjudenschaft*). „Hlavním úkolem Zemského židovstva bylo ukládání daní a jejich vybírání, což obstarávali pro každý okres určení okresní výběřčí, kteří musili složit kauci nebo se rukojmím zaručiti.“¹⁷³ Zemské židovstvo zaniklo s ustanovením josefínských reforem, Praha se pak opět stala jedinou židovskou obcí v Čechách. Detailní informace a především soupis obcí spadajících do Zemského židovstva prozatím nebyl publikován. Dochované prameny týkající se Zemského židovstva jsou uloženy v Archivu Židovského muzea v Praze, ve fondu: Registratura Zemského židovstva.

Údaje o sčítání lidu, která provedla vláda v roce 1724, uveřejnil ve své práci¹⁷⁴ Hillel J. Kieval. Výsledky sčítání obyvatel dokázaly, že Židé žili v Čechách rozptýleně asi v 800 lokalitách. Většinou se jednalo o izolovaná společenství s malým počtem Židů. 100 z nich fungovala jako města s židovskými čtvrtěmi, údajně dalších sto mělo synagogu, zbylých 600 lokalit představovaly malé vesnice s hrstkou židovských obyvatel.

¹⁷³ JAKOBOVITS, Tobiáš (1937): *Zemské židovstvo*, s. 47., in *Věstník židovské obce náboženské v Praze*, roč. 4., č. 5.

¹⁷⁴ KIEVAL, J. Hillel (2011): *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870 – 1918*. Paseka s. r. o.

Počet Židů v Praze a v Čechách (bez Moravy)

Tabulka č. 1

V roce	V Praze	V Čechách
1067	5 250 (*)	Neznáme
1546	1 000 (*)	2 000 (*)
1600	10 – 15 000	Neznáme
1726	10 705	23 000 (*)
1830	6 858	67 338 (a)
1857	6 217	86 436 (a)
1900	18 751	92 745 (a)
1930	35 425	76 301 (a)
1950	3 433	9 000 (*)
1968	Neznáme	15 000 (*), (b)
1989	1 000 (*)	7 900 (*), (b)
Kolem 2000	1 500(*)	3 000 (*)

(*) – odhady, (a) – počet včetně Prahy, (b) – v celém Československu.¹⁷⁵

4.2.1. Zrod židovských obcí na podkladech plánů z let 1727

Velmi významný posun v utváření židovských sídlišť přinesl Translokační reskript, vydaný v roce 1726 Karlem IV. Cílem Translokačního reskriptu bylo vzdálit židovská obydlí do větší vzdálenosti od katolických kostelů. Přestože se původní reskript nedochoval, nacházíme jiné písemnosti, jež odkazují na podněty vedoucí k jeho vydání.¹⁷⁶ Tento reskript se stal demograficko-historicky velmi přínosný. Zapříčinil vznik, údajně 200 plánů pro Čechy a Moravu.¹⁷⁷ Plány podávají celkový obraz obce nebo ghetta, snímky byly pořízeny ve formě prospektů, nebo pohledů na celou obec, kde byla kreslíři různých kvalit vykreslena část

¹⁷⁵ Tabulka převzata z demografického informačního portálu

<http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364> [2012]. Zdroj: PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 126. Praha: Sefer. VOBECKÁ, Jana (2004): *Populační vývoj židovského obyvatelstva v Čechách mezi lety 1850 a 1939*, diplomová práce uložena v archivu PŘF UK v Praze.

¹⁷⁶ Jedním důvodem této restriktce bylo údajně vyrušování židů při církevních obřadech.

¹⁷⁷ Plány jsou uloženy v Moravském zemském archivu pod inventárním č. 1315-13160, ve fondu D 22, zbytek se nalézá v krajských archivech. Dnes je všeobecně známá existence 63 plánů pro 45 lokalit, pro Čechy a Moravu – což není mnoho.

„obce“ pro Židy. Tyto plány jasně vytyčily několik typů židovských sídlišť a přinášejí jediný spolehlivý obraz doby.¹⁷⁸

První typ představoval shluk domů či chalup, který se objevuje na vesnicích. Druhý typ reprezentuje klasické židovské ulice (např. Strážov, Švihov, Telč) nebo také smíšené osídlení, které je známo např. z Neveklova. Třetí typ představují židovské čtvrtě, tvořené z několika uliček. Tento typ osídlení je znám především u větších obcí (Golčův Jeníkov, Heřmanův Městec, Mladá Boleslav). Čtvrtý typ osídlení zaujímá centrální polohu v obci, je to typ ojedinělý a reprezentují jej např. obce Pňovany, Drmoul, nebo Nové Sedliště. Pátý typ představuje židovská města – jako velké čtvrti, kromě pražského Židovského města to byla moravská ghetta v Boskovicích, Mikulově, Třebíči a Uherském Brodu. Poslední typ osídlení obsahoval dvě ghetta na protilehlých stranách městského jádra, příkladem jsou Blovice, Lázně Kynžvart nebo samotná Praha. Plány byly pro veřejnost neznámé až do roku 1931, kdy je publikoval František Roubík v časopisu Společnosti přátel¹⁷⁹, tehdy byly plány objeveny v archivu ministerstva vnitra.

Přesto plány nemohou poskytnout úplný soupis vzniklých židovských obcí a čtvrtí. Proto na otázku, kde bychom mohli zbudování rituálních lázní očekávat, je zmatené a neúplné. Pro tuto diplomovou práci je významné odhalení plánů pro poznání architektury ghett a urbanizace.

S počátkem let 1727 - 1729 byli Židé nuceni k přesouvání. Stávalo se, že si Židé měnili domy s křesťany, nebo jim bylo poskytnuto tzv. provizorium. Židé nedobrovolně opouštěli své domovy a již zbudovaná kulturní a náboženská střediska, které tvořili od 50. let 17. století.¹⁸⁰ To, co Židé vytvořili, přišlo o několik desítek let v niveč, jak synagogy, tak i rituální lázně a další majetek byl bourán nebo přesouván. Pokud Židé budovali rituální lázně znovu, potýkali se s různými problémy, např. s nedostatkem proudící nebo spodní vody. Ne v každé obci, tak mohla být lázeň vystavěna. Celková obnova a výstavba celého střediska

¹⁷⁸Následně uvedených šest typů židovského osídlení vyplývá z obhájené diplomové práce: FRUNC, Ondřej 2007: *Židovské ghetta na podkladech plánů z let 1727*, (práce je uložena v archivu knihovny Historického ústavu Masarykovy univerzity v Brně).

¹⁷⁹ ROUBÍK, František (1931): *Judensiedlungen in Böhmen auf den Ortsplänen vom Jahre 1727*. Prag: Samuel Steinherz.

¹⁸⁰ Tento text pracuje pouze s povolenými židovskými obcemi v Čechách, tyto obce vznikly až po ustanovení Zemského židovstva roku 1659. Přesto je zřejmé, že mnohé modlitebny a ostatní náležitosti „obce“ byly nelegálně budovány již desítky let před jejich schválením. To však v dnešní době prokazují pouze archeologické práce na zbytcích dochovaných synagog, domů, hřbitovů aj.

probíhala pozvolna, znovu obnovení *mikve* také bránila tíživá finanční situace Židů. Důvodem mohla být i upadající morálka, která se mohla projevovat poklesem ortodoxie.

4.3. Židovské obce a jejich matriky

S ustanovením Tolerančního patentu Josefem II. začal judaismus měnit svou středověkou podobu. „*Mladá buržoazie židovského vyznání usilovala o likvidaci pozůstatků feudálních pozic judaismu a vedle požadavku důsledného zrovnoprávnění Židů proklamovala také jejich radikální asimilaci. V tomto období se také snižuje počet menších židovských obcí venkovských a vznikají městské obce.*“¹⁸¹ O pobytu Židů od roku 1784 až do jejich zrovnoprávnění, máme zprávy díky zavedení matrik. První zápisy z matrik pocházejí z května roku 1784, kdy matriční patent Josefa II. vstoupil v platnost. Matriční knihy zaznamenávaly všechny narozené, oddané a zemřelé Židy. Zavedení matrik k evidenci židovského obyvatelstva znamená pro historicko-demografickou oblast přesnou, zároveň první představu o rozptýlení a počtu židovského obyvatelstva. Matriky „židovských náboženských obcí“ v českých krajích byly pod kontrolou vrchnostenských úřadů, a proto byly pravděpodobně plně respektovány. Nyní jsou matriční knihy dostupné v Národním archivu v Praze. Vedením matriky byl obvykle pověřen rabín, popř. jiná způsobilá osoba žijící trvale v daném městě, obci nebo obvodu. U osaměle žijících rodin měl povinnost provádět matriční zápis rabín z nejbližše položené židovské obce. Židovské obce měnily v průběhu 19. století velmi často svou polohu. Židé žili jak ve velkých městech, tak v početně slabých skupinách, které mnohdy netvořily ani samostatné obce, proto guberniální dekret z roku 1838 vymezil matriční obvody tak, aby obec s největším počtem židovského obyvatelstva byla uprostřed obvodu a zároveň se stala sídlem matrikáře. „*Pokud nebylo místo matrikáře obsazeno, bylo třeba hlásit narození, sňatek či úmrtí u další nejbližše vedené matriky. Tato skutečnost značně rozšiřuje počet lokalit uvedených v každé matrice, a proto byl pro lepší vyhledávání údajů a zpřístupnění matrik badatelské veřejnosti vypracován místní rejstřík ke sjednocené řadě matrik pro Čechy, Moravu a pro Prahu.*“¹⁸² Především cílem z úvodu této práce je, rekonstruovat právě podle sídel židovských matrikářů ty nejvýznamnější židovské obce v Čechách. *Mikve* bychom totiž mohli hledat v obci s početnějším židovským obyvatelstvem, která byla obcí tzv. obvodní. Matrika byla vedena pouze v židovské obci, která splňovala

¹⁸¹ MATUŠÍKOVÁ, Lenka (1999): *Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích*, s. 1, in Národní archiv, č. fondu 167.

¹⁸² MATUŠÍKOVÁ, Lenka (1999): *Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích*, s. 8, in Národní archiv, č. fondu 167.

všechny standardní náležitosti, jakými je synagoga a rabín.¹⁸³ Proto bychom právě v těchto obcích očekávali zřízení i rituální lázně.¹⁸⁴

4. 4. Reformní judaismus

Revoluční rok 1848 znamenal začátek úplného zrovnoprávnění Židů s křesťanským obyvatelstvem a přinesl sebou i vlnu asimilačních změn. Židovské populaci se otevřeli zcela nové možnosti. Zrušení familiantského zákona a schválení zákona o volném pohybu Židů, předznamenal masový přesun venkovského obyvatelstva do velkých správních a průmyslových center města. Židé se konečně mohli uplatnit ve všech sférách ekonomického života a nemuseli být nadále „uvězněni“ na vesnicích. Jakmile Židé získali právo uzavírat sňatky bez omezení, usazovat se v libovolném místě, provozovat vybraná povolání a těšit se neomezené náboženské svobodě, paradoxně začíná klesat míra ortodoxie. Právě v tomto duchu se rozvíjí nejvýraznější vliv asimilace – tzv. reformní či progresivní judaismus. Židovský národ se náhle dělí na dvě hnutí – tradiční ortodoxii, která tradičně uznává autoritu rabína a reformní judaismus. Ortodoxie napadá reformisty z praktikování „snadného a výhodného náboženství“. Druhá strana oponuje názorem, že judaismus byl po celé věky reformní a progresivní.

Snahou věřících - reformistů je utvářet svůj náboženský život ve smysluplnou symboliku srozumitelnou vlastní generaci, tím pádem klesá míra praktikovaných obřadů. „*Progresivním a zároveň permanentním prvkem reformního judaismu je nahrazovat scholastiku učeností, autoritářství svobodou, a dávat moderní podobu starodávné koncepci, která se dodnes plně nechápe – poslání Izraele.*“¹⁸⁵

České prostředí v polovině 19. století, přijímá reformní judaismus s oblibou. Mezi dobový trend patří např. návštěva synagogy 2x do roka a moderní život, který město nabízí ve všech svých podobách. Dalším vlivem asimilace je také časté uzavírání smíšených manželství, které nahradilo tradiční *šiduchy* (domluvené sňatky).

Židé své obřady většinou neodmítají, pouze je praktikují v nižší míře. Co se týče rituálu *tvila*, nově vzniklé obce (jako např. Plzeň, Teplice, Karlovy Vary, České Budějovice, Ústí nad Labem a Liberec) rituální lázně již neobsahují. V roce 1849 identifikujeme 1921

¹⁸³ Jedná se zatím o nepotvrzenou spekulaci. Záleželo na ortodoxii obce, zároveň na jejích finančních a prostorových možnostech apod.

¹⁸⁴ Přesto mějme na paměti, že výjimka potvrzuje pravidlo. Těchto výjimek bylo jistě mnoho.

¹⁸⁵ Citace Amerického rabína Hilela Silvera dostupná < <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf> > [2012].

lokalit v Čechách, v nichž žijí Židé. Synagogu však obsahuje pouze 200 obcí. V roce 1872 funguje pouhých 327 židovských obcí a 47 modlitebních spolků v Čechách. O 20 let později se počet židovských obcí v Čechách snižuje skoro na polovinu – rok 1890 eviduje 197 židovských obcí.¹⁸⁶ Teprve v roce 1893 byly zákonem ustanoveny hranice židovských náboženských obcí.

Rituální lázně v bývalých královských městech vznikaly výhradně jako soukromý majetek movitých Židů,¹⁸⁷ obecní *mikve* v této době již nepředpokládáme. Naproti tomu, na venkově Židé žijí stejným ortodoxním životem, jako doposud. Zde naopak očekáváme výhradně *mikve* obecní.

Přirozenou asimilaci židovského obyvatelstva násilně přerušil rozvíjející se nacionalismus a následná genocida Židů ve 20. století.

¹⁸⁶ Data uvedená v tomto odstavce jsou převzata z odborné výzkumné práce. KIEVAL, J. Hillel (2011): *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870 – 1918*. Paseka s. r. o.

¹⁸⁷ Příkladem těchto privátních lázní jsou bývalé lázně odhalené v Kolíně nebo v Turnově.

5. ZMAPOVÁNÍ RITUÁLNÍCH LÁZNÍ V ČECHÁCH

Zaměříme nyní svou pozornost na židovské obce, které zde byly výše zmiňovány a pokusme se zhodnotit, ztráty jejich materiálního bohatství. V následujícím přehledu bych ráda vyjádřila, kde byly *mikve* aktivní, popř. v jakém časovém úseku a kde se dochovaly zcela nebo částečně, zároveň ale informovat o obcích, kde se *mikve* nacházely v hluboké minulosti a nedochovaly se.

O možném umístění rituálních lázní jsem byla rovněž informována zaměstnanci Židovského muzea v Praze a zaměstnanci Národního archivu v Praze.¹⁸⁸ Na základě shromážděných zdrojů z uvedené odborné literatury a archivních pramenů jsem provedla dotazníkové šetření, které bylo adresováno městům a obcím, kde se vyskytla pravděpodobnost, že zde *mikve* existovala, popř. existuje. Zjištěné informace byly v práci použity a sumarizovány do příslušných tabulek 2, 3 a 4.

Tato rešerše je pouhým základem pro širší výzkum v oblasti lokalizace rituálních lázní na historickém území Čech. Bylo by nutné vytěžit z archivních pramenů, jako jsou zejména Matriky ŽNO, záznamy o sčítání lidu, Stablní katastr,¹⁸⁹ „vrchnostenské spisy“¹⁹⁰ nebo Soupisy židovských familiantů.¹⁹¹

¹⁸⁸ A to PhDr. Danou Veselskou Ph.D, panem Jiřím Fiedlerem, PhDr. Arnem Paříkem, Mgr. Pavlem Jakubcem a PhDr. Lenkou Matuškovou. Neméně podstatná vodítka mi v rámci bádání poskytoval Ing. Mojmír Malý - zaměstnanec Matana a. s., a vedení (starostové, mluvčí muzeí, galerií a informačních servisů) jednotlivých měst a obcí.

¹⁸⁹ Stablní katastr podává informace o katastrálních obcích od pol. 19. století, tento pramen je opatřen seznamem nemovitostí a vlastníků.

¹⁹⁰ Vrchnostenské spisy by pomohly identifikovat obce, kde byla *mikve* pronajímána od vrchnosti.

¹⁹¹ Výše uvedené prameny jsou k dispozici v Národním archivu v Praze, záznamy o sčítání lidu jsou archivovány v příslušných okresních archivech.

5.1. Rešerše dochovaných nebo částečně dochovaných rituálních lázní na historickém území Čech¹⁹²

Tabulka č. 2

Obec	Kraj	Umístění	Datace ¹⁹³	Stav	Fotografie	Jiné
Dobruška	Královéhradecký	Suterén Městského muzea Dobruška	Poč. 18. stol.	Zcela dochována	Viz Obrazová příloha č. 12	Přístupná veřejnosti
Heřmanův Městec	Pardubický	Nedaleko bývalé židovské školy	16. stol.	Dochována hrubá stavba	Viz Obrazová příloha č. 31	V současné době je zasypána sutí
Kdyně	Plzeňský	Sklepení synagogy	Pol. 19. stol.	Zcela renovována	Viz Obrazová příloha č. 13, 14	Přístupná veřejnosti
Kolín	Středočeský	Bývalý žid. dům Na Hradbách č. p. 124/125	Poč. 17. stol.	Dle výpovědi p. Jouzové, je lázeň zakryta deskou	Nedostupná	Nemovitost je nyní soukromým majetkem rodiny Holubů
Lázně Kynžvart	Karlovarský	Sklepení historického domu New York	17. stol.	Zcela dochována	Viz Obrazová příloha č. 15, 16	Přístupná veřejnosti po domluvě s majitelem
Libochovice	Ústecký	Na západním břehu židovského rybníka pod obecním domem	1727	Dochována hrubá stavba	Viz Obrazová příloha č. 17, 18	Původně byla umístěná v domku

¹⁹² Tato rešerše je vyhotovena na základě této literatury: GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Olympia, B. ROZKOŠNÁ, P. JAKUBEC (2004): *Židovské památky Čech*. Brno: Era group, KUČA, Karel (1998): *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Praha: Libri. CCB, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792 – 1794*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2007 a v neposlední řadě – vlastní výzkum.

¹⁹³ Datace jsou pouze orientační, jelikož nebyl proveden archeologický výzkum.

Obec	Kraj	Umístění	Datace ¹⁹⁴	Stav	Fotografie	Jiné
Poběžovice	Plzeňský	Sklepní synagogy	16. stol.	Dochovány obrysy	Viz Obrazová příloha č. 19, 20	
Polná	Vysočina	Sklepení rabínského domu	17. stol.	Zcela dochována	Viz Obrazová příloha č. 21, 22	Přístupná veřejnosti po domluvě s vedením místního muzea
Praha	Středočeský	Sklepení Pinkasovi synagogy	16 stol.	Zcela dochována	Viz Obrazová příloha č. 1, 2	Přístupná veřejnosti po domluvě s ŽNO v Praze
Rokytnice nad Orlicí	Královéhradecký	Sklepení soukromého domu	?	Zcela dochována	Viz Obrazová příloha č. 33	<www.zidovskehrbitov i.cz> [2012], obec dlouhodobě neraguje
Turnov	Liberecký	Dochovány 3 lázně	Datace jsou různé			Výzkum plánován společně s panem Mgr. Pavlem Jakubcem na rok 2013

5.2. Rešerše nedochovaných rituálních lázní na historickém území Čech

Tabulka č. 3

Obec	Kraj	Umístění	Datace	Stav	Fotografie	Jiné
Budyně nad Ohří	Ústecký	Stávala ve dvoře za židovskou školou	Neznámá	Dnes na tomto místě stojí obytný dům (naproti synagoze)	Nedostupná	Vlastní výzkum

¹⁹⁴ Datace jsou pouze orientační, jelikož nebyl proveden archeologický výzkum.

Obec	Kraj	Umístění	Datace	Stav	Fotografie	Jiné
Český Dub	Liberecký	Domek stával před č. p. 9/I na Bedřichově náměstí	60 léta 19. stol. - ?	Samostatný domek	Zachycena na dobových fotografiích, k nahlédnutí v místním muzeu	Program regenerace MPZ Český Dub II 2007. Práce ke stažení <www.cdu b.cz> [2012]
Dlouhá ves	Plzeňský	Soukromý pozemek	? – do příchodu nacistů	Dochovala se studna napájející <i>mikve</i>	Viz Obrazová příloha č. 32.	<kehilalinks.jewishgen.org> [2012]
Dřevíkov	Pardubický	Stávala u domu č. p. 45 na východní straně ghetta	Neznámá	Fungovala před pol. 19. stol. - ?	Nedostupná	<www.zidovskehrbitovy.cz> [2012]
Golčův Jeníkov	Vysočina	Samostatný domek přistavěn k židovské škole č. p. 189, (v 19. stol.)	19. stol. - ?	Dnes můžeme pozorovat nepatrné pozůstatky	Fotografie k nahlédnutí v Židovském muzeu v Praze	Vlastní výzkum
Habry	Vysočina	V domě č. p. 278	? – do poč. 20. stol.	Zničena	Nedostupná	Vlastní výzkum
Horáždovice	Plzeňský	Budova, kde se <i>mikve</i> nacházela, byla zcela přestavěna	? - 1894	Zničena	Nedostupná	Vlastní výzkum ¹⁹⁵ , Jiný zdroj ¹⁹⁶
Horšovský Týn	Plzeňský	?	?	?	?	Tato lokalita bude studována v roce 2013
Hořice	Královéhradecký	Dům č. p. 50	1. třetina 18. stol. - ?	Zničena	nedostupná	

¹⁹⁵ Existenci mikve dokládám na základě výpovědi původního obyvatele. Pana Jaroslava Fischla, který žije v Izraeli a vzpomíná na rituální kázeň jen z vyprávění svého otce: „od táty vím, že tato lázeň byla v domě Bernarda Špiro. V jeho domě se říkalo též okolo roku 1930 "u Červených". Dům byl v sousedství se "Šůlem", t.j. bývalé židovské školy, tedy v místě, kde je dnes památná deska, v Prachenské ulici. Onen Spiro byl též, což se nazývalo "košerák", tedy on podřezával drůbež podle náboženských pravidel, aby co nejmenší bolest podřezáním způsobil zvířeti. Informace získaná emailem dne 8. 12. 2011.

¹⁹⁶ <http://jewishmuseum.cz/doc/horazdovice19.pdf> [2012].

Obec	Kraj	Umístění	Datace	Stav	Fotografie	Jiné
Postoloprty	Ústecký	Bývalá žid. škola, severní konec Mánesovi ulive	1817 - ?	Neprověřen	Nedostupná	Nutný výzkum v roce 2013
Rychnov nad Kněžnou	Královéhradecký	Obecní dům č. p. 693	18. stol. - ?	Obecní dům byl postaven v roce 1780	Nedostupná	Lokální literatura
Spálené Poříčí	Plzeňský	V blízkosti synagogy	18. stol. - ?	Lázeň byla umístěna v samostatně stojícím domku	Nedostupná	Lokální literatura, viz Tabulka č. 4
Staré město pod Landštejnem	Jihočeský	Dům č. p. 171	Pol. 19. stol. - ?	lázeň byla umístěna ve sklepení domu	Nedostupná	Lokální literatura viz Tabulka č. 3
Strážov	Plzeňský	Vedle domu č. p. 25	Pol. 19. stol. - ?	Nepatrné pozůstatky obrysů lázně v zemi	Viz Obrazová příloha č. 23 -26.	Vlastní výzkum viz podkapitola Popisy vybraných lokalit
Stříbro	Karlovarský	Dům č. p. 118	neznámá	Dům s lázní se nacházel mezi ul. Hradební a Jiřího z Poděbrad mezi 14. – 17. stol. ¹⁹⁷	Nedostupná	Lokální literatura viz Tabulka č. 3
Široké Třebčice	Ústecký	<i>Mikve</i> se nacházela v jednom z domů v ghettu		Přesné umístění lázně není jasné, mnoho domů z ghetta se dochovalo v přestavbách	Nedostupná	
Teplice	Ústecký	neznámá	Pol. 16. stol.	Lázeň byla zničena za 2. světové války	Nedostupná	Lokální literatura, viz Tabulka č. 4

¹⁹⁷ *Mikve* mohla být pro potřeby obce vystavěna již ve 14. století, mohlo by se tedy jednat o nejstarší zmínku o rituální lázni v Čechách.

Obec	Kraj	Umístění	Datace ¹⁹⁸	Stav	Fotografie	Jiné
Trnovany	Ústecký	neznámá	Pol. 19. - stol. - ?		Nedostupná	?
Třebívlice	Ústecký	Přízemí synagogy	1860 -1924		Nedostupná	?
Uhlířské Janovice	Středočeský	neznámá	Neznámá	Dům s lázní vyhořel, lázeň, nedošlo k obnově	Nedostupná	Lokální literatura, viz Tabulka č. 4
Úštěk	Ústecký	Nacházela se ve sklepení rabínského domu	Neznámá	Zanikla v důsledku přestaveb	Nedostupná	Vlastní výzkum
Velká Bukovina	Ústecký	neznámá	Neznámá	Ghetto obsahovalo lázeň před pol. 19. stol.	Nedostupná	Vlastní výzkum
Všeradice	Středočeský	Přízemí synagogy	Neznámá	Přítomnost <i>mikve</i> nebyla jednoznačně prokázána	Nedostupná	Informace získána od zaměstnanců Židovského muzea v Praze
Doudleby nad Orlicí	Královéhradecký	Dům vedle synagogy	Neznámá	Pravděpodobně fungovala od pol. 19. stol. Až do příchodu nacistů	Nedostupná	Vlastní výzkum, informace získána od místního kronikáře
Malesice	Plzeňský	Pozemek č. p. 49	Neznámá	Lázeň byla umístěna v samostatně stojícím domku, ten byl před několika zbourán	Nedostupná	Vlastní výzkum
Merklín	Plzeňský	Nacházela se ve sklepení synagogy	1826 -1913	Zničena po rekonstrukci novým majitelem	Nedostupná	Vlastní výzkum
Neveklov	Středočeský	Nacházela se v obecním domě č. p. 46	2. pol. 19. stol. - ?		Nedostupná	Vlastní výzkum

¹⁹⁸ Datace jsou pouze orientační, jelikož nebyl proveden archeologický výzkum.

5.3. Lokalizace rituálních lázní na historickém území Čech na základě odborné literatury

Tabulka č. 4

Lokalita	Kraj	H. Gold ¹⁹⁹	P. Večeřová ²⁰⁰	P. Jakubec ²⁰¹	J. Fiedler ²⁰²
Benešov	Středočeský	ano	-	-	-
Blovice	Plzeňský	ano	-	-	-
Divišov	Středočeský	str. 26	-	str. 115	-
Dlouhá ves	Plzeňský	-	-	-	-
Dobruška	Královéhradecký	-	str. 160	-	-
Dřevíkov	Pardubický	-	str. 162	-	-
Golčův Jeníkov	Vysočina	ano	str. 163	-	ano str. 65
Habry	Vysočina	-	str. 165	-	-
Heřmanův Městec	Pardubický	-	str. 167	-	-
Hluboká	Jihočeský	str. 143	-	-	-
Horšův Týn	Plzeňský	str. 38	-	-	-
Hořice	Královéhradecký	-	str. 170	-	-
Humpolec	Vysočina	-	-	-	ano
Chodová Planá	Plzeňský	str. 338	-	-	-
Kardašova Řečice	Jihočeský	ano str. 249	-	-	-
Karlovy Vary	Karlovarský	-	str. 106	-	-
Kdyně	Plzeňský	ano	str. 109	-	-
Kolín	Středočeský	str. 285, 289	-	-	-
Lázně Kynžvart	Karlovarský	-	str. 113	-	-
Libochovice	Ústecký	-	str. 142	-	-
Luže	Pardubický	-	str. 178	-	ano
Merklín	Plzeňský	-	str. 117	-	-
Mladá Boleslav	Středočeský	ano str. 211	-	-	-
něco 602					-
Poběžovice	Plzeňský	str. 575	-	-	-

¹⁹⁹ GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

²⁰⁰ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Olympia.

²⁰¹ B. ROZKOŠNÁ, P. JAKUBEC (2004): *Židovské památky Čech*. Brno: Era group.

²⁰² FIEDLER, Jiří (1992): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

<www.zidovskahrbitovy.cz> [2012].

Lokalita	Kraj	H. Gold ²⁰³	P. Večeřová ²⁰⁴	P. Jakubec ²⁰⁵	J. Fiedler ²⁰⁶
Rokytnice v orlických horách	Královéhradecký	-	-	-	ano
Rychnov nad Kněžnou	Královéhradecký	-	str. 184	-	ano
Spálené Poříčí	Plzeňský	str. 60	str. 128	-	-
Staré město pod Landštejnem	Jihočeský	-	str. 89	-	-
Strážov	Plzeňský	str. 116	-	-	-
Stříbro	Plzeňský	-	str. 130	-	-
Teplice	Ústecký	str. 647, 649	-	-	-
Turnov	Liberecký	-	str. 155	-	-
Uhlířské Janovice	Středočeský	str. 269	-	-	-
Velká Bukovina	Královéhradecký	-	str. 188	-	-
Vlašim	Středočeský	ano	-	-	-

5.4. Popisy vybraných lokalit

5.4.1. Rituální lázeň v Dobrušce

Malebné městečko Dobruška ležící v podhůří Orlických hor, je místem mnohých historických památek a známých osobností. Mezi ně patří např. malíř František Krupka. Město turisty láká nejenom stálou expozici v rodném domku Františka Vladislava Heka, proslaveného spisovatelem Aloisem Jiráskem v románu F. L. Věk. Historické jádro Dobrušky je pro své architektonické skvosty od roku 2003 městskou památkovou zónou.

Židé žili v Dobrušce v poměrně malém počtu od poloviny 16. století. Po nucené segregaci židovského a křesťanské obyvatelstva v polovině 18. století, vytvořili Židé ghetto v prostoru dnešního Šubertova náměstí. To se skládalo z pěti domů a synagogy. Město zasáhl v roce 1806 velký požár, který nejenom ghetto zásadně poškodil. Všechny zmíněné stavby jsou ale v přestavbách dochovány. V bývalém rabínském domě čp. 45 (dříve čp. I) na

²⁰³ GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

²⁰⁴ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Olympia.

²⁰⁵ B. ROZKOŠNÁ, P. JAKUBEC (2004): *Židovské památky Čech*. Brno: Era group.

²⁰⁶ FIEDLER, Jiří (1992): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

<www.zidovskahrbitovy.cz> [2012].

Šubertově náměstí se dochovala unikátní rituální lázeň. Poté, co byla objevena (1995), muzeum připravilo stálou expozici na téma Židé v dějinách Dobrušky.

Návštěvníci mají možnost shlédnout film o historii Židů ve městě, taktéž jsou zde připraveny specifické předměty týkající se jak každodenního, tak svátečního života Židů. Připomenuta je i sousední synagoga a zároveň oběti holocaustu. Dominantou této expozice je *mikve*. Ta je situována v nejstarší části domu ve valeně zaklenuté místnosti v přízemí. Tato místnost byla datována do roku 1721,²⁰⁷ zároveň byl dům v těchto letech předán do židovského nájmu. Předpokládám, že vzápětí zde byla *mikve* zbudována. Objekt je největší z židovských domů v Dobrušce a i jeho historické číslo popisné naznačuje, že sloužil jako centrum této židovské obce a jejího vzdělávání. Objevila se spekulace, že místnost *mikve* mohla být dříve využívána jako modlitebna.²⁰⁸

Je kuriózní že, místnost, kde se lázeň nachází, sloužila po dlouhá léta zaměstnancům muzea jako komora – neboli spižirna. Dlouhou dobu nikdo ze zaměstnanců netušil, že ona studánka je ve skutečnosti dochovaná židovská památka.

V roce 1995 muzeum navštívil již výše jmenovaný PhDr. Arno Pařík. Nalezený objekt zhodnotil takto: „*Jedná se o zcela zachovalou místnost mikve. Nádrž je vydlážděná opukou a má původní dřevěné obložení, vodní pramen má menší průtok, než v době funkční lázně, přesto lázeň stále napájí.*“ Doplnila bych, že do lázně vedou kamenné schůdky a k vidění je i dochovaná dřevěná výdřeva.²⁰⁹

Mikve je unikátní tím, že je dochována intaktně včetně celého prostoru. Ojedinelé jsou zejména klenby, dláždění z přírodních plochých kamenů a okno umístěné nad lázní. Celá dispozice odpovídá podle pracovníků Vlastivědného muzea Dobruška velmi přesně několika jiným dochovaným příkladům lázní z 18. a 19. století ve střední Evropě a to proto, že jiné lázně, objevené v České republice, jsou totiž vesměs narušeny pozdějšími úpravami a přestavbami. S tímto tvrzením naprosto souhlasím a považuji za velmi přínosné pro celou

²⁰⁷ Na rozdíl ode mě, je ředitelem Městského muzea Dobruška pan Jiří Macha s datací lázně zdrženlivější: „*S tím bych byl trochu opatrný, rok 1721 je rokem postavení synagogy, dům čp. 45 zde určitě stál již dříve a je pravděpodobné, že původní sklepní zdroj vody, který najdeme ve většině domů historického jádra města, byl přestavěn na mikve, jak správně uvádíte v další větě. Ostatně stavby z kamene mají podle znalců datování velmi časově rozsáhlé, od středověku až do 19. nebo i 20. století. Dům čp. 45 a jeho sklípek se studánkou, později mikví, pochází nejpravděpodobněji ze druhé poloviny 16. století; roku 1565 Dobruška vyhořela a domy byly znovu vystavěny. Žádná dokumentace ani podrobnější informace k tomu nejsou, je však pravděpodobné, že i tyto domy na Šubertově náměstí jsou právě z této doby.*“

²⁰⁸ Komentace ředitele Městského muzea Dobruška pana Jiřího Macha: „*To slyším poprvé a myslím, že to tak nebude. V té době přece již stála synagoga, tak proč by se scházeli v malém sklípku*“

²⁰⁹ Komentace ředitele Městského muzea Dobruška pana Jiřího Macha: „*Doplnil bych jednu nepříznivou informaci, že jako důsledek zemních stavebních prací v okolí byly přetrženy prameny napájějící lázeň, která je tak nyní bez vody, což je škoda.*“

společnost, že dne 4. září 2005 byla *mikve* jako součást zmiňované expozice otevřena pro veřejnost.²¹⁰

5.4.2. Rituální lázeň v Kdyni

Město Kdyně se rozkládá mezi pohořím Český les a Šumavou, tato malá obec je součástí historicky zajímavého Chodska. První zmínky o obci pocházejí ze 14. Století. Na konci 17. století se město proměnilo ve významné středisko textilního průmyslu, a díky manufakturní výrobě, se Kdyně stala veklým zaměstnavatelem v západních Čechách.

Židovské osídlení v Kdyni vznikalo postupným vývojem od pol. 18. století. Na počátku zde žily dvě rodiny, avšak od roku 1880 město čítalo okolo 68 Židů. Příchod Židů do Kdyně v pol. 19. století podmiňovala zejména nová synagoga. Budova synagogy se nachází nedaleko náměstí ve Kdyni, její výjimečnost určuje především fakt, že si stavba zachovala svou původní podobu až do současnosti. Není divu, že tato historická památka byla před několika lety prohlášena za národní kulturní památku.

Synagoga byla slavnostně otevřena dne 21. ledna 1863. Tato neorománská stavba byla zdobena okny, uvnitř byla vybavena obvyklým honosným způsobem.²¹¹ K budově synagogy patřil jednopatrový dům, kde se nacházela židovská škola a rabínský byt, který byl později přesunut do synagogy. Pro náš výzkum byl stěžejním místem synagogy její suterén, kde se dříve nacházela rituální lázeň. Sestoupíme-li do sklepa po prvním „nečistém“ schodišti dostaneme se do podélné klenuté místnosti asi 4 x 2 metry obsahující renovovanou *mikve*, při východu použijeme druhé schodiště – vlevo, které bychom mohli označit za rituálně „čisté“. Nedochoval se žádný hmatatelný důkaz, který by dokazoval přítomnost lázně v synagoze. Výpověď, na jejímž základě byla zorganizována akce - odkrytí betonové desky v suterénu synagogy - patřila původnímu členovi kdyňské obce, který v dětství emigroval do Ameriky. Tento muž prý kdysi, kdyňskou lázeň navštívil. Po odkrytí desky však archeologové

²¹⁰ V současné době je expozice zrušena. V roce 2012 zde proběhnou stavební práce a v dalším roce bude instalována nová stálá expozice, skládající se ze dvou částí. První obsáhne stručné dějiny města a regionu, druhá se bude zabývat historií dobrušské židovské obce. Ta pak bude mít pokračování v synagoze, kam se projde novým průchodem starou, snad již středověkou uličkou. Expozice by měla být otevřena v roce 2013 a její součástí budou také interaktivní monitory s programy, podrobně přibližujícími historii města a historii židovské obce (česky a anglicky). Synagoga byla rekonstruována v roce 2010 a slouží převážně jako koncertní síň. Expozice nebude tuto její funkci narušovat.

²¹¹ GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

neobjevili žádné důkazy o přítomnosti *mikve*, nalezen byl pouze pramen, kterým byla pravděpodobně přiváděna voda do lázně.

I přes tento odborný verdikt, bylo rozhodnuto, že se zde *mikve* opravdu nacházela a tudíž musí být znova renovována a představena veřejnosti. O obnovu lázně se zasloužil kdyňský starosta p. Loffelmann ve spolupráci s Muzeem českého lesa v Tachově.

28. října 2008 byla v synagoze slavnostně otevřena stálá expozice věnována dějinám židovského osídlení ve městě a jeho nejbližším okolí. Vystaveny byly synagogální a domácí náboženské předměty, kroniky pro připomenutí zaniklých židovských obcí v okolí, fotografie, mapky a mnoho dalších archivních dokumentů týkajících se židovské komunity v Kdyni. K prohlédnutí je v přízemí taktéž modlitební sál – v prvním patře ženská galerie a v suterénu ona mimořádná *mikve*. Renovaci *mikve* považují za velký přínos jak pro laickou tak i věřící společnost. Zájem o problematiku rituálních lázní v Čechách a na Moravě není obvyklý. Důvodem je, že se mnoho rituálních lázní na našem území nedochovalo, proto je zapotřebí tyto objekty zpřístupňovat a dostatečně informovat o tomto starobylém rituálu.

Jedná se o vůbec první renovovanou *mikve* v České republice, jelikož žádné materiály o původní lázni nebyly dochovány, odborníci se rozhodli vytvořit repliku *mikve* podle jiné rituální lázně, která by odpovídala podobným stavebním parametrům. Takovou lázní se ukázala být taktéž nedávno objevená lázeň v Dobrušce (viz text výše). Konstrukteři postupovali tak, že nejprve pokryli dno lázně štěrkem, který působil jako filtr a poté na něm dlažebními kostkami (dochovaných ze starých budov a chodníků) vytvořili celkovou konstrukci *mikve*. Stalo se to, že spodní voda do *mikve* spontánně přitéká spárami mezi kameny. Tímto způsobem nemohla být v minulosti voda do *mikve* přiváděna. Přítok o odtok vody totiž neodpovídá konstrukčním pravidlům pro *mikve*, které jsou popsány v *Mišně* v traktátu *Mikva'ot*. Vystavovaná *mikve* tedy není košer a s největší pravděpodobností by ji ani dnes nenavštívil žádný věřící Žid. Nevíme, jaká míra ortodoxie panovala v Kdyni před dvěma stoletími, ale soudím, že konstrukce předchozí *mikve* byla řešena jiným způsobem. Dovoluji se tvrdit, že i přes stavební nepřesnosti se jedná o nejpozoruhodnější lázeň v Čechách. Fenomenální na celých lázních je totiž původně dochované úzké dvojité schodiště. Otázkou zůstává, zda se nejedná o pouhou hypotézu. Dvojité schodiště vedoucí do *mikve* a z *mikve* je běžnější především u sousedních států.

5.4.3. Rituální lázeň v Kynžvartu²¹²

Lázně Kynžvart jsou malým lázeňským městečkem, ležícím v chebském okrese Západočeského kraje, uprostřed trojúhelníku Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně.

Dominantou městečka jsou léčivé prameny a lázně. Kynžvart je známý, především díky státnímu zámku Kynžvart a rodu Metternichů, kteří zámek obývali 315 let.

Rituální lázeň se zcela dochovala v historickém domě, zvaným též „New York.“ Tento patrový dům č.p. 19 v Potoční ulici se nachází severně od náměstí a patřil do severozápadní části ghetta, které tvořily tři domy. Domníváme se, že tento starší okrsek byl předchůdcem židovského dvora, který se rozprostíral za jihozápadní stranou náměstí.²¹³ V 18. století mělo ghetto klasický charakter čtvercového dvora se synagogou ve středu, které se soustředilo do tří uliček. Před polovinou 19. století je zde doloženo 20 domů, z toho 11 zděných a 9 dřevěných, avšak postupným bouráním a požáry se z židovského ghetta dochovaly pouze domy dva. Dům New York je v současnosti nejstarším a nejvýznamnějším židovským objektem v Kynžvartu. Důležitý je svou dlouhou historií a především dochovanou rituální lázní ve sklepě. Dům byl naposledy rozsáhle přestavován v roce 1771, jednalo se o pozdně barokní přestavbu, jejímž výsledkem byla stavba palácového typu s klenutým přízemím. Od roku 1975 je dům zapsán jako nemovitá kulturní památka ČR pod číslem 4075. Na tomto významném objektu je znát jeho stáří, což představuje i krásu několika dochovaných historických detailů, jako jsou kamenná ostění oken a dveří, vstupní portál, předložené schody, kamenný portál vjezdu, štuková výzdoba chodby a kamenný sloup, který vynáší celou křížovou klenbu v přístavku, v neposlední řadě se dochovaly zbytky figurálních nástropních maleb.

První zmínka o tomto domě je z roku 1687, kdy vrchnost přijala pod svou ochranu Žida Hennocha Samuela, který získal povolení od hraběte Metternicha ke stavbě obydlí. Nejpravděpodobněji byl tento objekt postaven z kombinovaného materiálu, ze dřeva a kamene, při dalších přestavbách se již používala pálená cihla. Dům byl postaven na středně velkém sklepě, z něhož byl později přestavěn vchod. Dochovala se i jedna nosná zeď, která

²¹²V tomto textu mimo jiné vycházím z článku: KLÁN, Josef: *Historický dům „New York“ v Lázních Kynžvartu*, in: Arnika, 2004, č. 3, s. 11-14 a z nepublikované diplomové práce: VLASÁKOVÁ, Lenka (2007): *Historie Židů v Lázních Kynžvartu*, s. 52 – 57. Diplomová práce je uložena v archivu knihovny historického ústavu Západočeské univerzity v Plzni, rovněž ze své bakalářské práce: ŽAHOUROVÁ, Ivana (2010): *Mikve fenomén židovské obřadnosti – poznámky k nedávno objeveným rituálním lázním*, (uložena v archivu knihovny FF UK v Praze.)

²¹³VEČERŮVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, s. 112. Praha: Olympia.

byla ve středové části sklepa podklenuta klenutým pasem. Tato původní část sklepa je kamenná a sloužila jako místo, kde se Židé rituálně očišťovali. Druhá část sklepa byla přistavěna z pálených cihel v pozdějších letech. Na stěnách se dochovaly tři kamenné *mezuzy*, do kterých se vkládal pergamenový svitek obsahující biblické verše.²¹⁴

V roce 1722 koupil dům Mojžiš Lipmann z Kynžvartu, jako domek s komůrkou, pecí a pláckem. O 23 let později dům spoluvlastnil Samuel Götzl, který k domu přikoupil od křesťanského hostinského dolní trakt hospody a mýtnici.

„I tento trakt byl podsklepen a průchodem se sklepem starším, dispozičně kratším. Na jižním průčelí je patrná v celé výšce přízemí spára, která odděluje západní část. Zřejmě již tehdy měl objekt zděné přízemí a hrázděné patro“

Významnou osobností v historii majitelů domu je obchodník Joel Baruch, který se včlenil mezi osobnosti metternichovského dvora. Rod Baruchů získal v 19. století baronský titul „von Königswarter“. Baruch dům odkoupil od Lipmanna (Götzel byl pouze dočasným majitelem) v roce 1761. Baruch žil ve Vídni, ale v Kynžvartu měl domovské právo. V roce 1769 koupil Baruch od majitele hospody Ignáce Dietla, kynžvartského kantora, stavební právo na pozemek, kde stála stodola a dřevěná konírna. Za pozemek, který se rozkládal mezi židovským domem a hospodským objektem, zaplatil Baruch 225 zlatých v hotovosti a zavázal se splnit jisté podmínky. Tímto právním aktem vznikl mezi sousedy dlouholetý spor.²¹⁵

Dietlovi Baruch jeho náročné podmínky nejspíš nikdy nesplnil. Od roku 1770 začaly rozsáhlé přestavby. Bývalý majitel domu pan Josef Klán (v současné době je dům majetkem jeho ženy) se domnívá, že byl dům prvotně přestavován ve stylu synagogy: *„Protože se v této době nepovolovaly stavby velkých domů židovských majitelů, byl objekt po čase přestavěn na dům se zbožím“*.²¹⁶ Při této přestavbě byl jako stavební materiál použit i kámen ze zřícenin kynžvartského hradu. Vznikla palácová stavba, která se nám dochovala dodnes.

Podle soupisu židovských rodin z roku 1776 Joel Baruch přesídlil do Prahy a dům pronajal Benjaminu Wolfovi, zvanému „Berlinger“, jehož otec byl v Berlíně rabínem.

²¹⁴ Na zadní straně pergamenu je napsáno heb. *Šadaj* – Všehomoucí, což je interpretováno též jako *šomer daltot Jisra'el* – strážce dveří Izraele. DIETL, Hans (1990): *Dějiny objektu New York*. Materiály získané z diplomové práce: VLASÁKOVÁ, Lenka (2007): *Historie Židů v Lázních Kynžvartu*, (uložena v archivu knihovny Historického ústavu na Západočeské univerzitě v Plzni).

²¹⁵ Diplomová práce VLASÁKOVÁ, Lenka (2007): *Historie Židů v Lázních Kynžvartu*, (uložena v archivu knihovny Historického ústavu na Západočeské univerzitě v Plzni).

²¹⁶ Viz <www.dumnewyork.wz.cz> [2012].

Wolfova rodina obchodovala s hedvábným a vlněným zbožím a po deseti letech dům od Barucha odkoupila. V roce 1842 se dům dostal do vlastnictví Wilhelma Zuckera, který se zapsal do historie domu především kvůli své konverzi na katolickou víru. Zuckerův syn Anton otevřel v domě obchod se smíšeným zbožím (koloniál) a jeho dcera se provdala do Ameriky. A právě tehdy dostal dům název „New York“.

Po druhé světové válce připadl dům do vlastnictví státu a chátral. V roce 1990 ho získal převodem Český svaz ochránců přírody, a o osm let později dům odkoupil pan Josef Klán, který společně se svou ženou usiluje o záchranu objektu a jeho využití ke kulturním účelům.²¹⁷

Rituální lázeň v domě New York

Mikve byla ve sklepě tohoto historického domu objevena až v roce 1997, přestože dům již několik let spravoval Český svaz ochránců přírody. Odborný zájem o dům tehdy projevil až pan Jiří Fiedler,²¹⁸ který se o jeho existenci dozvěděl ze soupisu domů ve Stablním katastru pro Kynžvart.²¹⁹ Pan Fiedler Kynžvart navštívil v roce 1997, ale dům byl tehdy uzavřený, tudíž nemohl proniknout dovnitř. Již zvenčí mu byl zřejmý význam tohoto palácového objektu a proto o něm informoval zájemce o židovské památky, pana Radovana Koderu. Pan Koder - fotograf Památkového ústavu v Plzni - se do Kynžvartu zanedlouho vydal a budovu prozkoumal i zevnitř. V podzemí našel zachovalou lázeň a vyfotil ji. Zřejmě až potom se začaly odvíjet další události: dokumentace domu a návrh na zapsání do seznamu kulturních památek ČR. O rok později dům odkoupil pan Josef Klán, který se dále snaží, aby objekt nechátral a byl využit i ke kulturním účelům. V červenci roku 2005 se v domě New York konala výstava s názvem „Tady žili Židé.“²²⁰ Hlavním iniciátorem byl pan Koder, který zde vystavoval své fotografie na téma: Historie a současnost židovských památek v Karlovarském regionu. V domě celoročně probíhají akce různého charakteru a dny otevřených dveří na podporu probíhajících rekonstrukčních prací. Od roku 2009 je majitelkou domu manželka

²¹⁷ ŠVANDRLÍK, Richard (2005): *Historie Židů v Mariánských Lázních*, s. 77. Mariánské Lázně: Art Galery Nataly.

²¹⁸ Zaměstnanec Židovského muzea v Praze a autor několika publikací zabývajících se židovskými památkami.

²¹⁹ Materiál získaný od pana J. Fiedlera prostřednictvím emailu, ze dne 23.11.2010.

²²⁰ Viz <<http://www.holocaust.cz/cz2/news/2005/n0506>> [2012].

pana Klána. O tomto významném objektu se může veřejnost podrobněji informovat z webových stran města Kynžvart.²²¹

Datace vzniku *mikve* ve sklepe, na němž byl v roce 1687 dům postaven, je nepřesná. Zřejmě je, že sklep se sklenutou, mírně stlačenou valenou klenbou, ve kterém byla *mikve* v roce 1997 objevena - byl přístupný již v minulosti, ale zda již tehdy toto místo sloužilo k rituální očištění kynžvartských Židů, zůstává otázkou. Jelikož půdorys domu neodpovídá půdorysu sklepu, může jeho stáří sahát až do počátků vzniku ghetta v Kynžvartu. Kynžvartská židovská obec existovala již od 13. století, disponovala vlastní synagogou a hřbitovem, a po určitý čas byla dokonce sídlem krajského rabinátu pro Cheb, Loket a Žatec.²²² I to zdůrazňuje fakt, že šlo o významnou židovskou komunitu, která by se bez očištné lázně neobešla. Ovšem míst, kde se Židé mohli „očišťovat,“ se k úvaze nabízí mnoho. V blízkosti Kynžvartu nacházíme vodní toky a především prameny, jež by se mohly stát náhradním řešením pro *mikve*. Není vyloučeno, že ve středověkém Kynžvartu byly samostatné budovy *mikve* či jiný sklepní prostor, který sloužil k těmto účelům. K spekulacím, zda se jedná o *mikve*, která byla používána již od středověku, se ve svém textu pan Klán vyjádřil takto: „*O specifickém poslání tohoto místa svědčí i dochované pozůstatky kdysi samostatného přístupu zalomenou chodbičkou ze zadní části sklepa.*“²²³

Měla jsem možnost *mikve* shlédnout při příležitosti „Dnů otevřených dveří.“²²⁴ Překvapil mě její výborný stav i dobře viditelný systém odvodnění. Do *mikve* přitéká spodní voda, která se filtruje přes kameny a do lázně vtéká z její levé strany,²²⁵ z její pravé strany opět odtéká. *Mikve* je obdélníkového tvaru – 150 cm hluboká, tudíž i její hloubka a objem²²⁶ splňují jedno ze základních kritérií pro rituální způsobilost lázně. Lázeň je obložená kamenem a přístup do vody je tvořen dřevěnými schůdky. Přestože zde lázeň byla vybudována přibližně před čtyřmi stoletími, její konstrukce i důmyslný odvodňovací systém se zachoval zcela nedotčený. Spodní voda zásadním způsobem neklesla či naopak lázeň nezaplavila. Bezpochyby lze konstatovat, že je lázeň rituálně schopna provozu i dnes. Do 19. století pro vstup do těchto prostor sloužila zalomená chodbička vedoucí ze zadní části sklepa,

²²¹ Viz <www.dumnewyork.wz.cz> [2012].

²²² MANDL, Moritz (1934): *Geschichte der Juden in Königswart*, s. 332, in: GOLD, Hugo (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Bd. I. Prag – Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

²²³ Židovský dům „New York“. Dostupné <http://laznekynzvar.cz/his_zaj_new.php> [2011].

²²⁴ Dny otevřených dveří se v domě New York konaly dne 29.11.2009.

²²⁵ Viz Obrazová příloha č. 15, 16.

²²⁶ Objem *mikve* je cca 1 metr krychlový.

pravděpodobně tehdy zanikla rituální funkce tohoto místa a byl proražen nový přístup ze středního sklepa.²²⁷ K definitivnímu zániku kynžvartské židovské obce došlo v důsledku tragických událostí, které se odehrály během tzv. Křišťálové noci v listopadu roku 1938. Do kdy byla tato *mikve* v provozu, je otázkou dalších výzkumů. Domnívám se však, že mohla být rituální lázeň uzavřena někdy po roce 1842, když Wilhelm Zucker konvertoval ke katolické víře.

5.4.4. Rituální lázeň v Libochovicích

Město Libochovice se nachází nedaleko památné hory Říp. Nad městem se majestátně tyčí zřícenina hradu Hazmburk. Libochovice byly osídleny již v dávných dobách Markomany a Bóji, město vlastní z tohoto období několik starožitných památek. Nejznámější a nejnavštěvovanější památkou je renesanční zámek Libochovice.

Příchod Židů do Libochovic je nejasný. Někteří autoři se domnívají, že Židé v malém počtu město obývali již od poloviny 15. století. První písemný doklad však jejich přítomnost dokazuje až v roce 1583. Tehdy Jan III. z Hazmburka uvádí v úředním dopise jako svého poddaného Žida Jakuba. Podle ústní tradice přišli Židé z nedaleké obce Radovesice v první polovině 16. století.²²⁸ Židovská čtvrť existovala především podél dnešní ulice Koželužské. K jejímu rozšiřování došlo především v 18. a v první polovině 19. století. V roce 1727 je zde doloženo 14 domů, dalších 16 domů bylo rozptýleno mimo židovské ghetto.²²⁹ Z toho vyplývá, že nešlo o striktně uzavřené ghetto.

Ze stejného roku se dochovaly stavební plány,²³⁰ ze kterých vyplývá výstavba *mikve*. O existenci jiné, starší lázně nemáme žádné zprávy. Rituální lázeň byla umístěna na západním břehu židovského rybníka pod obecním domem.²³¹ Jednalo se o malou, zděnou, přízemní stavbu obsahující lázeň. Ta byla postavena nad pramenem vody, zachycovaným do vyhloubené a vyzděné nádrže. Samotná lázeň byla postavena z pískovcových kvádrů. Do lázně se sestupovalo pomocí kamenných schůdků, které se dodnes dochovaly. Zda bylo v domku umístěno zařízení pro přípravu před rituálem *tvila* nám není známo. Prostor a skutečnost že *mikve* fungovala pro celou židovskou společnost, by tomu naznačovala. *Mikve*

²²⁷ Židovský dům „New York“. Dostupné <http://laznekynzvart.cz/his_zaj_new.php> [2011].

²²⁸ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, p. 141. Praha: Olympia.

²²⁹ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, p. 142. Praha: Olympia.

²³⁰ Archiv Stavebního úřadu v Libochovicích, svazek domu č. 310.

²³¹ Dnešní Kerkovo nábřeží.

byla využívána do roku 1860.²³² Toho roku byla lázeň zpřístupněna a poskytovala teplou koupel také veřejnosti.²³³

Lázeň měla rozměry zhruba 2 x 2 metry. V blízkosti lázně vyvěrala pramenitá voda, jejíž chuť si pamětníci dodnes pochvalují. Právě ta lázeň přirozeně naplňovala.

Poté, co se lázeň přestala využívat k rituálním účelům, domek v roce 1894 odkoupil Josef Kacerovský. Pan Kacerovský zamýšlel přestavbu tohoto lázeňského domku, ta mu však byla z důvodu špatných hygienických podmínek zamítnuta.²³⁴ O několik let později, domek opět změnil majitele. V roce 1920 město Libochovice stavbu odkoupilo. Na místě se posléze zřídila veřejná studánka, která se dodnes bohužel nedochovala. Zanikla následky druhé světové války a zanedbáním.

Jak si můžete prohlédnout na fotografii, pořízené v roce 2008, kterou naleznete v Obrazové příloze, *mikve* je zarostlá vegetací a zanesená odpadky. Obávám se, že dnes pozůstatky bazénu budou již velice špatně rozpoznatelné. Považuji za velice smutné, že plány o vyčištění a renovace rituální lázně, které byly prezentovány²³⁵ v červenci roku 2003, nebyly naplněny.

5.4.5. Poutní místo Poběžovice

„Město Poběžovice leží na úpatí Českého lesa, zhruba 15 km od Domažlic. Dějiny městečka sahají až do 15. století. Dominantou městečka je poběžovický zámek, který pojí svou historii životy mnoha významných osobností. Mimo dochovanou rituální lázeň zde nalezneme, zbytky židovského hřbitova, jehož nejstarší náhrobek je datován do 16. století“²³⁶

Židé v Poběžovicích žili trvale od 16. století až do tragických událostí holocaustu. Do zrovnoprávnění Židů v roce 1848 činil počet Židů v Poběžovicích až okolo 20 – 30 rodin. Židé obývali Židovskou ulici (později ulici Bahnhofstrasse, poté Pionýrská, v současnosti ul. T. G. Masaryka). V této ulici mimo jiné existovala synagoga, která obsahovala byty rabinů,

²³² Středoškolská odborná činnost ZENTNER, Jakub (2003): *Židé v Libochovicích a jejich odkaz dnešku*, s. 42, (uložena v archivu knihovny Gymnázia Roudnice N. L.).

²³³ ČAPEK J. (1878): *Dějepisný místopis Libochovic, Roudnice*, s. 43. Praha: Vyšehrad.

KŘENEK K. (1934): *Dějiny Židů v Libochovicích, Židé a židovské obce v Čechách*, s. 377. Brno: Židovské nakladatelství.

²³⁴ Archiv Stavebního úřadu v Libochovicích, svazek domu č. 310.

²³⁵ Společnost pro obnovu židovského hřbitova. Dostupné <http://www.libochovice.cz/old/art_pub_detail.asp-art_ID=329.htm> [2012].

²³⁶ Citace uvedené v kapitole o Poběžovicích jsou převzaty z Poběžovické kroniky. Kronika je uložena na Městském úřadě v Poběžovicích.

ješivu, pekárnu macesů a v přízemí židovskou rituální lázeň. Dovoluji si tvrdit, že významnost této židovské obce určuje právě *mikve*.

Na místě již zlikvidované synagogy se stále nachází pramen vody, jež je mnohými dodnes označován jako „poklad židovského lidu“. Předpokládáme, že *mikve* zde byla zbudována ihned po příhodu Židů, někdy v 16. století. Ještě před synagogou na místě s vzácnou studnou a lázní byl situován dům, který obývali významní židovští představitelé. Dům byl posléze zbourán a záměrně právě nad tímto vzácným místem s lázní byla v roce 1816 vystavěna synagoga. Tato studna s životodárnou vodou je opředena mnoha legendami. Traduje se, že onu lázeň navštívil roku 1582 sám Jehuda Löw ben Becalel. Významný pražský rabín a vzdělanec, který je mimo jiné spojován s pověstí o Golemovi. Rabi Löw Tehdy pravil: „*Dělám si do Vašeho města zajížd'ku, neboť voda ve Vaší studni má cosi přitažlivého a dobrého.*“ V 16. století ve městě vlivem horka panoval hladomor. Všechny studny vyschly až na lázeň v židovské ulici. Ta byla nepřetržitě využívána až do roku 1938. Její voda byla již odedávna považována za zázračnou a léčivou, především pak při neplodnosti. Kvůli svaté vodě dorazil do města i rabín Israel ben Eliezer zvaný též Ba'al Šem Tov, který je známý jako zakladatel hnutí chasidismu.

Podle pověsti se rabín do lázně ponořil a pravil, že „*jest to pramen všeobecného zdraví a proti neplodnosti.*“ Znenadání se roku 1926 ve studni objevil kámen, na kterém byl vytesán nápis „*V tomto prameni se ponořil rabín Israel Baal-Schem 310 krát ve dnech strašlivého chladna roku 1744.* Roku 1926 ustal z neznámé příčiny přítok vody do lázně. Tehdejší rabín Gabriel Güns nechal vyčerpat vodu ze studny, aby zjistil příčinu tohoto problému. Po vyčerpání studně byl nalezen na dně velký a do kruhu opracovaný kámen, jenž přítoku vody zabraňoval. Jelikož byl kámen příliš mohutný a obtěžkaný usazeninami, musel být rozbit na pět kusů. Pak už nebylo obtížné, kusy kamene s uvolněnou sutinou vyzdvihnout na povrch. Po důkladném očištění byly kusy odevzdány rabínovi Günsovi, který je sestavil dohromady. Spojením částí kamenu vznikl již značně opotřebovaný mlýnský kámen (průměr 65 cm, tloušťka 16 cm, na jehož obvodu mlecí plochy se nalézal čitelně vytesaný hebrejský text: „*V tomto prameni se ponořil Rab. Izrael Baal-Schem 310*, ve dnech strašlivého chladna roku 1744 a pravil, že jest to pramen všeobecného zdraví a proti neplodnosti. A v roce 1814 byl dům k Mikve postaven.*“ Aby kámen držel opět pohromadě, byl ihned opatřen dřevěným rámem a vylit cementem.

Kámen tehdy svou poslední větou předpověděl jednu z nejdůležitějších událostí poběžovické židovské obce a to vystavění synagogy. Kdo tehdy kámen nechal vytvořit a vhodil jej do studny, zůstává až do dnes otázkou, stejně tak i mnoho dalších historických údajů a událostí této židovské komunity. Veškeré materiály týkající se poběžovické obce shořely spolu se synagogou o křišťálové noci. Není divu, že kámen vyvolal mnoho debat o svém původu. Podle absolventské práce Anny Váňové je za původce nápisu označován Joel Rosenbaum-Raunschburg, jemuž bylo během návštěvy Baal-Schema 30 let. Tento učenec pravděpodobně na Joela výrazně zapůsobil, že cítil potřebu událost zaznamenat takovým způsobem, aby její památka vydržela dlouhá léta.

Kde se nyní kámen nachází, není nikomu známo. Můžeme se domnívat, že stále čeká na své znovuobjevení. Předpokládá se, že kámen je kdesi ukryt pod hromadami sutí nebo je tajně vlastněn členy chasidijců.

Právě tyto události zapříčinily, že se Poběžovice staly pro chasidy poutním místem. Kdyby to bylo možné, nejspíše by ponořování ve vzácném prameni vyhledávali i dnes.

Poběžovická *mikve* – současnost²³⁷

Díky ochotě předsedkyně Občanského sdružení Abraham²³⁸ Anně Váňové se mi podařilo získat ucelené informace o současném stavu poběžovické *mikve*. Slečna Váňová patří mezi několik málo lidí, kteří *mikve* navštívili ještě před tím, než byl vchod do lázně zasypan a tím pádem zcela zneprístupněn. Podle sl. Váňové vypadala původní *mikve* takto: *“Lázeň se skládala ze studně asi 5 m hluboké a 3,4 m široké a z vedle ležícího bazénu. Studna i bazén byly do výše vody obloženy dubovou výdřevou. Dřevěnou pumpou byla dříve voda ze studně pumpována do kotle, odkud se po ohřevu vpouštěla do bazénu. Bazén byl značně hluboký, takže i největší muž se mohl ponořit vstojе. K následnému vystoupení z vody sloužily upevněné schůdky“* *Mikve* nevynikala žádnou slohovou náročností, ale dochovala se původní cihlová klenba a dřevěné veřeje z hlavního vstupu. Podle malého prostoru u lázně, můžeme soudit, že se Židé do této obecní *mikve* připravovali doma. O vaně nebo jiném zařízení nemáme žádné zprávy.

²³⁷ Rozhovor se slečnou Váňovou ze dne 20.9.2011.

²³⁸ Organizace Abraham se zabývá ochranou a renovací židovských památek na Domažlicku.

Tématem rozhovoru byl také osud této bývalé synagogální parcely. *Mikve* byla znovuobjevena panem Jánem Adamcem, který byl novým porevolučním majitelem tohoto pozemku. Pozemek se stal jakousi průmyslovou částí (v objektu vyrostlo dřevozpracující družstvo), ale i přesto pan Adamec ihned po archeologickém průzkumu zahájil nad studní stavbu přístřešku. „V místnosti 2x2 metry s lázní se dochovala klenba a k údivu všem byla studna s vodou nedotčená“, vypověděla Váňová. Pan Adamec pochopil závažnost tohoto objevu a pro stále příjíždějící domácí i zahraniční chasidy zřídil na sousední parcele v jiné studni „repliku *mikve*“, dokonce vyhřívanou ponorným vaříčem, s elektrickým osvětlením, věšáky na šaty a jiným servisem.²³⁹ Jak vypověděl pan Jiří Fiedler podle amerických návštěvníků je spodní voda v replice *mikve* (asi ve 20 metrové hloubce), a je totožná s původní „svatou vodou“ v lázni. Tato dřevovýroba pana Adamce byla umístěna v bývalém meziválečném hotelu Austria naproti dnešní autobusové zastávky.

Pan Adamec se tedy rozhodl pokračovat v tradici a navázal spojení se členy amerických i domácích chasidů, kteří později několikrát poběžovickou studní navštívili. Bohužel kvůli značným provozním nákladům brzy své činnosti zanechal, a tak sklepní prostor s cennou studnou začal opět chátrat. Podle slov Váňové netrvalo dlouho a do hry se zapojila Plzeňská židovská obec nárokuje si vlastnické právo na tento pozemek s lázní. Rozběhlo se zhruba 20 let soudních tahanic, podle posledního pravomocného rozsudku pozemek definitivně patří židovské obci. Slečna Váňová jako předsedkyně a členka sdružení Abraham již dlouhá léta usiluje o vystavení altánu nad lázní, jež by byl přístupný návštěvníkům společně s informační tabulí.²⁴⁰ Bohužel se tyto plány ukázaly jako nereálné, protože zástupci plzeňské obce odmítli s městem navázat spolupráci. „Židovská obec Plzeň celá léta nejeví o svůj pozemek (o který se tak usilovně soudila) žádný zájem a dnes je nemožné se na něj dostat.“ Vzápětí Váňová popsala zdrcující informace o současném stavu tohoto poběžovického pokladu. K údivu celých Poběžovic byl sousední pozemek, na kterém stojí obytný dům odkoupen panem Ščukou (jedná se o pozemek čp. 65 v katastrálním území Poběžovice). Nový majitel romského původu s naprostou suverenitou pozemek nelegálně společně s rituální lázní oplotil a využívá jej nyní celá komunita. „Bohužel z pohledu poběžovických občanů se noví majitelé jeví jako méně přizpůsobiví (romská komunita, která již ve městě působila problémy).“ I přes to, že byla židovská obec v Plzni dokonce i skrz

²³⁹ Tato informace mi byla poskytnuta prostřednictvím e-mailu ze dne 17.9. 2010 panem Jiřím Fiedlerem.

²⁴⁰ Hovoříme, zde o investici maximálně 30ti tisíc Kč.

média vyzývána k protiakci, k ničemu stále nedošlo. Vchod do *mikve* je nyní zasypán sutí, jak je patrné při pouhém pohledu na katastrofální stav celého objektu.

Sdružení Abraham se nejenom v Poběžovicích zasloužilo o záchranu a obnovu mnoha židovských památek. V Poběžovicích se podařilo opravit rozsáhlý židovský hřbitov, takže i občané mají radost z renovace nové hřbitovní cesty a brány. Naposledy byla o poběžovické lázni uspořádána výstava fotografií na poběžovickém zámku. Podle slov organizátorky výstavy slečny Váňové se lidé na lázeň stále více ptají.

Nemáme v Čechách památku – historickou dochovanou rituální lázeň takového významu, jako je ta poběžovická. Tato *mikve* pravděpodobně patří mezi nejstarší dochované rituální lázně v Čechách a pramen, který lázeň napájí je opředen legendami, které jsou známé i v zahraničí. Bylo by smutné, kdyby byly zapomenuty. I proto rozhodně stojí za záchranu. Domnívám se, že poměrně malá investice by mohla být postupem času vrácena. Každý by si možná rád odvezl láhev této „léčivé“ vody a dozvěděl se více o tomto fenomenálním rituálu.

5.4.6. Rituální lázeň v Polné²⁴¹

Město Polná leží na rozhraní Čech a Moravy, v lesnaté oblasti Vysočiny, několik kilometrů od Jihlavy. V podvědomí široké veřejnosti je známa především kvůli aféře tzv. „hilsneriádě“.²⁴² Případ tohoto justičního omylu je dodnes živou událostí, předmětem nejrůznějších úvah a spekulací, vyhledávaným tématem studentů, historiků a novinářů.

Židovské ghetto v Polné vzniklo roku 1681 na základě rozhodnutí knížete Fridricha Dietrichštejna.²⁴³ Vystavěno bylo jihovýchodně od městského jádra, před Horní branou města. V několika etapách začal vznikat svébytný trojúhelníkový tvar ghetta, který společně se dvěma úzkými brankami, příkladně separoval židovské obyvatelstvo od jeho okolí. V průběhu staletí se polenské ghetto rozrůstalo a měnilo. V důsledku velkých požárů z roku 1712 a 1863 bylo i znovu vystavěno. Ve čtvrti byla navzdory veškerým stavebním úpravám, zbořena pouze jediná budova, jinak se ghetto zachovalo do dnešních časů téměř intaktně. V současné době jsou z bývalého polenského ghetta památkově chráněny pouze dva domy a synagoga.

²⁴¹ Tento text byl převzat z bakalářské práce: ŽAHOUROVÁ, Ivana (2010): *Mikve fenomén židovské obřadnosti – poznámky k nedávno objeveným rituálním lázním*, (uložena v archivu knihovny FF UK v Praze).

²⁴² „Hilsneriáda“, byla křesťánskoso sociální legenda o tom, že se v roce 1899 zavražděná Anežka Hružová stala obětí rituální vraždy, spáchané Židem Leopoldem Hilsnerem.

²⁴³ KLENOVSKÝ, Jaroslav (2007): *Židovské Město v Polné*, s. 10. Polná: Linda.

Jedním z nich je obecní dům čp. 541, kde se pravděpodobně dochovala rituální lázeň.²⁴⁴ Tento obecní dům vznikl nástavbou v roce 1717. Původní sklep, v němž se *mikve* nachází, mohl společně s ní existovat již mnohem dříve, jelikož naprostá většina domů v ghettu je alespoň částečně podsklepena a mnohé mají vstup do sklepa zvnějšku. Obecní dům, zvaný též „rabínský“ obsahoval v přízemí byt synagogálního sluhy (hebr. *šámese*) a pekárnu maseců. V patře byl byt rabína zároveň se zimní modlitebnou. Do roku 1850 zde byla umístěna škola. Poslední rabín obýval dům někdy do počátku 20. století. Na budově shlédneme dochované kamenné ostění, stylové dveře, fragment štukové výzdoby fasády, zajímavé terakotové okénko k větrání půd, ale i balkon na kamenných krakoracích.²⁴⁵

Malba, která byla použita na stěnách zimní modlitebny, souvisí s řešením a výzdobou sousední synagogy.

Vědomí, že polenské ghetto muselo mít k dispozici několik rituálních lázní, je už pro značný počet obyvatelstva zřejmé i tím, že v roce 1676 kníže Ferdinand z Dietrichštejna vydal listinu o sedmi bodech upravujících postavení Židů. Jeden bod této listiny hovoří o tom, že si Židé smějí za ročních 15. zl. zřídit rituální lázeň. Židé si museli rituální lázně zřizovat, již od počátků jejich osídlení v 16. století. V Polné totiž nebyla možnost využití náhradního řešení *mikve*, tedy jakéhokoliv proudivého vodního toku. Před oficiálním vznikem ghetta žili ojedinelé židovské rodiny po městě rozptýleně, z publikace J. Klenovského vyplývá, že od roku 1650 to byly dva domy. Avšak toto soužití polenských měšťanů a Židů přinášelo neustálé problémy, proto pozdější vyhrazená čtvrť přinesla Židům i potřebnou ochranu.

Podle výzkumů Jaroslava Klenovského z Polné a Jiřího Fiedlera bychom rituální lázeň objevili i v ulici Lázeňská čp. 530.²⁴⁶

Vlastní výzkum

Dne 20.1.2010 jsem po domluvě s ředitelkou Židovského muzea v Polné – paní Martou Vomelovou navštívila Obecní dům čp. 541. Objekt je od počátku 20. století neobydlený a nyní prochází celkovou rekonstrukcí. Do tmavého sklepního prostoru jsem společně se svým doprovodem scházela poměrně dlouhou, úzkou, točitou chodbou vedoucí přímo k *mikve*. Sklepení neobsahuje jiný prostor než tento. Nutností bylo vlastní osvětlení. Sklep je kamenný a uzavírá ho cihlová klenba. *Mikve* byla v důsledku vzestupu spodní vody zaplavena, proto nebylo možné určit jak hloubku lázně, tak materiál schodů, jež vedou do

²⁴⁴ Existenci rituální lázně musí potvrdit i archeologický výzkum.

²⁴⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav (2007): *Židovské Město v Polné*, s. 13. Polná: Linda.

²⁴⁶ Zda se tato rituální lázeň v domě čp. 530 dochovala – je předmětem dalších výzkumů.

vody. Přibližné měření této kamenné *mikve* odpovídá 2 m³ tudíž splňuje předepsaný objem. Zhodnocení výchozího hlediska způsobilosti *mikve* – tedy přítoku a odtoku vody, by bylo možné po odčerpání „nadbytečné“ vody. Kdy byla lázeň zřízena a do jakého období byla polenskými Židy využívána, zůstává prozatím neznámou.²⁴⁷

5.4.7. Historické rituální lázně v Praze²⁴⁸

Poslední rituální lázeň v Praze se nacházela v Karlově ulici (čp. 10). V 60. letech 20. století byl tento objekt židovské obci odebrán a tudíž se lázeň přestala využívat. V důsledku stavebních úprav byla tato *mikve* později zlikvidována. Co se týče rituálních lázní, které byly na území Čech a Moravy v minulosti, jsou předmětem dalších výzkumů. Doposud není dostupná rešerše, která by vyjádřila, kde a v jakém časovém úseku byly které *mikve* využívány. Lázně, které již byly objeveny, většinou slouží jako turistické atrakce, avšak bez provedení archeologického výzkumu je datace jejich stavby nepřesná. V Praze bezpochyby existovalo mnoho rituálních lázní, domníváme se však, že byly v důsledku pražské asanace zničeny. Doložena byla existence rituálních lázní, zřízených Mordechajem Maislem někdy v 16. století, a lázeň, která byla umístěná v Popperově škole.²⁴⁹ Pražští Židé si stále pamatují na rituální lázeň, kterou využívali po 1. světové válce. Nacházela se v Lodecké ulici.²⁵⁰ Další dochovaná *mikve* byla objevena v roce 1968 při archeologickém průzkumu ve sklepení Pinkasovy synagogy. Tato *mikve*, kterou archeologové datovali do období výstavby synagogy, tedy 16. století, se přestala využívat v důsledku poklesu spodní vody.

Do roku 1995 poskytovala židovská obec v Praze náhradní řešení rituální očisty, a to formou houseboatu umístěného na Hostivařské přehradě. Ženy měly v houseboatu zázemí, ale musely se ponořovat do studené vody. V zimě Židé dojížděli ke Karlovým Varům, kde je volně přístupné teplé jezírko. Paní Sidonová²⁵¹ se v našem rozhovoru zmínila o dvou místech v Děčíně, kde vyvěrají termální prameny a kam se také jezdily židovské ženy očišťovat, když byla Hostivařská přehrada v důsledku mrazů nepřístupná. Jedno z těchto míst slouží v Děčíně

²⁴⁷ Osvětlení těchto neznámých informací by bylo možné po provedení archeologického výzkumu.

²⁴⁸ Tato kapitola byla částečně převzata a zároveň doplněna na základě bakalářské práce: ŽAHOUROVÁ, Ivana (2010): *Mikve fenomén židovské obřadnosti – poznámky k nedávno objeveným rituálním lázním*, (uložena v archivu knihovny etnologie FF UK v Praze).

²⁴⁹ Popperova škola se nacházela v sousedství Starého židovského hřbitova.

²⁵⁰ Dům v Lodecké ulici je stále majetkem Pražské židovské obce. V jakém časovém úseku byla tato *mikve* využívána je předmětem dalšího odborného zkoumání.

²⁵¹ Tímto paní Vlastě Rúth Sidonové děkuji za poskytnutí informací.

jako veřejné koupaliště. Bezesporu tedy můžeme hovořit o velmi významné události a radosti všech členů židovské komunity při otevření první moderní *mikve* v Čechách.

5.4.8. Současná rituální lázeň v Praze

Rituální lázeň je pro náboženské fungování obce zcela nezbytná, především v hlavním městě, kde zájem o rituální očistu projevují nejenom její členové, ale také věřící cizinci. Rituální lázeň je jedním z významných atributů každé židovské obce. Proto bylo po roce 1989 rozhodnuto, že *mikve* bude opět zřízena. Projekt *mikve* byl připravován od roku 1992. Původním záměrem židovské obce byla snaha o obnovení provozu staré *mikve* (nacházející se ve sklepních prostorech Pinkasovy synagogy), když se však tento záměr z technických důvodů neuskutečnil, obec rozhodla, že nová *mikve* bude vybudována přímo nad ní, tedy v přízemí Pinkasovy synagogy. Na projektu pražské rituální lázně spolupracovali specialisté na výstavbu *mikve* rabi Posen a rabi Hershelem Glück z Anglie. Stavbu zajišťovala projektová kancelář Murus pod vedením ing. J. Vinaře. Roku 1994 bylo uděleno stavební povolení a téhož roku byla stavba dokončena. Pramenitá voda je do *mikve* přiváděna původní středověkou studnou,²⁵² kterou technici prohloubili a v níž provedli další vrt. Celkové náklady na výstavbu *mikve* činily 4 miliony korun.

Rituální lázeň byla zkolaudována a slavnostně otevřena veřejnosti v roce 1995. Zahájení se konalo na svátek *Lag ba-omer* 18. května, kdy byla *mikve* za přítomnosti rabiho Poseny a rabiho Glücka po rituální stránce schválena. Dalšími účastníky této události byl pražský a zemský rabín Eifram Karol Sidon se svou chotí a rabín spolku *Chabad Lubavič*. Rabíni společně upevnili *mezuzu* na vchod do *mikve* a vyjádřili optimismus nad touto významnou událostí. Otevření první moderní *mikve* v České republice, znamenalo novou šanci pro obnovení této tradice po velice dlouhé době.

„Vzpomínám si, že po příjezdu do Čech v roce 1993 jsme byly tři, které jsme zachovávaly tento rituál. Turistky, které přijížděly do Prahy a musely se ponořit, dojížděly až do Berlína, protože nebyly zvyklé chodit do řeky.“²⁵³

Počátečního provozu *mikve* se ujala paní Rúth Sidonová, několik měsíců tedy vykonávala funkci *balanit*. Paní Sidonová vedla provoz *mikve* na základě zkušeností

²⁵² Touto středověkou studnou byla dříve voda přiváděna do staré *mikve* v Pinkasově synagoze.

²⁵³ Vlasta Rúth Sidonová, citováno z rozhovoru, ze dne 30. 3. 2010.

shromážděných z rituálních lázní v Izraeli. Vytvořila organizační řád *mikve* a později zaučovala další lázeňské.

I když je koupel rituální záležitostí, musí voda v ní odpovídat hygienickým předpisům. Paní Sidonová v této souvislosti vzpomíná, že po zahájení provozu se každé dva týdny odevzdávaly vzorky vody na hygienickou stanici. Naštěstí nevznikly žádné potíže a *mikve* bez problémů funguje i dnes. Těší se tak rok od roku hojnější klientele. Chemie, která se do vody přidávat musí, je však obsažena jen v takovém množství, aby voda zůstala pitnou.²⁵⁴ Další chemickou přísadou může být chlór, ovšem rovněž v přiměřeném množství.

Od září roku 2005 vykonává funkci *balanit* paní H. Dejmalová. Povinností paní Dejmalové je nejenom zajišťovat provoz *mikve* a dohlížet na to, aby ponoření bylo *košer*, ale také mluvit s nevěstami. Řádově s nevěstami hovoří o tom, kdy chodit do *mikve* a jak se správně ponořit. Jako žena se domnívám, že klientky s paní Dejmalovou navazují jistý vztah, který ani nemusí být klasifikován jako přátelský, ale jedná se o vztah velice intimní, ve kterém je zapotřebí důvěra, kterou paní Dejmalová zásadně respektuje. Odedávna je *mikve* místo, které je vnímáno ryze žensky. V minulosti se ženy scházely v lázních nejenom k očištění, ale také ke společné konverzaci. Řešily mnoho otázek, které se týkaly především mužů, očisty, ale také sexuality. Pro některé ženy mohla koupel znamenat i očištění od problémů svého osobního života.

Klienti si před plánovanou návštěvou *mikve* musí zakoupit vstupenku a to přímo u *balanit* nebo na pokladně židovské obce. Před vstupem do Pinkasovy synagogy, kde se *mikve* nachází, se klient prokáže bezpečnostní službě zakoupenou vstupenkou, na jejímž základě mu je povolen vstup. Do pražské *mikve* pravidelně dojíždějí klienti z celých Čech a před rokem 2006 dojížděli někteří klienti i z Moravy. První rituální lázeň na Moravě a druhá v České republice byla otevřena v listopadu roku 2006 v Brně.²⁵⁵ Otevření této lázně, spojené zároveň s regeneračním centrem, bylo doprovázeno slavností, které se mimo členů obce účastnili dokonce čtyři rabíni. Z Izraele dorazil rabi Elijahu Birnbaum a rabi Šlomo Riskin, kteří s brněnskou obcí spolupracují a projekt brněnské *mikve* podpořili. Události se dále zúčastnil tehdejší rabín Chajim Koller a zemský a pražský rabín Karol Efraim Sidon. S nápadem otevření rituální lázně podle zmíněných zdrojů přišel rabín Chajim Koller, který i přesto, že

²⁵⁴ Do vody se přidává desinfekce pro studny, tzv. Sagen

²⁵⁵ *Mikve* se nachází na adrese: Kapt. Jaroše 3, Brno. Provozní řád brněnské *mikve* dostupný <<http://www.zob.cz/files2/Návštěvní%20řád%20regeneračního%20centra%20a%20MIKVE.pdf>> [2011].

mu byl znám malý počet ortodoxně věřících lidí na Moravě, doufal, že zájem o *mikve* vzroste. „*Myslím si, že na počátku zájem bude, ale spíš jednorázový. Aby ženy chodily do mikve pravidelně, se musejí postupně naučit, to bude dlouhodobější proces. Ta lázeň je ale nesmírně důležitá pro to, aby na Moravě mohli vyrůstat a trvale žít věřící Židé.*“²⁵⁶

Paní Dejmalová – *balanit* pražské *mikve* na otázku, zda počet klientů pražské *mikve* stoupá nebo klesá, odpověděla, že tento počet stále kolísá a to především kvůli cizincům. Židé, kteří zachovávají tradici rituálu *tvila*, by se do *mikve* měli objednat 24 hodin předem, je možné objednat se i o víkendech. Paní Dejmalová ovšem vypověděla, že se stává, že se klientky objednávají i několik hodin předem. „*Jde hlavně o turistiky, které si neuvědomí, že tady není tak velká obec, aby se do mikve nemuselo předem objednávat. I tak jim samozřejmě umožním, aby šly do mikve, ale není-li na ten večer už objednána jiná žena – mají studenou vodu.*“

Napadlo mě, zda by se mohlo stát, že si vstupenku do *mikve* z neznámého důvodu zakoupí osoba nežidovského původu. Paní Dejmalová odvětila, že by to odhalila a dotyčnou do *mikve* nepustila. Především paní Dejmalová svou klientelu již dobře zná, a když přijde někdo nový, je běžné navázat rozhovor. V případě, že by si paní Dejmalová nebyla jistá, zda se jedná o Židovku, může položit záludné otázky. Paní Dejmalová vyprávěla, že se jednou v takové situaci ocitla. Zeptala se tedy dotyčné dívky, jak dělá čaj o *šabatu*. Odpověděla, že normálně, protože ještě nemá *mechan*.²⁵⁷ Tudiž paní Dejmalové bylo jasné, že se dotyčná při *gijuru* (konverzi) nezavázala k dodržování Tóry. Po této události se pražský *bejt din* rozhodl, že do obecní *mikve* smějí chodit jen ženy vdané podle *halachy*. *Mikve* by se však nemohla stát rituálně nezpůsobilou, i kdyby se v ní ponořil nežid, či zvíře. „*V řekách a mořích se také koupají všichni*“, dodala paní Dejmalová. Rituální lázeň, kterou paní Dejmalová obstarává, je první moderní *mikve* v České republice. Tato lázeň je vykachlíkovaná a vodu v ní lze před ponořením ohřát.

²⁵⁶ Citace rabína Chajima Kollera. In: Roš chodeš, 2006, č. 11, s. 8.

²⁵⁷ *Mechan* je velká krychlová konvice, která udržuje teplou vodu. O *šabatu* je mimo jiné zakázáno vařit.

5.4.9. Rituální lázně ve Strážově

Toto malebné pošumavské městečko ležící zhruba 11 km od Klatov, vzniklo v polovině 13. století za účelem kontroly obchodní cesty a dohledu nad placením cla. Vrchol slávy město dosáhlo díky dřívější těžbě stříbra a olova. Na přelomu 19. a 20. století vyniklo výrobou paličkových krajk.

Židovské osídlení Strážova bylo velice starobylé a díky dochované Kronice města Strážova a okolních obcí, se nám dochovalo dostatek cenných informací.²⁵⁸ V roce 1405 se ve městě usadili první Židé. „Židy ve Strážově usadila se svolením českého krále opalecká vrchnost. Učinila tak po příkladu jiných vrchností z řad české šlechty, aby si opatřila, jak bylo tehdy zvykem, nový a stálý zdroj příjmů. Také zde byli přistěhovalí židé "majetkem" vrchnosti, s ostatním domácím obyvatelstvem neměli nic společného. Poněvadž podle tehdejší zvyklosti museli židé bydlet pohromadě a odděleně od ostatního křesťanského obyvatelstva Strážova, postavila jim vrchnost na své půdě skupinu 7-10 (asi 8) dřevěných domků /s rituální "Lázní" nedaleko potoka/ stranou od Starého městečka Strážova po pravé straně cesty vedoucí ze Strážova na Opálku, dnes čp. 181 – 190.“²⁵⁹ Strážovská kronika odráží fakt, že židovská obec disponovala od začátku své existence rituální lázní, což naznačuje významnost této obce. Zmíněná lázeň však byla společně s ostatními židovskými domy²⁶⁰ zničena nebo vypálena pozdějšími pogromy.

Synagoga obce byla nejprve dřevěná, poté v roce 1680 z části zděná, později v roce 1808 vznikla bohatě vybavená barokní stavba. V roce 1954 byla stavba zbořena a přičleněna k soukromé parcele (stavební parcela č. p. 129). Na místě bývalé synagogy nyní nic nestojí a může být otázkou dalších výzkumů - zda bylo možné, především po technické stránce vystavění *mikve* právě na tomto synagogálním pozemku. Kde tehdy stála *mikve* v neobjasněných dvou stoletích, nám kronika tentokrát neprozrazuje. Podle tehdejších zvyklostí by bylo pravděpodobné, že lázeň fungovala v synagoze, v obecním domě, nebo ve škole.

O následné rituální lázni vypovídá další zmínka ve Strážovské kronice a to z dob vlády Marie Terezie. Poté, co císařovna Marie Terezie v roce 1760 nařídila očíslování Židy

²⁵⁸ Podstatná část tohoto pojednání vyšla tiskem v roce 1932 v monumentálním díle „Židé a židovské obce v Čechách“. Vydáno v Brně v jediném vydání o 1 500 exemplářích.

²⁵⁹ Citace převzata z Kroniky města Strážova. Kronika je uložena na Městském úřadě ve Strážově.

²⁶⁰ Domy včetně lázně byly podle kroniky dřevěné.

obývaných domů římskými číslicí, ze záznamů vyplynulo, že v domě Abrahama Moysesech. p. XI (nynější č.p. 192) byla situována rituální lázeň. Ulice, která podle kroniky vznikla již v roce 1600 (nejprve po své jižní, poté po severní straně) získala svůj neoficiální název „Židovská“. Tato ulice byla lemovaná z obou stran židovskými domky a obsahovala veškerou potřebnou vybavenost obce, není divu, když se jednalo o druhou nejpočetnější obec na Klatovsku (do 1. třetiny 19. století obsahovala obec zhruba 20 domů).

Zbytky *mikve* ve Strážově

Pozůstatek rituální lázně, kterou jsem navštívila v září 2011, díky ochotě majitelky tohoto soukromého pozemku čp. 25 u kterého se domek s lázní nachází, mně velmi imponoval. Místo tohoto dochovaného objektu se totiž nachází mimo „Židovskou“ ulici. I proto, je obtížné určit, od kdy mohla být lázeň využívána, popř. kdy byla zbudována. Historická fakta nám naznačují, že takovéto uvolnění mohlo nastat až po roce 1780, kdy císař Josef II. vydal Toleranční patent, kde mimo jiné zajišťuje Židům náboženskou svobodu a povoluje jim bydlet mimo židovské ghetto.

Domek s lázní, který se nám dochoval, je již dlouhá léta využíván jako chlív. Majitelka statku, kde se tento „chlív“ nachází, se do rodiny přivdala před několika desítkami let a vypověděla, že si Židé tuto budovu vždy pouze pronajímali. Tento pronájem nejspíše trval až do začátku 2. světové války.

Proč si Židé k vytvoření své rituální lázně zvolili právě toto místo, je zřejmé. V blízkosti totiž vyvěrá vyhlášený pramen, který je dokonce i dnešními obyvateli Strážova využíván (viz Obrazová příloha č. 26). Pramen nazývaný Perlovka vyvěrá v ulici, která byla dříve dokonce nazývána „V lázni“. Podle výpovědi majitelky statku byla na přední straně „chlívu“ v minulosti upevněna kašna, (viz Obrazová příloha č. 24) která pravděpodobně přiváděla vodu do *mikve*, jež se nacházela přímo za stěnou (viz Obrazová příloha č. 25).

Nyní je již lázeň zasypana zeminou a pokryta trámy dřeva. Část této místnosti (chlíva) slouží jako kurník. Po průzkumu terénu soudím, že *mikve* mohla mít rozměr cca 2x2 m. Pro přesnější určení rozměru lázně by byl zapotřebí archeologický výzkum, nebo alespoň odstranění zeminy a přesné změření hloubky lázně. *Mikve* byla dříve vyložena kameny, které dobře těsnily, zbytek konstrukce byl ze dřeva (což bylo při obhlídce viditelné). Odtok z lázně byl nejspíše veden podélně kolem budovy (viz Obrazová příloha č. 23).

Jednalo se o lázeň veřejnou neboli obecní, soudím tak i podle dřívějšího názvu ulice. Paní majitelka vypověděla, že ve chlévě pamatuje taktéž zařízení pro ohřev vody. Podle dostačující velikosti domku, se domnívám, že Židé využívali prostor taktéž k přípravě před rituálem *tvila*.

6. HISTORIE ŽIDŮ NA MORAVĚ A MOŽNOSTI ZBUDOVÁNÍ RITUÁLNÍCH LÁZNÍ²⁶¹

6.1. Vývoj židovského osídlení na Moravě

Obraťme naši pozornost na Moravu a zvažme možnosti zbudování rituálních lázní na tomto území. Předpokládáme, že Židé žili na Moravě od počátku 11. století. První úřední dokument potvrzující jejich přítomnost je až Jihlavský městský zákon z roku 1249. Židovské osídlení ve Slezsku je doloženo k datu 1281 z Opavy.

Historický kontext osidlování Moravy a Čech je ve svých počátcích nejednoznačný. Mezi první zprávy spadající do poloviny 11. století o usazení židovského obyvatelstva na Moravě, svědčí i zmínka z Kosmovy kroniky, která hovoří o židovském zakladateli hradu Podivín u Břeclavi.²⁶² Domníváme se, že ve stejném období, kdy se Židé usazovali v podhradí pražského hradu, obydlovali moravští Židé i podhradí Brna.²⁶³ Další židovští kupci žili v okolí Brna a Olomouce. Zmínky o existenci židovských obcí před rokem 1000 o.l., jako např. o obci Třebíč, Jemnice nebo Pohořelec, nejsou jednoznačně prokazatelné²⁶⁴. Do roku 1238 žili Židé zejména v Prostějově, Podivíně, Třebíči, Mikulově, Ivančicích a Boskovicích. Prvními moravskými židovskými obcemi s vlastní samosprávou byla královská města Jihlava, Brno, Olomouc, později Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov.²⁶⁵ Počátkem 14. století je židovské obyvatelstvo doloženo ve Slavkově, Třešti, Kroměříži, Mohelnici, Vyškově a Svitavě. Do roku 1348 žili Židé v obcích Jemnici, Pohořelicích, Moravských Budějovicích a Uherském Brodě.

Pogromy v 11. století spojené s první křížovou výpravou zasáhly moravské Židy stejnou silou, jako Židy žijící v Čechách. První právní ochrana Židů přišla až se zákoníkem Statuta Judaeorum. Brněnským Židům ji Přemysl Otakar II. potvrdil oproti Čechám s více jak desetiletým zpožděním, pro olomoucké Židy tento dokument vstoupil v platnost až jako poslední v roce 1278.

²⁶¹ Tato kapitola byla vytvořena na základě sumarizace informací z práce PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer a sborníku GOLD, Hugo (1929): *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

²⁶² Pravděpodobně se jedná o pověst.

²⁶³ Roku 1091.

²⁶⁴ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 75. Praha: Sefer.

²⁶⁵ V těchto královských městech byly rituální lázně jistě aktivní, ale jejich pozůstatky se nedochovaly.

Život moravských a českých Židů se až do poloviny 15. století podstatně neodlišoval. Jejich životy byly ovlivňovány stejnými reglementacemi.²⁶⁶ V roce 1421 se vyhnaní Židé z Rakouska a Vídně usadili na jižní Moravě. Další vlna „uprchlíků“ z Vídně přišla v roce 1670. Na rozdíl od Čech, kde se Židé soustředili v jednom velkém centru, kterým byla Praha, na Moravě se vytvořila řada menších komunit.²⁶⁷

Život moravského společenství se začal odlišně vyvíjet za panování Albrechta II. Habsburského. Fakt, že Židé v českých zemích a na Moravě žili do husitských válek relativně klidně, se rázem změnil. Možná právě kvůli projevovaným sympatiím k husitům, jak zdůrazňuje Pěkný,²⁶⁸ byli Židé králem Albrechtem roku 1426 vypovězeni z Jihlavy. Vypovídání Židů z ostatních královských měst pokračovalo s nástupem vlády jeho syna Ladislava Pohrobka. Ten v roce 1454 vypověděl Židy „na dobro“ z královských měst Brna, Olomouce, Znojma a Uničova. Později v roce 1514 Židy vypověděl z Uherského Hradiště. Ti se mohli do královských měst vrátit až za 350 let. Po tento čas Židé mohli navštěvovat jen některá královská města a to zejména v trhovém nebo soudním dne. Za svůj vstup platili až do vlády Josefa II osobní clo. Nařízení o vyhnání Židů z královských měst a translokační reskript z roku 1726²⁶⁹ radikálně změnilo podobu židovského osídlení na Moravě a v našem bádání o rituálních lázních sehrávají klíčovou roli.

Židé mohli královská města navštěvovat a obchodovat pouze za zvláštních podmínek. Města, kde Židy nestrpěli vůbec, určovala dále podobu nově vznikajících sídlišť. Židé se směli usazovat až 7 mil od města. To platilo např. pro Kutnou Horu, proto se Židé z této oblasti přesunuli do starších středisek, jako byl např. Kolín nebo Golčův Jeníkov.²⁷⁰ Židé tehdy byli vyhnáni „na dobro“ z Plzně,²⁷¹ Karlových Varů, Chebu nebo Litoměřic. Do těchto českých měst se Židé směli vrátit stejně jako v případě Moravy až ve druhé polovině 19. století.

Zákaz pobytu ve větších městech, která byla pro židovské obyvatelstvo lákavá především kvůli své hospodářské vyspělosti, proměnil zásadně charakter židovského osídlení. Městská sídliště, která vznikala do poloviny 15. století v Čechách a na Moravě, téměř zanikla

²⁶⁶ Bereme-li v potaz odlišnost geografickou a politickou. Toto časové rozpětí je popsáno v kapitole 4. Historie Židů v Čechách a možnosti zbudování rituálních lázní str. 53-64.

²⁶⁷ Informace dostupná <<http://promoravia.blog.cz/1007/zide-na-morave>>[2013].

²⁶⁸ PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

²⁶⁹ Vydán císařem Karlem VI. Reskript zakazoval Židům usazovat se na nových místech a určil maximální počet židovských rodin na Moravě na 5106. Cenný soubor těchto separačních plánů z let 1727 – 8, jsou významným zdrojem informací pro identifikaci a vzhled židovských sídel.

²⁷⁰ Zde nalezneme pozůstatky rituálních lázní. Fotografie je uložena v Židovském muzeu v Praze.

²⁷¹ V této obci žila po pražském Židovském městě nejpočetnější židovská komunita.

v důsledku pogromů, válek, epidemií a samozřejmě po odsunu z královských měst. Moravské společenství začalo zakládat²⁷² nové obce výhradně na vesnicích při panských statcích či v blízkosti větších (většinou královských) měst. Někteří Židé se stahovali do starších židovských obcí, jako byl např. Mikulov, Slavkov nebo Třebíč, kde nacházeli možnost obživy v obchodu a řemeslu. Vyhnaní, kteří se nevraceli do starších židovských středisek, žili jen nakrátko rozptýleně mezi ostatním obyvatelstvem, za čas jim byla určena místa k pobytu. Život v ghettech neboli život ve svém vlastním společenství jim zaručoval relativní ochranu.

V 16. století zaznamenáváme na Moravě 36 židovských komunit, husté osazení existovalo převážně na jihu země, na severu Židé žili ve městě Krnov, Opava, Těšín a Osoblaha,²⁷³ na severozápadě v Novém Jičíně.²⁷⁴ V 17. století zaznamenáváme migrační vlnu židovských uprchlíků. Ti přišli na Moravu z Ukrajiny a Haliče v důsledku Polsko-Ukrajinských válek.

Počet Židů ve městě ovlivňoval až do poloviny 19. století Familiánský zákon²⁷⁵. Nejpočetnější židovská komunita na Moravě žila v Mikulově, jednalo se přibližně o 620 rodin. V ostatních obcích žilo průměrně okolo 250 židovských rodin. Židům se týkalo kromě Familiánského zákona i mnoho dalších omezení. Ta ovlivňovala vznik jejich kulturních center. I když se Židé v různých obcích směli v omezeném počtu usadit, většinou jim nebylo povoleno zakládat instituce, které jsou nutné pro fungování každé ortodoxní židovské obce. Jedná se zejména o školy, modlitebny nebo také *mikve*.

Proměna charakteru osídlení sebou přinesla proměnu právní, ekonomickou, ale především proměnu sociální, která se odrazila mimo jiné v praktikování dříve běžných rituálů. Veřejné konání náboženských obřadů bylo Židům povoleno až v rámci Tolerančního patentu Josefa II. v roce 1781.

6.1. Vyhodnocení situace

Domnívám se, že Židé v minulosti rituální život dodržovali v rámci svých možností. Z časového úseku od 12. do 15. století, tedy od příchodu Židů na Moravu až do událostí spojených s vyhnáním Židů z královských měst, nemáme dostatek informací o praktikování rituálu *tvila*. To není překvapující, židovská kulturní centra byla demolována, a dochování

²⁷² Židé mohli zakládat obce s povolením vrchnosti, vznikl tak například Rousínov, Kyjov, Batelov, Telč a jiné.

²⁷³ V Těšíně a v Osoblaze žili Židé nepřetržitě od středověku do moderní doby.

²⁷⁴ FIEDLER, Jiří (1992): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

²⁷⁵ Tento diskriminační zákon od 18. do 19. století stanovoval v habsburské monarchii, podmínky pro uzavírání sňatků mezi Židy, s cílem omezit a regulovat počet židovského obyvatelstva v říši.

pozůstatků *mikve* při přestavbách domů či písemné zmínky o nich, by bylo pro období 12.-15. století nepravděpodobné.

Rituální lázně ve vrcholném středověku byly jistě začleněny do každé ortodoxní, početnější či významné židovské obce či komunity, avšak žádné hmatatelné důkazy se nám z tohoto časového úseku nedochovaly. V Čechách a na Moravě se rituální lázně budovaly v suterénech nebo v přízemích domů. Pro srovnání - rituální lázně v Německu, které se dochovaly ze 13. století, byly budovány minimálně 10 metrů pod úrovní země, což stavbě zaručovalo relativní ochranu před sesuvem půdy a dalšími ohrožujícími jevy zvenčí. Taková stavební praxe v českých zemích nebyla. Obecní rituální lázně byly situovány v suterénech synagog, obecních domů nebo v samostatně stojících přízemních domcích v blízkosti řek, spodní vody nebo pramene. Do poloviny 15. století bychom *mikve* hledali nejčastěji ve městech, poté už pouze na vesnicích, kam byli Židé odsunuti.

Po vypovězení Židů nastal problém s přelidněností židovských ghett. Ta byla přeplněná a zakládání nových židovských obcí bylo silně reglementováno. Založení synagogy, rituální lázně a dalších atributů obce trvalo jistě desítky let. Židovské obce se mohly zdárně vyvíjet pouze v příznivých letech své existence.²⁷⁶ Domnívám se, že po vypovězení Židů z center měst, byly *mikve* budovány v tzv. „židovských ubytovnách,“ které vznikaly na předměstích královských měst. Židé do královských měst dojížděli obchodovat, ve městě však nesměli přenocovat. Z tohoto důvodu musela v blízkosti obchodních měst vznikat zázemí, veřejností nazývaná židovské kolonie. Tato provizorní ubytovací zařízení byla hojně využívána, a proto disponovala košer stravovnou, modlitebnou i rituální lázní. Jedna taková kolonie se nacházela při silnici směrem na Olomouc, vznikla v letech 1813 nedaleko obce Lipník nad Bečvou.²⁷⁷ Otázku přelidněnosti v této oblasti Židé vyřešili založením kolonie Horecko²⁷⁸ nebo Housenec (u Police).

Dochované rituální lázně na Moravě datujeme od 17. století, nacházíme je ve městech s dochovanými nebo částečně dochovanými židovskými čtvrtěmi. Ve většině případů nebyl proveden archeologický výzkum, proto je datace lázní nepřesná. Nejstarší středověké dochované rituální lázně na Moravě se nacházejí ve Znojmě, Boskovicích a Strážnici.

„V roce 1798 bylo na Moravě ustanoveno 52 židovských náboženských obcí, naproti tomu v Čechách byla jedinou ustanovenou obcí Praha. Mimo tyto povolené obce mohli Židé

²⁷⁶ Vypálení židovského ghetta patřilo k běžným událostem, poté Židé museli vše budovat od začátku.

²⁷⁷ Židovská obec vzdálená 25 km od Olomouce, vznikla v důsledku odsunu Židů z Olomouce a Uničova.

²⁷⁸ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, s. 267. Praha: Olympia. Tato kolonie obsahovala 26 přízemních domků.

v rámci dalšího zvláštního povolení bydlet i na vesnicích, přesto však museli hlásit svou příslušnost k určité stanovené náboženské obci“.²⁷⁹

Po zrovnoprávnění Židů v revolučním roce 1848 došlo k přesunutí židovské populace z vesnic do měst. „V roce 1862 bylo na Moravě z původních 52 židovských obcí ustanoveno 27 politických obcí. Vztahovalo se to na obce, které měly vlastní teritorium a finanční zdroje na správu. Zbývajících 25 obcí, které nesplňovaly požadavky, svou samostatnost ztratily. Toto nařízení platilo pouze pro Moravu a dá se říct, že šlo o evropský unikát. Židé tak získali vlastní samostatné obce uvnitř měst s vlastním starostou, zastupitelstvem, školou, policií a vlastním hospodařením“.²⁸⁰ V těchto 27 židovských obcích jsem provedla dotazníkové šetření, které prokázalo nebo vyvrátilo přítomnost rituální lázně.²⁸¹

Tato revoluce s sebou přinesla mnoho asimilačních změn, došlo k poklesu ortodoxie, i proto ve velkých městech nenalézáme pozůstatky rituálních lázní. Tradičních rituálů se v následujících letech drželi spíše obyvatelé vesnic. V této době patřilo k městským zvyklostem navštěvovat synagogu 2x do roka, rovněž dodržování rituálu *tvila* silně pokleslo. Tato problematika je rozebrána v podkapitole 4.4. Reformní judaismus str. 67 - 69. Přesto se domnívám, že byly ojediněle rituální lázně i v období od poloviny 19. století do začátku druhé světové války budovány. Aktivní byly zejména privátní rituální lázně a možná právě tyto lázně stále čekají na své odhalení. V období první světové války obecní rituální lázně jistě disponovala komunita haličských Židů v Brně, kde se však *mikve* nacházela, nám není známo.²⁸²

Bádání po rituálních lázních na historickém území Čech bylo problematické, jelikož hranice historických židovských náboženských obcí, nebyly jasně stanoveny. Nemohli jsme s jistotou identifikovat stáří obce ani hustotu obyvatelstva. Jediná schválená ŽNO²⁸³ v Čechách fungovala v Praze, ostatní „židovské obce“ byly neschválené a registrované v Zemském židovstvu.²⁸⁴ Bylo proto obtížné vytipovat obce, kde se rituální lázně mohly nacházet. Hranice ŽNO obcí na Moravě byly od počátku jasně stanoveny, což nám vytyčuje jasný rámec bádání. V následující kapitole se zaměříme na významné oblasti Moravy a zvážíme zde možnosti existence rituálních lázní. Tisíciletá přítomnost židovských komunit na

²⁷⁹ Citace dostupná <<http://promoravia.blog.cz/1007/zide-na-morave>>[2013].

²⁸⁰ Citace dostupná <<http://promoravia.blog.cz/1007/zide-na-morave>>[2013].

²⁸¹ Tabulka uvedena na str. 103.

²⁸² Domnívám se, že mohla být umístěna v synagoze „Polský templ“, dnes je prostor využíván jako komerční sklad.

²⁸³ Často používaná zkratka pro Židovskou náboženskou obec.

²⁸⁴ Bližší informace o Zemském židovstvu viz str. 63.

území Moravy²⁸⁵ za sebou zanechala množství projevů hmotné kultury. Mou snahou je připomenout část z nich. „Ze středověkých židovských čtvrtí, odkud byli Židé vypuzeni v 15. - 16. století, se nám dodnes zachovaly v důsledku zdejších požárů, válečných pohrom a přestaveb jen půdorysné stopy uliční zástavby, snad zdiva základů a sklepů a pochopitelně povědomí odrážející se dodnes v některých názvech ulic“.²⁸⁶ I přes plošné asanace z poloviny 20. století se na Moravě dochovalo 45 někdejších židovských čtvrtí, některé z nich jsou památkově chráněny, ale pouze některé z nich obsahují dochovanou rituální lázeň. Lokalizace rituální lázně podle názvu ulice bývá úspěšná, setkáme se např. s ulicí Lázeňskou, Lázeňským náměstím či Koupelní nebo v Koupeli.

Počet obyvatel v ustanovených 27 židovských obcích na Moravě²⁸⁷ a přítomnost rituální lázně

Tabulka č.5.

X – označuje obce, které se dotazníkového šetření nezúčastnili

Název obce	Počet obyvatelstva	Přítomnost mikve
Boskovice	454	Ano
Břeclav	718	Ano
Bzenec	223	Ne
Dolní Kounice	71	Ano
Holešov	328	X
Hranice	276	Neprokázána
Ivančice	190	Ano
Jevíčko	125	X
Kyjov	403	Neprokázána
Lednice	44	Ano
Lipník	212	Ano
Lomnice	50	Ano
Mikulov	573	Ano
Miroslav	317	X
Písečná	23	Neprokázána

²⁸⁵ Berme v potaz, že se Židé od 16. století ve Slezsku objevovali pouze sporadicky.

²⁸⁶ KRATOCHVÍL, Jan (2000): *Židovská Morava – židovské Brno*, s. 43. Brno: Era group.

²⁸⁷ Údaj v tabulce – Počet obyvatelstva, je převzat z < <http://promoravia.blog.cz/1007/zide-na-morave>>[2013].

Podivín	303	Ano
Pohořelice	290	Neprokázána
Prostějov	1428	Ano
Přerov	320	Ano
Rousínov	64	Ne
Slavkov u Brna	104	Ano
Strážnice	246	Ano
Šafov	135	X
Třebíč	362	Ano
Uherský Brod	644	Ano
Uherský Ostroh	85	X
Veselí	68	X

7. ZMAPOVÁNÍ RITUÁLNÍCH LÁZNÍ NA MORAVĚ

V následujících tabulkách bych ráda vyjádřila, kde byly *mikve* aktivní, popř. v jakém časovém úseku a kde se dochovaly zcela nebo částečně, zároveň také informovat o obcích, kde se *mikve* nacházely v minulosti a nedochovaly se.

O lokalizaci rituálních lázní jsem byla rovněž informována od pracovníků Židovského muzea a Národního archivu v Praze.²⁸⁸ Podstatným zdrojem informací byl vlastní výzkum. Na základě shromážděných zdrojů z uvedené odborné literatury a archivních pramenů jsem provedla dotazníkové šetření, které bylo adresováno 27 městům a obcím na Moravě,²⁸⁹ kde byla vysoká pravděpodobnost, že zde *mikve* existovala, popř. existuje. Zjištěné informace byly v práci použity a sumarizovány do příslušných tabulek 6, 7 a 8.

Tato rešerše je pouhým základem pro širší výzkum, jež by spočíval v lokalizaci rituálních lázní na historickém území Moravy. Bylo by nutné vytěžit z archivních pramenů, jako jsou zejména Matriky ŽNO, záznamy o sčítání lidu, Stablní katastr,²⁹⁰ „vrchnostenské spisy“,²⁹¹ Soupisy židovských familiantů, Pamětní knihy obcí aj.

²⁸⁸ A to PhDr. Danou Veselskou Ph.D, panem Jiřím Fiedlerem, PhDr. Arnem Paříkem, Mgr. Pavlem Jakubcem a PhDr. Lenkou Matušikovou. Neméně podstatná vodítka mi v rámci bádání poskytoval Ing. Mojmír Malý - zaměstnanec Matana a. s., a vedení (starostové, mluvčí muzeí, galerií a informačních servisů) jednotlivých měst a obcí.

²⁸⁹ Z 27 oslovených obcí (viz tabulka č. 5) se dotazníkového šetření nezúčastnilo pouze 6 obcí. Touto cestou velice děkuji všem zúčastněným, např. paní PhDr. Aleně Káňové z obce Břeclav, paní Ing. Anně Mikešové z obce Bzenec, PhDr. Haně Svobodové z obce Hranice, paní Martě Němečkové z obce Ivančice, panu Karlu Lochmanovi z obce Rousínov, panu Petru Zemkovi z obce Uherský Brod aj.

²⁹⁰ Stablní katastr podává informace o katastrálních obcích od poloviny 19. století, tento pramen je opatřen seznamem nemovitostí a vlastníků.

²⁹¹ Vrchnostenské spisy by pomohly identifikovat obce, kde byla *mikve* pronajímána od vrchnosti.

7.1. Rešerše dochovaných nebo částečně dochovaných rituálních lázní na Moravě²⁹²

Tabulka č. 6

Obec	Kraj	Umístění	Datace ²⁹³	Stav	Fotografie	Jiné
Boskovice	Vysočina	Suterén soukromého domu Zborovská č.p. 9	1844 - 1950	Zcela dochována	Dostupná viz Petra Večerová str. 192	Přístupná veřejnosti po domluvě s majitelem objektu
Boskovice	Vysočina	ul. U Temlu 5	neznámá	Po renovaci	Viz Jaroslav Klenovský str. 67	Přístupná veřejnosti
Brno	Jihomoravský	Budova ŽNO Brno, Kapitána Jaroše 1922/3	2006	Moderní rituální lázeň	Viz Obrazová příloha č. 34-38	Přístupná věřícím
Ivančice	Jihomoravský	Dům v židovském ghettu č.p. 100, v objektu fungovala židovská škola	90. léta 18. stol.- ?	Samostatný domek, dochována v přestavbách	Zachycena na dobových fotografiích, k nahlédnutí v místním muzeu	< http://www.zob.cz/?q=pamatky > [2013]
Mikulov	Jihomoravský	Husova č.p.8, suterén dnešního hotelu Tanzberg	17.- 19. stol.?	Zcela dochována cisterna <i>mikve</i>	Viz Obrazová příloha č. 39-41	Přístupná veřejnosti po dohodě s recepční
Mikulov	Jihomoravský	Bývalé Lázeňské náměstí	17. stol.- 1933?	Po renovaci	Viz Obrazová příloha č. 42-46	Přístupná veřejnosti

²⁹²Tato rešerše je vyhotovena na základě této literatury: GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Olympia, B. ROZKOŠNÁ, KUČA, Karel (1998): *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. CCB, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2007 a v neposlední řadě – vlastní výzkum.

²⁹³Datace jsou pouze orientační, jelikož nebyl proveden archeologický výzkum.

Obec	Kraj	Umístění	Datace ²⁹⁴	Stav	Fotografie	Jiné
Slavkov u Brna	Jihomoravský	V bývalé židovské škole ve sklepení	19. stol.-?	Částečně dochována	Nedostupná	Viz Jaroslav Klenovský str. 166
Strážnice	Jihomoravský	Suterén domu ul. Sadová 11	17. stol.-?	Zcela dochována	Dostupná na webu	Přístupná veřejnosti
Tišnov	Jihomoravský	Sklepení domu Jungmannova č.p. 86	Neznámá	Zcela dochována	Dostupná na webu	Přístupná veřejnosti
Třebíč	Vysočina	Dům Kapucín Blahoslavova 10	17. nebo 19. st. - 1939	Zcela dochována	Viz Obrazová příloha č. 49	Přístupná veřejnosti po domluvě s majitelem
Třebíč	Vysočina	Hotel Josef, Skalní 85/5	1629 - 1699	Po renovaci	Viz Obrazová příloha č. 50-52	Přístupná veřejnosti po dohodě s recepční
Znojmo	Jihomoravský	suterén rohového domu, Ul. Veselá	17 stol.? - dodnes	Zcela dochována	Viz Jaroslav Klenovský str. 205	Přístupná veřejnosti

7.2. Rešerše nedochovaných rituálních lázní na Moravě

Tabulka č. 7

Obec	Kraj	Umístění	Datace	Stav	Fotografie	Jiné
Boskovice	Vysočina	Ul. Bílkova 13 a ul. Traplova 6	Neznámá	Nedochované	Nedostupné	
Boskovice	Vysočina	U Koupadel 8	1864-1950	Nedochována	Nedostupná	Jednalo se o obecní židovské lázně, obsahovaly 10 kabin s vanami
Brno	Jihomoravský	Neznámé	13. stol. - 1454	Zničena po vyhnání Židů z Brna	Nedostupná	Viz Iva Grünbaumova
Dolní Kounice	Jihomoravský	Neznámé	Konec 19. stol.	Nedochována	Nedostupná	

²⁹⁴Datace jsou pouze orientační, jelikož nebyl proveden archeologický výzkum.

Obec	Kraj	Umístění	Datace	Stav	Fotografie	Jiné
Humpolec	Vysočina	Přístavba k synagoze	1860 - ?	Pravděpodobně zabetonována	Nedostupná	< http://www.dedictvivysociny.cz/pdf.php?id=8 >
Kojetín	Olomoucký	Obecní dům č.p.796	1867-?	Objekt dochován v přestavbách, dnes zde sídlí Církev husitská	Viz Hugo Gold str. 287	
Koryčany	Zlínský	Neznámé	19 stol.-?	Nedochována		Viz Petra Večeřová str. 218
Kroměříž	Zlínský	V synagoze z poč. 15. stol.	15. stol - ?	Nedochována	Nedostupná	Jedná se o nepodloženou informaci
Lednice	Jihomoravský	V synagoze z 15. Stol.?	Neznámá	Nedochována	Nedostupná	Viz Hugo Gold str. 197
Lipník nad Bečvou	Olomoucký	Obecní dům č.p. 571	19. stol. – do příchodu nacistů	Nedochována	Nedostupná	Viz Jaroslav Klenovský str. 121
Lomnice	Jihomoravský	Dům č.p. 216	18 stol. - ?	Dům s lázni se nacházel v budově špitálu	Nedostupná	Viz Hugo Gold str. 308
Moravská Ostrava	Moravskoslezský	Neznámé	1.pol. 19.stol. - ?	Nedochována	Nedostupná	

Obec	Kraj	Umístění	Datace	Stav	Fotografie	Jiné
Podivín	Jihomoravský	Poříční ul. č.p. 122	neznámá	nedochována	Viz Hugo Gold str. 192	Po 2. svět. válce byl dům radikálně přebudován
Přerov	Olomoucký	Západní část dnešního Žerotínova náměstí	1638 - ?	Nedochována z důvodu proti židovským bouřím	Nedostu- pná	
Puklice	Vysočina	Stávala u domu č.p. 121, domek zachován	18.- 19. stol.	Nedochována	Viz Jaroslav Klenovský str. 163	
Třebíč	Vysočina	Bývalý obecní dům L. Pokorného	17. nebo 19.st. - ?	Zabetonována	Obrazová příloha č. 47-48	

7.3. Lokalizace rituálních lázní na Moravě na základě odborné literatury

Tabulka č. 8

Lokalita	Kraj	H. Gold ²⁹⁵	P. Večeřová ²⁹⁶	J. Klenovský ²⁹⁷	J. Fiedler ²⁹⁸
Boskovice	Jihomoravský	Str. 130	str. 192	Str. 67	-
Brno	Jihomoravský	Str. 170		-	-
Dolní Kounice	Jihomoravský	Str. 269	-	-	-
Ivančice	Jihomoravský	-	Str. 213	Str. 100	-
Kojetín	Olomoucký	Str. 286	Str. 216	Str. 111	Str. 88
Kroměříž	Zlínský	Str. 295		-	-
Lednice	Jihomoravský	Str. 193,197	-	-	-
Lipník nad Bečvou	Olomoucký	Str. 303	Str. 227	str. 121	-
Lomnice	Jihomoravský	Str. 308	-	Str. 124	-
Mikulov	Jihomoravský	-	Str. 223	Str. 130	-
Moravská Ostrava	Moravskoslezský	Str. 372	-	-	-
Nový Jičín	Moravskoslezský	Str. 410		-	-
Podivín	Jihomoravský	Str. 192		Str. 151	Str. 123
Přerov	Olomoucký	Str. 487	-	-	Str. 138
Puklice	Vysočina	-	Str. 239	Str. 163	-
Puklice	Vysočina		Str. 109	Str. 163	-
Strážnice	Jihomoravský	-	Str. 244	Str. 169	-
Znojmo	Jihomoravský	Str. 579	-	Str. 206	-

²⁹⁵ GOLD, Hugo (1929): *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

²⁹⁶ VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Olympia.

²⁹⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav (2001): *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno: Era group.

²⁹⁸ FIEDLER, Jiří (1992): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

<www.zidovskahrbitovy.cz> [2012].

7.4. Popisy vybraných lokalit

7.4.1. Historické rituální lázně v Brně

Brno vzniklo ve 13. století sloučením křesťanských osad a židovské obchodní komunity. V 17. století se stalo hlavním městem Moravy. Stejně jako z ostatních královských měst, byli brněnští Židé v roce 1454 nuceni odejít. Po jejich návratu, v roce 1848 založili silnou společnost. Dnes je Židovská náboženská obec v Brně, po Praze nejpočetnější komunitou v České republice. Toto město v Evropě proslulo především jako středisko průmyslu a místo, světoznámých obchodních výstav a veletrhů.

Židé žili v Brně od počátku vzniku města a je zřejmé, že ve městě fungovala i rituální lázeň. Předpokládám, že stejně tomu bylo i v ostatních královských městech.²⁹⁹ Avšak při bádání po jejich existenci narážíme na problém nedostatku pramenů. Iva Grúnbaumová³⁰⁰ popisovala život Židů ve středověkém Brně na základě Zápisů z pamětní knihy, právě tento pramen se ukázal být jediným zdrojem informací z tohoto období.

Židé se v Brně usadili ve 14. století a to v ulici Židovská a Česká,³⁰¹ jednalo se zhruba o 30 domů.³⁰² Ze zápisů z pamětní knihy vyplývá, že ve středověkém Brně fungovala jak rituální lázeň obecní tak i privátní. Mimo jiné obec obsahovala veškeré další instituce nutné pro řádné fungování obce, jimiž jsou např. synagoga nebo škola.

*„Ze tří zápisů v pamětní knize máme doloženou také židovskou lázeň. Ta ležela vně městských hradeb před Židovskou branou, blíže její polohu nemáme určenou. V roce 1399 na příkaz markraběte Jošta byla lázeň zapsána Židům. Již o necelý měsíc později Židé tuto lázeň zastavují Mydlovi z Uherského Brodu za 30 hřiven. V posledním zápise je lázeň společně s židovským mlýnem přepsána na mistra puškaře (Büchsenmeister) Jana jeho ženu a děti, kteří ji drží volnou od všech dávek“.*³⁰³ Grúnbaumová dále uvádí, že se mikve³⁰⁴ stávala objektem zástavy při půjčování hotovosti. Židé, kteří si půjčovali peníze, dávali do zástavy svůj dům, společně s dalšími nemovitostmi. Tato informace naznačuje přítomnost další privátní lázně.

²⁹⁹ Olomouce, Znojma, Uničova a Jihlavy.

³⁰⁰ GRUNBAUMOVÁ, Iva: *Židé ve středověkém Brně*. In: *Židé a Morava*, 2006, č. 13, s. 7 – 16.

³⁰¹ Dnešní Josefská ulice.

³⁰² GRUNBAUMOVÁ, Iva: *Židé ve středověkém Brně*. In: *Židé a Morava*, 2006, č. 13, s. 7 – 16.

³⁰³ Citováno z GRUNBAUMOVÁ, Iva: *Židé ve středověkém Brně*, s. 9. In: *Židé a Morava*, 2006, č. 13.

³⁰⁴ Stejně tak jako vinice, mlýn či jiná nemovitost, patřící do rodinného jmění.

Po vyhnání Židů zůstaly na čas všechny domy prázdné, následně se staly majetkem křesťanů. Židé tak přišli o své domovy, majetek a vybudované kulturní bohatství,³⁰⁵ což na jistou dobu znova a zásadně ovlivnilo jejich rituální život. Vypuzení Židé hledali útočiště v blízkosti této hospodářské metropole, aby mohli alespoň v tržebních dnech docházet za obchodem. Brněnským Židům se ve velké míře stali domovem obce Slavkov u Brna, Rousínov, Boskovice, Lomnice, Ivančice, Dolní Kounice nebo Pohořelec.

Novodobá židovská obec, konstituována v Brně od poloviny 19. století, čítala mezi válkami okolo 12 000 členů. Výzkumy Jaroslava Klenovského³⁰⁶ prokázaly přítomnost rituální lázně ve 2. polovině 19. století ve Winterhollerových lázních. Následně byla lázeň zřízena v roce 1880 v domě Dornych 7,³⁰⁷ neznámo, kdy byla rituální lázeň zřízena v modlitebně Orlí 13. Za 1. světové války fungovala *mikve* v Charlottiných lázních v dnešní Bratislavské ulici. Nedochovala se žádná z výše zmíněných lázní, dokonce ani na dobových snímcích. Brněnská *balanit* paní Seifertová uvedla, že v Brně *mikve* fungovala i před válkou.³⁰⁸ Podle mé hypotézy se mohlo jednat o lázeň, která byla situována v dnes již neexistujících synagogách. Velká synagoga z let 1853 – 1939 neprokazuje ani nevyvrací přítomnost lázně, rovněž tak Nová synagoga z let 1906 – 1986 či synagoga zvaná „Polský templ“ aktivní od roku 1883 do 20. let 20. století. Tuto synagogu založili polští Židé z Haliče. Jednalo se o silně ortodoxní skupinu Židů, proto pracuji s domněnkou, že pokud lázeň aktivní byla, tak právě v onom „Polském templu“. Tento objekt³⁰⁹ byl přestavěn. Dnes je využívám jako komerční sklad, z tohoto důvodu nenalézáme žádné viditelné stopy po pozůstatcích *mikve*. Mimo jiné v jihovýchodním předměstí Křenová³¹⁰, kde se templ nacházel, žila menší židovská komunita už od 18. století.³¹¹ O domech, které tomuto židovskému *minjanu* patřily, nemáme z důvodu svébytného letitého vývoje, válečných ničení, pohrom či přestaveb žádné zprávy.

³⁰⁵ Synagoga, škola i *mikve* zanikly.

³⁰⁶ Autorovi výzkumy se zaměřují na urbanisticko-architektonické studie židovských čtvrtí a center měst.

³⁰⁷ Tento objekt stával vedle Hotelu Metropol.

³⁰⁸ Jedná se o ústní a nepodloženou informaci.

³⁰⁹ Najdete ho na adrese Křenová 22.

³¹⁰ Jednalo se o ulice Dornych (přítomnost lázně zde byla prokázána až v roce 1880), Křenová, Cejl, Bratislavská, nám. 28. Října a další. Právě v těchto ulicích byla až do začátku války soustředěna většina židovských institucí.

³¹¹ KLENOVSKÝ, Jaroslav (2001): *Židovské památky Moravy a Slezska*, s. 72. Brno: Era group.

7.4.2. Současná rituální lázeň v Brně

První moderní rituální lázeň na Moravě a druhá v České republice byla otevřena v listopadu roku 2006 v Brně.³¹² Otevření této lázně spojené s regeneračním centrem³¹³ bylo doprovázeno slavností, které se mimo členů obce účastnili dokonce čtyři rabíni. Z Izraele dorazil rabi Elijahu Birnbaum a rabi Šlomo Riskin, kteří s brněnskou obcí spolupracují a projekt *mikve* podpořili. Události se dále zúčastnil tehdejší brněnský rabín Chajim Koller, zemský a pražský rabín Efraim Sidon, paní Seifertová, jakožto budoucí *balanit* a další členové obce. Rabíni společně upevnili *mezuzu* na vchod do *mikve* a vyjádřili radost nad první poválečnou rituální lázní na Moravě. Zahájení provozu *mikve* byl slavnostní akt, který se již obešel bez dalších kontrol a odsouhlasení.

Jedna z mých otázek³¹⁴ položená rabínu Šlomu Kučerovi se týkala zdroje financování této moderní lázně a wellnes centra, a zároveň mě zajímalo, jak dlouho byl projekt brněnské *mikve* připravován. Bohužel se mi nedostalo odpovědi. Židovská náboženská obec v Praze se s těmito informacemi nijak netajila, projekt moderní *mikve* v Praze byl připravován tři roky a náklady se odhadují až na 4 miliony korun. Pražská a brněnská lázeň jsou srovnatelně moderní a odpovídají všem současným trendům, jako je např. dostačující velikost, dlaždičky s hebrejskou tematikou nebo systém na ohřívání vody uvnitř lázně. Přesto jsou obě lázně zcela konstrukčně rozdílné. Brněnská *mikve* navíc disponuje vířivými vanami a saunou.³¹⁵

S nápadem otevření rituální lázně podle zmíněných zdrojů přišel tehdejší rabín Chajim Koller, který i přesto, že mu byl znám malý počet ortodoxně věřících na Moravě, doufal, že zájem o tento starobylý rituál vzroste.

*„Myslím si, že na počátku zájem bude, ale spíš jednorázový. Aby ženy chodily do mikve pravidelně, se musejí postupně naučit, to bude dlouhodobější proces. Ta lázeň je ale nesmírně důležitá pro to, aby na Moravě mohli vyrůstat a trvale žít věřící Židé“.*³¹⁶

Uplynulo 7 let od vyjádření této pozitivní myšlenky a situaci bych na základě rozhovoru³¹⁷ se současným rabínem ŠlOMEM Kučerou a *balanit* paní Olgou Seifertovou popsala následovně. Zpočátku byl zájem o *mikve* větší, ale jak předeslal tehdejší rabín,

³¹² Kap. Jaroše 31, Brno. Ženy mají k dispozici saunu a jakuzzi.

³¹³ Regenerační centrum je mimo samotné lázně vybaveno saunou a vířivými vanami.

³¹⁴ Při příležitosti rozhovoru dne 20. 8. 2013.

³¹⁵ Wellnes centrum je minimálně využíváno – jedná se o ověřenou informaci.

³¹⁶ Citace rabína Chajima Kollera. In: Roš Chodeš, 2006, č. 11, s. 8.

³¹⁷ Ze dne 20. 8. 2013.

jednalo se opravdu o zájem jednorázový. Brněnští Židé, kteří chtějí žít ortodoxním životem, ve velké míře migrují do Izraele. Ti, kteří zůstávají, buď nepovažují rituál za důležitý, nebo jich na Moravě není dostatek. Dnes, v roce 2013, *mikve* pravidelně, dle výpovědi *balanit*, navštěvují 4 ženy.

Návštěvní řád brněnské *mikve* je k dispozici na webu obce, dozvíme se zde cenu vstupného, způsob možného objednání u paní Seifertové (*balanit*) a veškeré další potřebné informace, které jsou uvedeny na webu³¹⁸ ŽNOB.

Mikve je umístěna v sídle obce³¹⁹, vstup do objektu je možný pouze přes recepci.³²⁰ Členky obce, které navštěvují wellnes centrum, se zapisují na nástěnku v chodbě za recepcí a tím si rezervují místnost na určitý den a hodinu. Zájemkyně o ponoření *tvila* kontaktují *balanit*, která zajistí na domluvenou hodinu ohřátí vody v *mikve*, popř. zatopení v místnosti. Poplatek uživatelky zaplatí *balanit* na místě. Vstupné pro člena obce stojí 50,- Kč a pro nečlena (cizince) 10 Euro. Oproti Praze se jedná o zanedbatelnou částku.

7.4.3. Rozhovor s brněnským rabínem a *balanit*, srovnání rituální lázně v Brně a v Praze

Díky spolupráci s Brněnskou a Pražskou židovskou náboženskou obcí jsem měla možnost získat jinak nedostupné informace a zdokumentovat současnou rituální lázeň v Praze a v Brně. Na mé otázky kladené formou dotazníku (zaslané emailem dne 6. 8. 2013) a společným rozhovorem ze dne 20. 8. 2013, reagoval velice vstřícně brněnský rabín Šlomo Radomír Kučera, mimo jiné absolvent izraelské *ješivy*, zvolen do funkce brněnského rabína v roce 2010 a *balanit* paní Olga Seifertová³²¹, která od samého začátku, tedy od listopadu roku 2006, vykonává funkci *balanit* v brněnské rituální lázni. Rozhovor probíhal v kanceláři rabína v sídle obce, poté následovala prohlídka suterénu budovy, kde se moderní lázeň

³¹⁸ <http://www.zob.cz/>.

³¹⁹ Tř. Kpt. Jaroše 3, 602 00 Brno.

³²⁰ Nutný přístup žen přes recepci se mi jevil jako značně nediskrétní až nekorespondující s *cni'ut*. Při mé návštěvě ŽNOB jsem procházela přes recepci, kde mě mile uvítal pan recepční xy, mimo jiné také člen Židovské náboženské obce Brno. Protože členů obce není mnoho, předpokládám, že se navzájem znají. Pokud jde žena do *mikve*, nemá jinou možnost než projít přes recepci. Toto, jednoznačně popírá tradici. Ženy do *mikve* chodí po východu hvězd i proto, aby cestou nepotkaly muže.

³²¹ Tímto prostřednictvím děkuji paní Seifertové a panu Kučerovi za spolupráci a velice milé přijetí, které významným způsobem obohatilo mé dosavadní bádání v oblasti rituálních lázní. Snímky současné rituální lázně v Brně viz Obrazová příloha č. 34 – 38.

nachází. Rozhovor s pražskou *balanit* paní Hátou Dejmalovou a manželkou zemského rabína paní Vlastou Rúth Sidonovou proběhl v roce 2010.³²²

Mé první otázky na paní Seifertovou směřovaly k popisu její práce. Zajímalo mě, zda bylo zapotřebí před jejím uvedením do této funkce nějaké školení či jiná forma výuky, jejímž absolvováním by získala potřebné oprávnění. Paní Seifertovou do funkce *balanit* uvedla a potřebně zaučila manželka tehdejšího rabína paní Batševa Kollerová, a to na základě zkušeností a praxe získané v Izraeli. Dodávám, že dle platných nařízení se *balanit* může stát každá Židovka, která má dostatečné znalosti ohledně *tvily*. Rabíni tradičně ustanovili, že minimální věk *balanit* (nebo jiného dohledu při ponoření) musí být dvanáct let a jeden den po *bat micva*.

Povinností *balanit* je nejenom zajišťovat provoz *mikve*, ale zejména dohlížet na to, aby ponoření bylo *košer*, aby se očištná voda *mikve* dostala ke každé části těla. Paní Seifertová vypověděla, že dohlíží na ponoření žen pouze po stavu *nida*, což vylučuje její přítomnost při rituálu, který ženy podstupují před svátky. Pražská *balanit* se však účastní i tohoto ponoření. „*Není příkaz se před svátkem ponořovat a proto se ani neříká požehnání a ani není nutné dohlížení na rozdíl od ponořování po stavu nida,*“ dodala paní Seifertová. Dá se říci, že jsem pouhou shodou náhod zjistila, že se ženy v Brně ponořují po setmění pouze po stavu *nida*. Před svátky se ženy ponořují během dne. Provoz *mikve* se před svátky oddělí pro ženy a muže tak, že se ženám vyhradí dopoledne a mužům odpoledne. Jedná se o informaci, kterou jsem byla doslova zaskočena. Ženy se v Praze před svátky ponořují po východu hvězd, nikoli přes den, jako je tomu v Brně. Aškenázské ženy do *mikve*, nehledě na důvod k očištění, vstupovaly podle tradice vždy po setmění. Ptala jsem se tedy paní Seifertové, proč to v Brně funguje jinak. Bylo mi řečeno, že taková praxe jim byla vštípena a proto se jí drží a samozřejmě ji považují za tu správnou. V sefardské kultuře, tedy i v Izraeli, odkud brněnští Židé převzali veškeré zkušenosti spojené s provozem a použitím *mikve*, je zvykem lázeň navštěvovat ve dne před svátky a s východem hvězd po stavu *nida*. *Minhag Izraeli*³²³ neboli izraelské zvykosloví, které je dnes považováno za „moderní,“ v Brně převládlo. V počáteční fázi došlo pravděpodobně k prolínání zvyků a tradice, dnes však místní zvykosloví zaniklo a bylo nahrazeno moderním - izraelským. To nás nabádá k otázce: „*Kdo rituál tvila praktikuje*

³²² Informace z tohoto rozhovoru jsou kompletně uvedeny v mé bakalářské práci: ŽAHOUROVÁ, Ivana (2010): *Mikve, fenomén židovské obřadnosti*. Práce je uložena a obhájena na Ústavu Etnologie FF UK v Praze.

³²³ Odráží zvyky z Izraele, které se mísí s místní tradicí.

správně? Můžeme ale vůbec soudit, jaký ritus je ten původní a správný? “ Praha se rozhodla držet se místní tradice a to i přesto, že se v mnohém také inspirovali po vzoru Izraele.

Ženy si od *balanit* mohou vyžádat Pokyny k ponoření, ty jsou totožné s pokyny, které jsou k dispozici v pražské *mikve*.³²⁴

Klientky by se do *mikve* měly objednat telefonicky nebo prostřednictvím emailu alespoň 24 hodin předem, je možné objednat se i o víkendech. Paní Seifertová podotkla, že není zaměstnancem Židovské náboženské obce Brno. Její zájem je dobrovolný a vykonává ho v rámci *micvi*, ale i přesto se klientkám snaží vždy vyjít vstříc a umožnit jim ponoření kdykoliv o to požádají. Ptala jsem se, zda je možné, aby se ženy ve výjimečných případech mohly po stavu *nida* objednat i přes den. Paní Seifertová odpověděla, že taková možnost tady samozřejmě je, pouze s povolením rabína. Za 7 let fungování brněnské *mikve* ji o to ještě nikdo nepožádal. V Praze se tak děje poměrně často, např. při prvním ponoření před svatbou, které se v Brně nekoná.

Paní Seifertová na otázku, zda počet klientů stoupá nebo klesá, odpověděla, že tento počet stagnuje. Pravidelně každý měsíc *mikve* navštěvují 4 ženy. Choť rabína, dvě ortodoxní Židovky – vdané podle halachy a jedna liberální konvertitka – členka ŽNOB. Dvě ženy jsou z Brna a další dvě dojíždějí každý měsíc z Olomouce a Zlína. Sama *balanit* koupel podstupuje před svátky. Zájem turistek je sporadický. Z mužů se do *mikve* před významnými židovskými svátky ponořuje několik jednotlivců z představenstva obce, samozřejmě včetně rabína. Od roku 2006 přibyla pouze jedna nová klientka, jedná se o ženu, která konvertovala. Zajímalo mě, zda paní Seifertová nové či neznámé zájemkyně o ponoření zkouší. Pražská *balanit* paní Háta Dejmalová při našem rozhovoru poznamenala, že je běžnou praxí s neznámou ženou navázat rozhovor a ověřit si, zda se dotyčná zavázala k dodržování Tóry.³²⁵ Pražská židovská náboženská obec, respektive pražský *bejt din* rozhodl, že do pražské obecní *mikve* smějí chodit pouze Židovky vdané podle *halachy*. Vzhledem k tomu, že jsou členy Brněnské náboženské obce i nehalachičtí Židé, případně liberální konvertité, je možné, aby rituál podstoupil každý Žid, který o to projeví zájem. Brněnská *balanit* nemá koho zkoušet, za poslední roky chtěla po stavu *nida* lázeň navštívit jen jedna jediná turistka.

³²⁴ Pokyny k ponoření viz Příloha str. 137.

³²⁵ *Balanit* se může např. zeptat „jak si připravujete čaj při šabat.“

„Bylo by ode mě troufalé bránit ženám v ponoření do mikve, pokud o to projeví zájem. Koneckonců mikve se tím nestane rituálně nečistá, tudíž je to jen pro mě práce navíc, ale to je můj problém. Ze stejného důvodu když přijde cizinka, tak ji nezkouším. Ujišťuji Vás, že fakt, že žena na své dovolené, která navštíví svou bývalou vlast, považuje za nutné se po svých dnech ponořit“.

Ptala jsem se paní Seifertové a rabína, proč zájemkyň za posledních 7 let nepřišlo více a v čem podle nich spočívá hlavní problém. Dostalo se mi od obou naprosto stejné a logické odpovědi. „Židovky se zde nevdávají podle halachy, šiduchy jsou zde výjimkou. Proto ženy očistnou koupel nepodstupují“.³²⁶ O plánování židovských sňatků *šiduchů* se v Praze stará manželka zemského rabína paní Rúth Sidonová, bývá o to zpravidla požádána. V Brně tato praxe nefunguje, brněnská obec se v této záležitosti neangažuje, jelikož nejsou zájemci – počet ortodoxních Židů na Moravě je velmi nízký. Žena lázeň navštěvuje, aby zachovala rodinou čistotu *tohorat ha-mišpacha*, pokud její manžel není ortodoxní Žid nebo dokonce vdaná není, povinnost rituálně se očistit pro ženu odpadá.³²⁷

Rituální lázeň, kterou paní Seifertová obstarává, je druhá moderní *mikve* v České republice. Tato lázeň je vykachlíkovaná a vodu v ní lze před ponořením ohřát, do vody se přidává většinou právě při ohřevu vody desinfekce pro studny, tzv. Sagen. Voda se kvůli rozdílnému počtu návštěvníků vyměňuje v nepravidelných intervalech, většinou jednou za měsíc. Rabín Kučera vypověděl, že tomu bývá především po svátcích nebo po návštěvě muže. Jedná se o pouhý a zažitý zvyk, který funguje i v Praze.³²⁸ Dodávám, že na ponoření mužů nikdo nedohlídá, není to zapotřebí, protože muži povinnost *tvila* od zničení Chrámu nemají. Byla jsem zaskočena informací, že vyměňování vody v lázni zajišťuje rabín, nikoli *balanit*. Za normálních okolností tento úkon spadá do její funkce, ale berme v potaz, že paní Seifertová není v obci zaměstnána. „Prakticky to vypadá tak, že paní co prostory kolem mikve uklízí, celou nádrž po vypuštění vydrhne a potom ji Žid nebo Židovka dodržující *micvot* vytřou do sucha a může se znovu napustit.“ Chemie, která se do vody přidávat musí, je obsažená jen v takovém množství, aby voda zůstala pitnou. Další chemickou přísadou může být chlór, ovšem rovněž v přiměřeném množství.

³²⁶ Pokud se jedná o smíšené manželství (např. Židovka a jinověrec – či neortodoxní Žid), žena v zápětí nemá potřebu rituální koupel podstupovat.

³²⁷ Stejně tak povinnost pro ženu odpadá v období menopauzy.

³²⁸ V Praze je dokonce nepřipustné, aby se žena ponořila ve vodě, kde byl předtím muž. Přece jemon je rituál *tvila* od zničení Chrámu ženskou záležitostí, i když to tak nevypadá. V Praze se voda vyměňuje v pravidelných 14ti denních intervalech, i kvůli větší klientele.

Do *mikve* je doplňována rituálně nezpůsobitelná voda, což lázeň nijak neznehodnocuje, jelikož už jednou dosáhla požadovaného množství rituálně způsobilé vody *majim chajim*, v tomto případě dešťové. Po prostudování³²⁹ traktátu *Mikva'ot v Mišně*³³⁰ soudím, že se konstrukce brněnské lázně podobá konstrukčnímu typu 3. „*Vedle mikve je postavena nádrž v zemi, ve které se uschovává dešťová voda. Voda se pak podle dále regulovaných kritérií musí do mikve přivést, a to tak, aby voda tekla v úrovni země.*“³³¹ *Mišna* radí několik způsobů, jak přesně směřovat dešťovou vodu ze střechy (či jiného místa) do *mikve* takovým způsobem, aby se později tato dešťová voda nestala nepoužitelnou kvůli kontaktu s nádobou. Voda se do *mikve* totiž nesmí dolévat prostřednictvím jakékoliv nádoby, naopak musí být do *mikve* vedena po zemi, jinak se lázeň stává rituálně nezpůsobitelnou. *Mikve* se nachází v suterénu budovy. Při vstupu do prvního prostoru lázně uvidíme saunu a jakuzzi, následuje místnost s vanou a umyvadlem, kde ženy provádí přípravu před ponořením. Stejně jako v případě pražské *mikve* jsou ženy zvyklé přinést si vlastní hygienické pomůcky, dokonce i ručník. V pražské *mikve* jsou klientkám poskytnuty ručníky či prostěradla. Z koupelny vedou dveře přímo do úzké místnosti s rituální lázní. Lázeň se na první pohled nijak neliší od ostatních moderních rituálních lázní. Velikost *mikve* odhaduji mezi 2 - 3 metry krychlovými. Přimo za rituální lázní se nachází ještě jedna důležitá, dá se říci technická místnost, v níž jsou umístěné 2 oddělené nádrže. V jedné nádrži je uschovávána ona dešťová voda a ve druhé rituálně nezpůsobitelná voda *majim še'uvim*. Poté, co dojde ke smíchání vody, je odtud speciálním způsobem přiváděna do lázně, kterou od ní dělí pouhá příčka. Sběrna na dešťovou vodu je umístěna z vnějšku³³² budovy a funguje na „klapkový systém“. Když je nádrž naplněna dostatkem dešťové vody, otevře se klapka a voda přepadává do sběrny. Jak vypadá tato nádrž mimo budovu, jsem bohužel neměla možnost zdokumentovat, jelikož bude jistě náležitě zabezpečeno.

Paní Seifertová vypověděla, že se nestává, aby své klientky musela upozorňovat na jakékoliv nedostatky či zábrany *chacicot* při ponoření. Když se to stane, tak nedopatřením. Na opar paní Seifertová pohlíží jako na *chacicu* a ženě ponoření není umožněno. Ženy již vědí, v jakých případech lázeň nesmějí navštívit. Přesto paní Seifertová již upozornila na strup a

³²⁹ Židé studují *Mišnu* a ostatní spisy judaismu celý svůj život, já zde vyjadřuji laický názor.

³³⁰ *Mikva'ot* je šestý traktát v oddílu *Teharot* v *Mišně*. Traktát se skládá z deseti kapitol a zabývá se veškerými detaily *mikve*.

³³¹ Goldschmidt, Lazarus (1936). *Der Babylonische Talmud*. Berlin: Jüdischer Verlag.

³³² Předpokládám, že je dostatečně zabezpečena, aby voda v ní nemohla být náhodou či úmyslem vandalů znehodnocena.

šperky. I když na nemoc není pohlíženo jako na *chacicu*, klientky paní Seifertové rituál odloží do té doby, než se uzdraví. Důležité především je, aby ponoření ženu neohrozilo na zdraví. *Balanit* kontroluje především to, aby se ženy při ponoření omylem nedotkly stěn *mikve*, to by celý rituál znehodnotilo.

Jelikož se v *mikve* očišťuje nádobí, ptala jsem se, zda jsou k této příležitosti vyhrazené dny. Paní Seifertová vysvětlila, že se do *mikve* ponořuje pouze nové nádobí, tudíž se v pravém slova smyslu neočišťuje. Nádobí se do *mikve* ponoří, než se začne používat v židovské domácnosti. Před tím je potřeba zbavit ho případných nálepek a zbytků obalů, na které je pohlíženo, jako na *chacicot*. Nádobí se do pražské *mikve* ponořuje pouze před výměnou vody³³³, v Brně je očištění nádobí možné kdykoliv přes den.

Jedna z otázek v dotazníku se týkala očišťování žen po porodu. Předepsané doby pro očištění po porodu jsou dvě a nalezneme je v knize Leviticus v kapitole 12. V době, kdy stál Chrám, chodila žena do *mikve* osmý den po porodu chlapce (tedy večer po sedmém dni) a patnáctý den po porodu děvčátka. Poté již nebyla *nida* a nesla jinou *tumu* znečištění, po kterém se znovu očišťovala v předepsané době³³⁴. Dnes, dokud nestojí Chrám, se ženy očišťují jen z *tum'at nida*³³⁵. V Brně se ženy očišťují sedmý den po skončení poporodního krvácení, poté přijdou až po první menstruaci. „*Některé ženy přišli znovu až za rok,*“ dodává brněnská *balanit*. V Praze se ženy po porodu také očišťují pouze jednou a to tehdy, když definitivně ustane krvácení a napočítají sedm čistých dní.

Poslední otázka na paní Seifertovou se zabývala *gijury* a prvním ponořením nevěst. Ani s jedním z těchto specifických ponoření nemá a nemůže mít brněnská *balanit* zkušenost, jelikož se *gijury* a sňatky konají pouze v Praze. Tím pádem paní Seifertové odpadá i povinnost tzv. poradenství, které podle tradice poskytuje *balanit* nevěstě v záležitostech manželství.

Fungování i provoz pražské a brněnské *mikve* je v jistých ohledech odlišné. Hlavním důvodem je mísení domácí tradice se zahraniční, zejména s izraelskou a rozdílným počtem klientů. V Praze sehrává důležitou roli velké množství zahraniční klientely.

³³³ Je běžné ho doma potom znovu umýt.

³³⁴ 33 dní po narození chlapce a 66 dní po narození dívky.

³³⁵ *Tum'at nida* – hebrejsky, rozumíme první dobu po porodu ve které je žena *nida* (týden nebo 14 dní).

7.4.4. Historické rituální lázně v Mikulově

První historická zmínka o Mikulovu se hlásí ke 12. století. Židé zde našli domov ve 14. století a do poloviny 19. století zde vybudovali nejpočetnější kulturní, duchovní a politické centrum moravských Židů a významných rabinů. Klade nábožensko-hospodářské spoluzití Židů a křesťanů podporovalo významnost a prosperitu obce. Město Mikulov se dnes řadí mezi nejmalebnější místa naší republiky. Za návštěvu stojí místní hrad, vinné sklepy a časté kulturní akce či mezinárodní festivaly různých druhů.

Mikulov jsem navštívila v rámci svého terénního výzkumu v srpnu 2013. Přínosná byla jak prohlídka historických památek *mikve*, tak i rozhovor s paní Ing. Marií Laskovjanovou, předsedkyní Spolku židovské kultury v Mikulově a paní Silvou Chludilovou, majitelkou Galerie Efram. Instrukce, v nichž tyto ženy působí, spolupracují ve snaze o záchranu židovských památek Mikulova s Regionálním muzeem v Mikulově a Židovskou obcí v Brně, která vlastní většinu židovských pamětihodností regionu. Shromážděné informace z rozhovorů byly sumarizovány a v textu níže použity.

Mikulov byl po staletí největším a nejvýznamnějším útočištěm moravských Židů. Za zmínku stojí publikace Dany Veselské³³⁶ nebo Jaroslava Klenovského,³³⁷ které popsaly historický vývoj a jednotlivé židovské památky této obce.

Byla to strategická poloha a vstřícný postoj vrchnosti a spoluobčanů, které daly vzniknout tomuto židovskému centru. Až se zavedením translokačního reskriptu, který si mimo jiné vynucoval odsun Židů od křesťanských svatyní, byli Židé nuceni separovat se do uzavřených ulic či ghett. Silná migrační vlna Židů přišla do Mikulova z Dolních Rakous a Vídně v roce 1421 a po následném „vypovězení“ v roce 1454 především z města Brna a Znojma. V polovině 17. století ovlivnili duchovní život obce polští Židé, kteří byli vyznavači hnutí Chasidismu. Mikulov, jakožto domov významných rabinů, obsahoval jistě již od poloviny 15. století několik rituálních lázní. Zásahy požárů v ghettu a jiné plošné asanace zapříčinily jejich zánik. Požár ze dne 10. 8. 1719 zlikvidoval společně celou židovskou čtvrť i zámek. Tehdy zmizela většina památek z předešlého období. V Mikulově zaniklo po dobu několika století dokonce 12 synagog,³³⁸ budovy rabinátu, obecní domy aj. Důvodem byly požáry či válečné události. Předpokládám, že v některé z výše uvedených institucích

³³⁶ VESELSKÁ, Dana (2004): *Židé v Mikulově*. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově.

³³⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav (1994): *Židovské památky Mikulova*. Brno: Regionální muzeum Mikulov.

³³⁸ Některé z nich byly dokonce privátní, např. Synagoga Aškenázská nebo Guttmanova.

fungovala *mikve*. Fakt, že ve městě v minulosti existovalo několik soukromých synagog, napovídá, že zde fungovalo i několik privátních rituálních lázní. Berme v potaz, že ve městě působili slavní rabíni jako např. Mordechaj Benet, legendární rabí Löw nebo David Openheim.

Snaha zachránit alespoň několik hmotných památek přišla v roce 1931-1935 s nově vznikajícím Židovským muzeem pro Moravu a Slezsko. Přestože bylo toto úsilí násilně přerušeno příchodem nacistů, dnes je návštěvníkům města v rámci naučné stezky v židovské čtvrti představena historie Židů, synagoga, rozsáhlý židovský hřbitov a od roku 2010 i středověká *mikve*, která byla náhodně objevena v roce 2004 v Brněnské ulici. V Mikulově se však nachází ještě jedna lázeň. Mnozí z odborníků i laiků tvrdí, že se jedná o pouhou cisternu, která dříve (dnes již neexistující) rituální lázeň napájela. Tu naleznete v původním středověkém suterénu bývalého rabínského domu, dnešního Hotelu Tanzberg v ulici Husova 8. Prohlídka „*mikve*“ je zájemcům umožněna po domluvě s recepcí.

Rituální lázeň v hotelu Tanzberg

Renesanční dům z roku 1574 fungoval v minulosti jako rabinát. V 16. století zde působil Rabbi Löw, s nímž je mimo jiné spojena legenda o Golemovi či pověsti o rituální lázni v Poběžovicích. V 70. letech 20. století byla nadzemní část tohoto domu zbourána, sklepení však zůstalo nedotčené. Právě v tomto středověkém sklepení, do kterého se vchází po dlouhém a příkrém schodišti, se nachází rituální lázeň. Podle názoru pana Klenovského, se jednalo o cisternu či součást *mikve*, která napájela rituální lázeň na Lázeňském náměstí. „*Krkolomný přístup a rostoucí počet obyvatel jistě přispěly ke zřízení další lázně na Židovských zahradách, v přízemním domku s rohovým loubím na Lázeňském náměstí 14/1008*“.³³⁹ Tato rituální lázeň byla zbudována až v 17. století. Domnívám se proto, že byla lázeň v suterénu rabinátu využívána alespoň po dobu dvou století.³⁴⁰

Sklepení je dnes z části přebudováno na vinárnu, je prostorné, tudíž předpokládám, že zde fungovala i místnost pro přípravu před rituálem. *Mikve* válcovitého tvaru splňuje veškeré technické požadavky pro rituální způsobilost dokonce i dnes. Je napájena pramenem, odtok a přítok nebylo možné zdokumentovat, voda však byla stále průzračně čistá. *Mikve* je vyzděná

³³⁹ KLENOVSKÝ, Jaroslav (1994): *Židovské památky Mikulova*, s. 24. Brno: Regionální muzeum Mikulov.

³⁴⁰ Jedná se o pouhou hypotézu, jelikož je to dnes již neověřitelná informace.

cihlami a kamenem, její hloubka sahá až do deseti metrů. Pro vstup dříve mohl sloužit žebřík. Svou podobou je srovnatelná s rituální lázní v Třebíči nebo Poběžovicích.³⁴¹

Rituální lázeň na bývalém Lázeňském náměstí

Tato rituální lázeň byla náhodně objevena při záchranném archeologickém výzkumu v dnešní Brněnské ulici v roce 2004, ten byl nařízen před rekonstrukcí a budováním nových obytných objektů uvnitř památkové rezervace. Při odkrývání došlo k proražení klenby dochované *mikve* – tehdy archeologové odhalili, že pravděpodobně narazili na rituální lázeň. Přirozený přítok a odtok byl v rámci prací také přerušen, přesto je i dnes lázeň naplněna. Voda je však kalná, a to z důvodu vápenatého podloží. V minulosti byla lázeň napájena stejným pramenem, který napájel výše zmíněnou *mikve* v Husově ulici. Po vyčerpání lázně byl odhalen její čtvercový tvar a několik schodů, které do ní vedly. Ty byly z části dřevěné, z části kamenné, poslední schůdky v nynější zrekonstruované lázni jsou původní. Město v zápětí navštívili zaměstnanci Židovského muzea v Praze, kteří sepsali elaborát o tomto objevu³⁴². Dataci lázně můžeme jen stěží odhadovat, může se jednat o stavbu ze 17. století. Bezprostředně po odhalení se začal připravovat projekt k její konzervaci a rekonstrukci. Dnes je návštěva *mikve* začleněna do naučné stezky židovskou čtvrtí. Objekt je přes noc uzavřen kovovou branou, která památku chrání před možným vandalstvím. I když byla původní cihlová klenba zčásti zbourána a *mikve* byla zavalena sutí, podařilo se ji velice citlivě zrekonstruovat. Mikve byla představena veřejnosti při slavnostech židovské kultury v květnu roku 2010. Odhaleno bylo nově zbudované předsklepi, samotná *mikve* a nový vstup do těchto podzemních prostor. Již při vstupu je zřejmé, že kamenné části jsou původní, červené cihly byly zvoleny při rekonstrukci. Jak prostor lázně vypadal v období, kdy bývala *mikve* aktivní, se můžeme pouze domýšlet. Přestože byla lázeň umístěna v soukromém objektu, domnívám se, že se nejednalo o privátní, nýbrž obecní rituální lázeň. To nám napovídá i fakt, že se *mikve* nacházela na Lázeňském náměstí.

Z rozhovoru s paní Laskovjanou vyplynulo, že náklady na projekt záchrany *mikve* činily až 1 milion korun. Snahou paní Laskovjanové a dalších členů Spolku o záchranu židovských památek v Mikulově bylo rituální lázeň nejenom zrekonstruovat, ale dokonce obnovit pro případné zájemce o ponoření. Těch je v Mikulově především z řad turistů

³⁴¹ Rituální lázeň válcového typu v Třebíči se nachází v suterénu hotelu Joseph. Podoba rituální lázně v Poběžovicích je dnes dostupná pouze na fotografiích.

³⁴² Bohužel se mi nepodařilo tento text získat.

dostatek. Soudím, že tato myšlenka měla své opodstatnění. Podle statistik pouze mikulovský židovský hřbitov navštíví ročně v průběhu sezóny deset a půl tisíce lidí.

Do města přijíždějí celé skupiny židovské klientely, které nejednou samotnou paní Laskovjanovou žádaly o ponoření v „nefungující“ lázni v Brněnské ulici. Pravdou je, že brněnská moderní rituální lázeň je od Mikulova vzdálena pouhých 50 km a vstupné činí 10 Euro. Z neznámých důvodů či z možné pohodlnosti, do Brna mikulovští turisté většinou necestují. Spolek záchrany židovských památek v Mikulově měl představu, že odkoupí byt v blízkosti lázně, kde zbudují pro klienty místnost se sprchami a vanami pro přípravu. Tento návrh byl však jednoznačně zamítnut.

7.4.5. Rituální lázně v Třebíči

Třebíč se pyšní nejlépe dochovaným³⁴³ židovským ghettem v České republice. Ghetto bylo roku 2003 společně s židovským hřbitovem a bazilikou sv. Prokopa zapsáno na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Na počátku 12. století byl založen benediktýnský klášter, jehož existence podnítila vznik tržiště.³⁴⁴ Obchodní příležitosti přilákaly židovské obyvatelstvo, které v zápětí založilo svébytné židovské ghetto. Třebíčští Židé nebyli zpravidla ostatním obyvatelstvem tolerováni, zejména z důvodu obchodní konkurence. V současnosti ghetto obývají převážně sociálně slabší rodiny.³⁴⁵

Třebíč jsem navštívila v rámci svého terénního výzkumu v srpnu 2013. Domnívala jsem se, že se zde dochovaly dokonce tři rituální lázně. *Mikve* nalezneme v ulici Blahoslavova č. p. 10, kde v současné době sídlí firma Kapucín a v budově hotelu Joseph mezi ulicemi Skalní a Blahoslavovou č. p. 85. Třetí zmíněná lázeň se nedochovala. Nacházela se ve sklepení obecního domu v ulici L. Pokorného 14/8. Třebíčské ghetto vyrostlo podél řeky Jihlávky, a proto je ve všech jeho částech dostatek spodní vody. Je možné, že ghetto v minulosti obsahovalo dokonce několik rituálních lázní. Byly zde pravděpodobně aktivní nejenom *mikve* obecní (ženská a mužská), ale také *mikve* privátní.³⁴⁶

³⁴³ Dochovalo se 123 domů.

³⁴⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav (2003): *Židovské památky Třebíče*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

³⁴⁵ Částečně zrekonstruované domy v ghettu, poskytují nájemníkům společné sociální zařízení. Především z tohoto důvodu jsou byty v ghettu klasifikovány do III. kategorie.

³⁴⁶ Ty bývaly majetkem movitých Židů.

Rituální lázeň v domě L. Pokorného 14/8

Obecní dům, v němž se rituální lázeň nacházela, sloužila v minulosti jako radnice, nacházely se zde kupecké krámy a místnost pro košerování masa. Dům byl postaven v roce 1660 a koncem 19. století prošel zásadní přestavbou, čímž doslova ztratil svůj původní vzhled.³⁴⁷ Sklepení domu jsem prozkoumala a je zřejmé, že původní kamenná dlažba, v níž byla lázeň umístěna, byla před lety zabetonována. Pravděpodobně se jednalo o malý kamenný bazén, možná s dřevěným obkladem a několika schůdky pro vstup. Vedle lázně byla jistě místnost pro přípravu před ponořením, soudím tak z prostorových dispozic sklepení. To dnes slouží pro nájemníky jako úschovna. Obyvatelé domu vypověděli, že po válce tento prostor využívali jako prádelnu a sušárnu, čemuž odpovídá staré umyvadlo na východní straně sklepení. V prostoru, kde se lázeň nacházela, se dochoval nosný, zeleně lakovaný sloup, zdobený ornamentálními vzory. To nám napovídá, že svého času byla tato obecní rituální lázeň zasazena v pěkném prostředí. Můžeme pouze spekulovat, zda lázeň vznikla v 17. nebo až 19. století po zásadní přestavbě objektu. Zápis v pozemkové knize z roku 1850 zmiňuje přítomnost ženské rituální lázně a studně. V případě, že se jednalo o výhradně ženskou lázeň, kde podstupovali rituální očistu muži?³⁴⁸ To zůstává otázkou dalšího bádání. Lázeň mohla být aktivní až do příchodu nacistů.

Rituální lázeň v domě Jakoba Koplá, Blahoslavova č.p. 10

Zcela dochovaná rituální lázeň se nachází ve sklepení domu „Kapucín“³⁴⁹ nedaleko staré synagogy. Jedná se o původní křesťanský grunt. Dům vlastnila rodina Koplů od roku 1627. Část domu, kde se *mikve* dochovala, obývali v minulosti bratři Koplové. Domnívám se, že rituální lázeň v domě Kapucín byla využívána pouze pro košerování nádobí. Jiní váhají, zda se vůbec o rituální lázeň jedná. „*Ačkoli se o tom písemné prameny nikde výslovně nezmiňují, měl dům ve sklepě nádrž na vodu, která splňovala všechny podmínky, aby mohla být užívána jako mikve*“.³⁵⁰ Lázeň se nachází v malé, klenuté, obdélníkové místnosti. *Mikve* jsem přeměřila a velikostně opravdu odpovídá předepsaným nařízením pro rituální způsobilost. Velikost *mikve* je 1,5 x 1,5 metru, v nejhlubším místě tento malý bazén dosahuje

³⁴⁷ FIŠER, Rudolf (2009): *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov Třebíči*, s. 88. Praha: Foibos.

³⁴⁸ Rudolf Fišer hovoří o lázni v obecním domě, jako o ženské *mikve*. FIŠER, Rudolf (2009): *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov Třebíči*, s. 89. Praha: Foibos.

³⁴⁹ Objekt tak místní přezdívali, protože zde sídlí firma Kapucín

³⁵⁰ FIŠER, Rudolf (2009): *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov Třebíči*, s. 91. Praha: Foibos.

150 cm. *Mikve* je kamenná, schůdky do lázně se nedochovaly, pokud vůbec existovaly. Ponoření mužů v takto malé lázni, muselo být velice nepohodlné a problematické.³⁵¹ Proto se domnívám, že se muži ponořovali jinde – pokud měli takou možnost. Vše nasvědčuje tomu, že zde *mikve* sloužila k rituální očištění nádobí nebo byla privátně využívána nájemníky domu.

Dodnes je vidět přítok a odtok čisté spodní vody nebo pramene. Lázeň je zcela funkční.

Rituální lázeň v domě Mojžiše Teutsche, Sklaní 85/5

Tento dům vznikl na příkré terénní nerovnosti na skále v druhém desetiletí 18. století, jeho nejstarší dochované části pocházejí z roku 1699. Dům přešel z křesťanského do židovského držení v roce 1629. Rituální lázeň se nachází na úrovni spodního přízemí a je datována do poloviny 17. století. Dům byl patrový a kapacitně tehdy patřil k největším v ghettu, proto byl rozdělen na 5 dílů. Část domu, kde se *mikve* nachází, bývala kdysi domovním sídlem Mojžiše Teutsche. Právě tato část komplexu je nejstarší, dochovali se zde barokní klenby. Lázeň byla využívána v letech 1629 – 1699, „*tedy před tím, než byl tento dům postaven, protože jedna z nosných zdí byla založena na dně této mikve*“.³⁵² V pozdějších letech tato část budovy fungovala jako chudobinec.

Lázeň byla náhodně objevena při rekonstrukci areálu na hotel v roce 2006. Je vyhloubena v podlaží, odkud byla dříve napájena přítokem spodní vody. I dnes se voda po vyčerpání do dvou dnů naplní, ale již neodtéká a je kalná. Voda v ní je stojatá, a proto je *mikve* posuzována za nefunkční.

Odkrytá lázeň byla renovována a představena veřejnosti v konferenční místnosti hotelu Joseph. Lázeň spíše připomíná hlubokou studnu než *mikve*, proto je z bezpečnostních důvodů zakrytá sklem a podsvícena. Dříve do lázně vedly kamenné schůdky, nyní je na stěně lázně zachycen kovový žebřík. Je možné, že měla lázeň v minulosti odlišný tvar. Nyní je svou podobou zcela srovnatelná s rituální lázní v Poběžovicích nebo v Mikulově v Hotelu Tanzberg. Její hloubka může dosahovat až pěti metrů. Jednalo se o privátní *mikve*, která s novým majitelem Židem Hierschelem Heskym v rámci přestavby zanikla. Heský v roce 1699 nechal založit nosnou zeď přímo do prostoru *mikve* a tím přestala být využívána.

³⁵¹ V případě, že se osoba dotkne stěn, ponoření není *košer*.

³⁵² Informace dostupná z brožury, kterou lze získat na recepci Hotelu Joseph. Hotel Josef 1699, Euro Agentur.

8. Závěr

Práce si ve svém prvním oddílu předeslala za cíl, poskytnout hlubší vhled do problematiky rituálu ponoření a duchovního očištění v *mikve*. Zpracovány zde byly principy rituálního znečištění lidí tak, jak je vnímá židovská tradice. Zároveň byly popsány jednotlivé kroky, které musí věřící učinit, aby byl ve spirituálním slova smyslu očištěn před Bohem a mohl pokračovat ve svých modlitbách. Na otázku konstrukčních požadavků *mikve*, vzniku, vývoje rituálu a s ním souvisejících změn, nám ve velké míře odpovídají samotné náboženské spisy judaismu, jako je Tóra, Mišna nebo Talmud. Poznatky shromážděné z odborné literatury a spisů judaismu se však ukázaly jako nedostačující, proto je práce doplněna osobními výpověďmi ortodoxních Židů z Prahy a Brna, kteří jsou samotnými uživateli *mikve*. Cílem práce se stalo i srovnání způsobu praktikování rituálu v moderních rituálních lázních v Praze a v Brně. Na základě aplikace stejných výzkumných metod, které byly užity pro pražské respondenty v roce 2010 a následně pro brněnské členy obce v roce 2013, bylo možné shromážděné informace komparovat, což přineslo mnoho nových zjištění. Zkoumané téma obohatily a doplnily výpovědi současné *balanit* v Praze a Brně, jež byly rovněž podrobeny komparační metodě. Výzkum odhalil, že brněnské uživatelky navštěvují *mikve* po setmění pouze před očištěním po stavu *nida*, před svátky rituál praktikují během dne. Naopak pražské ženy, do *mikve* nehledě na důvod k očištění, vstupují podle aškenázské tradice vždy s východem hvězd. Brněnští Židé převzali veškeré zkušenosti spojené s provozem a použitím *mikve* z Izraele. Právě izraelské zvykosloví je dnes považováno za „moderní“ a v Brně převládlo. Pražská *mikve*, přestože se v mnohém také inspirovala po vzoru z Izraele, si zachovala původní ritus místní aškenázské kultury, což se odráží i v ostatních detailech rituálu *tvila*.

Rituál i samotné prostředí *mikve* zde bylo představeno od své starověké podoby až do novodobých dějin. Práce tak zodpovídá další výzkumnou otázku, jak se rituál v průběhu staletí měnil a vyvíjel. V minulosti bylo povinností celého národa včetně dětí očistit se od různých nečistot. Po zničení Chrámu se zákony rituální čistoty poprvé výrazně změnily. Dnes je rituál v *mikve* praktikován zejména ženami. Ty jsou povinny se očistit poprvé před svatbou a poté po každé periodě. Muži rituální lázeň navštěvují před významnými židovskými svátky, někteří velice zbožní Židé i po pohlavním styku.

Nutnou modernizací prošlo v průběhu staletí i prostředí *mikve*. Práce se zabývá podobou nejstarších dochovaných sefardských rituálních lázní v Izraeli a porovnává je s aškenázskými lázněmi dochovanými v Itálii a Německu. Práce objasnila změnu v konstrukčních řešeních *mikve* na základě migračních pohybů Židů po Evropě. Podoba *mikve* není jednotná, nýbrž se adaptovala na své nové prostředí a podmínky. V současnosti se místo malých, kamenných a zejména studených lázní, setkáváme s honosnými rituálními bazény, obsahující výhřevné systémy a další inovace odpovídající trendům 21. století. Rituální lázně jsou v současnosti obvykle spojovány s regeneračními centry, to aby ženy využily den svého očištění, také ke svému zkrášlení.

Druhý oddíl práce se zaměřil na identifikaci obcí v Čechách a na Moravě, v nichž v minulosti *mikve* fungovala. Na základě archivní badatelské činnosti, studia lokální literatury a terénního výzkumu, jenž se skládal z osobních prohlídek terénních situací popř. muzejních expozic, z polořízených rozhovorů a dotazníkového šetření, které bylo adresováno jednotlivým městům a obcím, byla zhotovena *Rešerše dochovaných a nedochovaných rituálních lázní na historickém území Čech a Moravy*. Lokality byly nejprve identifikovány podle dostupné literatury a dalších archivních zdrojů, vzápětí byli osloveni odborní pracovníci měst a obcí. Práce přinesla zmapování *mikve* jako historické památky. Přesto tuto rešerši hodnotím jako neúplnou. Tato práce předkládá pouhý základ pro širší výzkum v oblasti lokalizace rituálních lázní na území ČR. Byla by nutná obsáhlá badatelská činnost, vyžadující tým zkušených odborníků, kteří by souvisle a za finanční podpory celou práci dokončili.

Předkládaná práce prokázala přítomnost *mikve* i ve městech a obcích, kde se doposud dostupná literatura o lázních nezmiňovala. Práce rovněž obsahuje popisy jednotlivých lázní popř. jejich pozůstatků, které doposud rovněž nebyly publikovány. Výzkum potvrdil např. existenci rituální lázně v Prostějově, Rousínově, Uherském Brodě, Bzenci, Ivančicích aj. Informace byly sumarizovány a uvedeny v příslušných tabulkách. Popisy vybraných lokalit v Čechách a na Moravě přibližují historické souvislosti spjaté s životem Židů na našem území. Text popisuje vývoj židovského osídlení, zabývá se různými typy židovských sídlišť a událostmi spjatými s konkrétním obdobím a vládou panovníka. Byla to většinou nařízení proti svobodnému životu Židů, která ovlivňovala vznik jejich kulturních středisek. Kapitola *Historie Židů v Čechách a na Moravě, možnosti zbudování rituálních lázní* tak objasňuje, z jakého důvodu, musíme rituální lázně hledat především na vesnicích či malých městech.

Za přínos této rigorózní práce pokládám uveřejnění řady dosud v českém tisku nepublikovaných informací, které jsem získala na základě vlastního terénního výzkumu, a to prohlídkou lokalit, rozhovory s ortodoxními Židy, kteří rituál praktikují, tak i z anglo-saské literatury.

Na závěr své práce bych chtěla poukázat na fakt, že otázka židovských rituálních lázní je celosvětově, a tudíž i na území České republiky, opomíjena. Vyplývá to z dostupnosti odborné literatury. Domnívám se, že by bylo velmi pozitivní, kdyby se můj předeslaný cíl z úvodu mé práce stal skutečností a otázka rituální očisty Židů, jakožto citlivá a intimní procedura, vešla v život pro širokou veřejnost. To by podle mého názoru přispělo ke zničení a utlumení pověr či fám, které kolují v laické veřejnosti o rituální očistě Židů a jejich sexuálním životě.

9. Seznam použitých pramenů a literatury

ABRAMOV, Tehila (2005): *The secret of jewish femininity*. Southfield: Targum Press.

BABICKÝ, Stanislav (1969): *Lázně Kynžvart v minulosti a přítomnosti*.

Plzeň: Západočeské nakladatelství.

BALL, Barbara ed. (2005). In: *Carta's illustrated encyclopedia of the Holy Temple in Jerusalem*. Jerusalem: Temple Institute: Carta.

BŘEŇOVÁ, Klára (2004): *Plodte se a množte a naplňte zemi*. In: Lubica Obuchová (ed.), *Dítě a jeho svět*. Praha: Česká orientalistická společnost.

BONDY, Bohumil a Dvorský, František (1906): *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku*. Praha: B. Bondy.

BULKA, REUVEN P. (1986): *Jewish Marriage: A Halakhic Ethic*. Hoboken. Publishing House.

COHEN, Abraham (2006): *Talmud pro každého*. Praha: European Jewish Publication Society.

ČAPEK J. (1878): *Dějepisný místopis Libochovic*, s. 43. Roudnice.

DIETL, Hans (1990): *Dějiny objektu New York*. Materiály získané z diplomové práce: **VLASÁKOVÁ, Lenka** (2007): *Historie Židů v Lázních Kynžvartu*.

DOUGLAS, Mary (1966): *Purity and Danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.

ELIADE, M. (2006): *Posvátné a profánní*. Oikoymenh.

FIEDLER, Jiří (1997): *Židovský hřbitov*. In: **SADEK, Vladimír a kol.**: *Židé – Dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, str. 130 – 132.

FIEDLER, Jiří (2006): *Znovuobjevení domu New York v Lázních Kynžvartu*.

Informace získané emailem od Jiřího Fiedlera dne 24. 10. 2006.

FIEDLER, Jiří (1992): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

FIŠER, Rudolf (2009): *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov Třebíči*. Praha: Foibos.

FRANKOVÁ, Anita a kol. (2005): *Historie Židů v Čechách a na Moravě: Od emancipace do současnosti: Průvodce expozicí*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

FRIEDMAN, MANIS (1990): *Doesn't Anyone Blush Anymore: Reclaiming Intimacy, Modesty and Sexuality*. San Fransisco: HarperSan Fransisco.

Dějiny Židů v Polné. In: **GOLD, Hugo** (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Bd. I. Prag – Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

GOLD, Hugo (1929): *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

GOLD, Hugo (1934): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

GOLDSCHMIDT, Lazarus (1936): *Der Babylonische Talmud*. Berlin: Jüdischer Verlag.

HERLITZ, Georg und KIRSCHNER, Bruno (1929): *Jüdisches Lexicon: ein enzyklopädisches Handbuch des jüdisches Wissens in vier Bänden*. Berlin: Jüdisches Verlag.

CHAGALLOVÁ, Bella (2000): *Hořící světla*. Přeložila z francouzského originálu: Vladimíra Daňková. Praha: Argo.

KAUFMAN, MICHAEL (1992): *Love, Marriage, and Family in Jewish Law and Tradition*. Northvale: Jason Aronson.

KAHANA, KALMAN (1970): *Daughter of Israel*. Jerusalem: Feldheim. A practical and detailed guide to the observance of *Taharat Hamishpachah*/Family Purity. Feldheim Publishers.

KAPLAN, ARYEH (1983): *Made in Heaven: A Jewish Wedding Guide*. New York/Jerusalem: Moznaim Publishing.

KAPLAN, ARYEH (1976): *Waters of Eden: The Mystery of the Mikvah*. New York: NCSY/Union of Orthodox Jewish Congregations of America.

KITOV, A. ELIJAHU (1963): *The Jew and His Home*. New York: Shengold.

- KLÁN, Josef** (2000): *Historický dům „New York“ v Lázních Kynžvartu*.
Materiály získané od Josefa Klána, Lázně Kynžvart, 29. 11. 2009.
- KIEVAL, J. Hillel** (2011): *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870 – 1918*. Paseka s. r.o.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav** (2007): *Židovské město v Polné*. Polná: Linda.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav** (2001): *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno: Era group.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav** (1994): *Židovské památky Mikulova*. Brno: Regionální muzeum Mikulov.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav** (2002): *Brno židovské. Historie a památky osídlení města Brna*. Brno: Era group.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav** (2001): *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno: Era group.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav** (2003): *Židovské památky Třebíče*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- KOSÁKOVÁ, Eva a kol.** (2004): *Slovník judaik*. Praha: Židovské muzeum v Praze.
- KRATOCHVÍL, Jan** (2000): *Židovská Morava – židovské Brno*. Brno: Era group.
- KUČA, Karel** (1998): *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, III. díl. Praha: Libri
- KNIHY MOJŽÍŠOVY** (2002). Z hebrejštiny přeložil Alexander Flek. Sdružení BIBLON.
- LAMM, NORMAN** (1966): *A Hedge of Roses: Jewish Insights into Marriage and Married Life*. New York: Philipp Feldheim.
- MANDL, Moritz** (1934): *Geschichte der Juden in Königswart*. In: GOLD, Hugo (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Bd. I. Prag – Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag.

MANNOVÁ, Reva (2009): *Rabínova dcera*. Brno: Jota.

NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el (1998): *Judaismus od A do Z*. Praha: Sefer.

OLBRACHT, Ivan (1988): *Golet v údolí*. Praha: Slunovrat.

PAVLÁT, Leo (1997): *Antisemitismus – nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva*. In: **SADEK, Vladimír a kol.**: *Židé – Dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, str. 83 – 104.

PAVLÁT, Leo a PUTÍK, Alexander (1997): *Židovské tradice a zvyky*. In: Sadek, Vladimír a kol.: *Židé – Dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

PENTATEUCH, (2006). Přeložil z hebrejštiny Václav Bogner. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

PĚKNÝ, Tomáš (2001): *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

PUTÍK, Alexander (2005): *Dějiny židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel (2004): *Židovské památky Čech*. Brno: Era group.

ROUBÍK, František (1935): *Zur Geschichte der Juden in Böhmen im neu zelenen Jahrhundert*, in: *Jahrbuch der Gesellschaft für der Juden in der Čechoslovakische Republik*. Prag.

ROUBÍK, František (1931): *Judensiedlungen in Böhmen auf den Ortsplänen vom Jahre 1727*. Prag: Samuel Steinherz.

ŘÍMAN, Josef (1987): *Malá československá encyklopedie*. Praha: Academia.

SCHUBERT, K. (1995): *Židovské náboženství v proměnách věků*, Praha, Vyšehrad, 1995.

SLÁDEK, Pavel (2008): *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri.

SLONIM, RIVKAH (1996): *Total Immersion: A Mikvah Anthology*. Northvale: Jason Aronson.

STAWIARSKI, Bartek: Mykwy aszkenazyjskie w średniowieczu (referát přednesem na konferenci Mikve – místo, právo a motiv v roce 2011.

ŠEDINOVÁ, Jiřina (1997): *Židé v Čechách a na Moravě*. In: **SADEK, Vladimír a kol.:** *Židé – Dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, str. 35 – 54.

ŠVANDRLÍK, Richard (2005): *Historie Židů v Mariánských Lázních*. Mariánské Lázně: Art Galery Nataly.

TALMUD BAVLI (2004): *Tractate Nida*. Svazek č. 71. New York: Mesorah Publications.

TALMUD BAVLI (2005): *Tractate Nida*. Svazek č. 72. New York: Mesorah Publications.

TEUFEL, Helmut (ed.), (2009): *Jedinec a obec. Židé v Čechách, Na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

TOMEK, Václav Vladivoj (1855): *Dějepis města Prahy*. Praha: Řivnáč.

TURKOVÁ, Alžběta (2012): *Židovské ideologie a holocaust*. Praha: Karolinum.

VEČEŘOVÁ, Petra (2009): *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia.

VESELSKÁ, Dana (2010): *Nechť mu dá Bůh vyrůst*. Praha: Židovské muzeum.

VESELSKÁ, Dana (2006): *Mazl tov - hodně štěstí - good luck*. Praha: Židovské muzeum.

VESELSKÁ, Dana (2004): *Židé v Mikulově*. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově.

VILÍMKOVÁ, Milada a kol. (1993): *Židovském městě pražském*. Praha: Aventinum.

VLASÁKOVÁ, Lenka (2007): *Historie Židů v Lázních Kynžvartu*.

VOBECKÁ, Jana (2007): *Populační vývoj židů v Čechách v 19. a první třetině 20. století: Společenské a hospodářské souvislosti*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

VRIES, Simon (2009): *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad.

YADIN, Yigael (1960): *Masada, s. 164 – 169*. Italy: L.E.G.O.

ZBOROWSKI, Anna; HERROG, Elizabeth (1952): *Life is with People*. By International Universities Press, Inc.

Archiv

- Archiv Stavebního úřadu v Libochovicích, *svazek domu č. 310*
- Národní archiv v Praze pobočka Dejvice: *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783*
- MATUŠÍKOVÁ, Lenka (1999): *Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích*, s. 1, in Národní archiv, č. fondu 167
- Archiv Židovského muzea v Praze pobočka Praha – Smíchov: *Registratura Zemského židovstva*
- Národní archiv v Praze pobočka Praha – Opatov: *Plány z roku 1727 (Translokační reskript)*
- Moravský zemský archiv, inventární č. 1315-13160, fondu D 22 (Translokační reskript)

Seznam elektronických zdrojů

ENCYCLOPAEDIA JUDAICA (2004), (ed.), Geoffrey Wigoder, [CD-ROM]
Judaica Multimedia (Israel). Second Edition, Volume 14, lek - mil. Heslo: *mikve*

Seznam internetových zdrojů

- www.navajo.cz
- www.zidovskepamatky.unas.cz
- www.doopravdy.cz
- www.zob.cz
- www.encyklopedie.brna.cz
- www.yoatzot.org
- www.rozhlas.cz
- www.dumnewyork.wz.cz
- www.holocaust.cz
- www.laznekynzvalt.cz
- www.zidovskéhřbitovy.cz
- www.promoravia.blog.cz

Periodika

- Arnika

KLÁN, Josef: *Historický dům „New York“ v Lázních Kynžvartu.* In: Arnika, 2004, č. 3, s. 11-14.

- Roš Chodeš – Věstník židovských náboženských obcí v České republice a na Slovensku. Praha: Sefer.

KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Mikve nejen v Mikulově.* In: Roš Chodeš, 2005, č. 6, s. 9.

KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Potřebuje naši ochranu – co dál s židovskou čtvrtí v Polné.* In: Roš Chodeš, 2007, č. 5, s. 10-11.

MARXOVÁ, Alice: *Symbol čistoty a nového života.* In: Roš Chodeš, 2006, č. 11, s. 8 - 9.

AUTOR NEUVEDEN: *Očistná lázeň – mikve*. In: Roš Chodeš, 1995, č. 6/57, s. 8 - 9.

DANÍČEK, Jiří: *Skutečnosti, které si zaslouží pozornost*. In: Roš Chodeš, 2004, č. 1, s. 10 – 11.

- Židé a Morava – Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 13. listopadu 2002. Ed. Petr Pálka. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 2003.

GRUNBAUMOVÁ, Iva: *Židé ve středověkém Brně*. In: Židé a Morava, 2006, č. 13, s. 7 – 16.

10. Přílohy

10. 1. Slovník judaik

anšej Kneset hagdolamuži	muži velkého shromáždění
badej bdika	bílá tkanina
balanit	lázeňská
bat micva	obřad, jímž je dívka přijímána mezi dospělé
bejt din	židovský náboženský soud
bracha	požehnání
gijur	konverze k judaismu
gój	zpravidla hanlivé označení pro jinověrce
halacha	židovský náboženský zákon
chafifa	pročesávání vlasů pomocí prstů
chamiša chumšej tora	Starý zákon, pět knih Mojžíšových
cherem	trest (exkomunikace nebo klatba)
cni'ut	cudnost
Jom kipur	svátek Den smíření
keduši	manželství
kodašim	svatosti
kohanim	kněží
košer	správně
majim chajim	rituálně vhodná
masechtot	traktát
majim še'uvim	rituálně nevhodná voda
mezusa	pouzdro s pergamenovým svitkem
micva	Jedná o každý dobrý čin, který koresponduje s Tórou
minjan	společenství s min. 10ti dospělými muži

Mišna	sbírka ústní tradice judaismu
moed	svátek či období
našim	ženy
natla	uši od nádoby, která slouží k mytí rukou
netilat jadajim	omývání rukou
nezikin	škoda
nida	oddělení v období, kdy žena menstruuje
niduj	menstruace
ocar zri´ah	rituálně čistá voda, pocházející ze země
Roš ha-šana	židovský Nový rok
sedarim	oddíl
sefard	Žid žijící v JV a Z Evropě
sofer stam	písař svitků Tóry, modlitebních řemínků a mezuz
soferim	písaři
šabat	židovský svátek
šiduch	židovský sňatek
šomer daltot Jisra´el	Všehomoucí
Šulchan Aruch	židovský rituální zákoník
Talmud	soubor židovské tradice, vznikl v 1. st. př.n.l
tohora	čistota (rituální)
tohorat ha-mišpacha	čistota rodiny
tum´a	znečištění (rituální)
tvila	ponoření

10. 2. Pokyny k ponoření

Příprava před tvilou

Materiály získané od balanit pražské židovské obce dne 15. 3. 2010.

V den, kdy se provádí tvila, je dobré, aby žena nepracovala s věcmi, které můžou přilnout k tělu /těsto, laky, lepidlo apod./

Kdy se dělá chafifa/pročesávání vlasů pomocí prstů/

Je zvykem provádět chafifu, ještě když je den a pokračovat v ní, až vyjdou hvězdy a pak se ponořit do mikve. Pokud nestihne dělat chafifu ještě za dne, učiní ji těsně před ponořením do mikve.

Základní pravidla ohledně chacici /věc, která znemožňuje kontakt s vodou/

- veškerá věc, která se nachází na těle ženy a vadí jí, nebo většině žen na světě vadí, ale jí to nevadí a naopak to chce, v takovém případě tvila není košer.

Zuby

Dobře pročistit zubním kartáčkem zuby. Pokud je žena zvyklá používat dentální nebo jiné čisticí prostředky, může je použít.

Hlava

Řádně udělá chafifu teplou vodou a čisticím prostředkem – šamponem, mýdlem – a poté řádně propláchne vlasy v teplé vodě a rozčeše si vlasy hřebenem. Je záhodno, aby žena nepoužívala kondicionér nebo výživné šampony, které jsou na bázi olejů.

Obličej

- umyje si ho tak, jak je zvyklá, a pokud má na sobě make up musí ho pečlivě umýt.

Oči

- pokud má kontaktní čočky, před tvilou je vyjme
- pročistí si řasy

Nos

- vyčistit nos od všech nečistot

Uši

- řádně pročistit uši zevně i uvnitř
- zkontrolovat a podle potřeby odstranit zanesenou špínu v náušnicové dírce
- pokud žena už nenosí náušnici, není potřeba čistit díрку po náušnici

Tělo

- žena řádně své tělo umyje, opláchně ve sprše – tak jak je zvyklá, a to tak, aby na ni nezůstala žádná špína.
- bedlivě dá pozor na skrytá místa na těle /podpaží a další intimní místa/, aby se ani tam nenacházela špína nebo slepené ochlupení
- očistí si pupík

Je zvykem v den tvily ostříhat si a očistit nehty na rukou i na nohou – tak jak je žena zvyklá

Kožní nárůstky

- není potřeba odstraňovat

Ruce

- není potřeba použít drastické čisticí prostředky /savo/

Nohy

- pročistit dobře mezi prsty
- pokud má žena tvrdou kůži na chodidlech a obvykle by si ji odstraňovala, musí si ji před

tvilou také odstranit.

- pokud je zvyklá tvrdou kůži ponechat, v den tvily také ponechá

Po veškeré očistě opláchně se v koupelně ve sprše

Pokud žena cítí, že potřebuje jít na toaletu, učiní tak. Pokud ne – nemusí se nutit.

Po této očistě se na závěr před tvilou žena očima zkontroluje a přesvědčí, že se na ní nenachází skutečně žádná nečistota.

Prohlédnout se může před zrcadlem a místa skrytá před zrcadlem zkontroluje pohmatem.

Na závěr požádá balanit /ženu, která dohlíží na její tvilu/, aby ji zkontrolovala a celkově prohlédla.

Základní zákony provedení tvily

1. Je několik zvyků, jak se ponořovat:

A/ tři ponoření a žena žehná před druhým ponořením

B/dvě ponoření a žena žehná před druhým ponořením

C/jedno ponoření a žena žehná buď před a nebo po prvním ponořením

A další způsoby /záleží podle zvyku místa nebo zvyku dotyčné ženy/

2. Žena má mít končetiny volné, nic křečovitě sevřené, tak jak je prostě zvyklá volně chodit

3. Ústa a oči mohou být zavřené, ale ne pevně

4. Je-li ženě zatěžko ponořit se bez pomoci opěry, tak nejdřív navlhčí ruku ve vodě a pak během tvily se může držet zábradlí.

5. Jak provádí požehnání – nachází se ve vodě, pokud možno tak, aby voda zakrývala většinu jejího těla, a požehná danou brachou:

„Baruch ata ado-naj elo-hejnu melech haolam ašer kidšanu bemievotav vecivanu al hatvila.“

Pokud žena cítí po tvile potřebu jít na toaletu, nemusí jít po toaletě znovu do mikve.

Když se žena vrací domů, je zvykem říct svému muži, že udělala tvilu

Po mikve se už žena znovu v tom daném místě nesprchuje.

10. 3. Obrazová příloha

Seznam fotografií:

Příloha 1: Historická rituální lázeň v Praze. Gotické sklepení Pinkasovy synagogy, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 2: Historická rituální lázeň v Praze. Pinkasova synagoga. Pokles vody, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 3: Současná rituální lázeň v Praze. Tento ručník pokládá *balanit* na hlavu žená při odříkávání požeňnání, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 4: Současná rituální lázeň v Praze. Schody, které vedou do lázně, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 5: Současná rituální lázeň v Praze. Otvor, kterým do *mikve* přepadává voda, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 6: Současná rituální lázeň v Praze. Systém automatického vyhřívání, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 7: Současná rituální lázeň v Praze. Dveře z koupelny (kde klienti provádí přípravu) vedoucí přímo k lázni, fotografie ze dne 28. 11. 2009.

Příloha 8: Rituální lázeň ve Wroclawě. Studna, která přivádí vodu do *mikve*. Oddělené lázně pro obě pohlaví, fotografie ze dne 10. 5. 2011.

Příloha 9: Rituální lázeň ve Wroclawě. Původní dveře vedoucí do dámských koupelen, fotografie ze dne 10. 5. 2011.

Příloha 10: Rituální lázeň ve Wroclawě. Vana sloužila k přípravě před ponořením, fotografie ze dne 10. 5. 2011.

Příloha 11: Rituální lázeň ve Wroclawě. Schody vedoucí do mužské *mikve*, fotografie ze dne 10. 5. 2011.

Příloha 12: Rituální lázeň v Dobrušce. Prostor lázně, fotografie ze dne 27. 8. 2011.

Příloha 13: Rituální lázeň v Kdyni. Schody vedoucí do lázně, fotografie ze dne 8. 3. 2012.

Příloha 14: Rituální lázeň v Kdyni. Prostor lázně, fotografie ze dne 8. 3. 2012.

Příloha 15: Historická rituální lázeň v Lázních Kynžvartu. Dřevěné schody vedoucí do vody, fotografie ze dne 8. 11. 2009.

Příloha 16: Historický dům New York v Lázních Kynžvartu. Současná podoba židovského domu, fotografie ze dne 8. 11. 2009.

Příloha 17: Rituální lázeň v Libochovicích, fotografie ze dne 23. 9. 2011.

Příloha 18: Rituální lázeň v Libochovicích. Přítok vody, fotografie ze dne 23. 9. 2011.

Příloha 19: Rituální lázeň v Poběžovicích. Pozemek, na kterém stávala *mikve*, fotografie ze dne 6. 10. 2011.

Příloha 20: Rituální lázeň v Poběžovicích. Bývalý vchod do *mikve*, fotografie ze dne 6. 10. 2011.

Příloha 21: Rituální lázeň v Polné. Chodba vedoucí k rituální lázni, fotografie ze dne 8. 12. 2009.

Příloha 22: Rituální lázeň ve sklepení obecního domu v Polné, fotografie ze dne 8. 12. 2009.

Příloha 23: Rituální lázeň ve Strážově, fotografie ze dne 17. 4. 2012.

Příloha 24: Rituální lázeň ve Strážově, fotografie ze dne 17. 4. 2012.

Příloha 25: Rituální lázeň ve Strážově, fotografie ze dne 17. 4. 2012.

Příloha 26: Rituální lázeň ve Strážově. Pramen (naproti stavení), který dříve napájel lázeň, fotografie ze dne 17. 4. 2012.

Příloha 27: Rituální lázeň ve Fürthu. Pohled do lázně z patra, fotografie ze dne 14. 9. 2011.

Příloha 28: Rituální lázeň ve Fürthu, fotografie ze dne 14. 9. 2011.

Příloha 29: Rituální lázeň ve Fürthu. Prostor lázně, fotografie ze dne 14. 9. 2011.

Příloha 30: Rituální lázeň ve Friedbergu – nákres. Průřez lázně. Příloha 31: Rituální lázeň v Heřmanově Městci, fotografie ze dne 28. 10. 2011.

Příloha 32: Pozůstatek po rituální lázni z Dlouhé vsi. Studna, která napájela rituální lázeň ve Dlouhé vsi. Lázeň byla pravděpo dobně umístěna v tomto prostoru, fotografie ze dne 26. 10. 2010.

Příloha 33: Rituální lázeň v Rokytnici nad Orlicí. Prostor Lázně, fotografie ze dne 18. 11. 2011.

Příloha 34: Současná rituální lázeň v Brně, fotografie ze dne 20. 8. 2013.

Příloha 35: Systém na ohřev vody – současné rituální lázně v Brně. Součást systému trubek, které přivádí z vedlejší „technické místnosti“ dešťovou vodu., fotografie ze dne 20. 8. 2013.

Příloha 36: Technická místnost k rituální lázni v Brně. V pravé sběrně se uschovává dešťová voda, v levé nevhodná voda. V případě potřeby dochází k míchání a voda je přiváděna do mikve, fotografie ze dne 20. 8. 2013.

Příloha 37: Koupelna v brněnské mikve, kde ženy provádějí přípravu před ponořením, fotografie ze dne 20. 8. 2013.

Příloha 38: Ukázka wellness centra – součásti brněnské mikve, fotografie ze dne 20. 8. 2013.

Příloha 39: 1. a 2. Schodiště vedoucí k rituální lázni, popř. cisterně v Hotelu Tanzberg v Mikulově, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 40: Místnost vedle mikve/cisterny v Hotelu Tanzberg v Mikulově, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 41: : Mikve válcovitého tvaru v Hotelu Tanzberg v Mikulově, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 42: Tehdejší Lázeňské náměstí v Mikulově. V domcích po levé straně se nacházela mikve, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 43: Lázeňské náměstí v Mikulově dnes. Vchod do renovované mikve se nachází vedle prvního oranžového domu, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 44: Vchod do renovované mikve na Lázeňském náměstí v Mikulově, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 45: Chodba vedoucí k mikve na Lázeňském náměstí v Mikulově. Vstup do mikve – pod vodou jsou zbytky původních schodů, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 46: Mikve na Lázeňském náměstí v Mikulově, fotografie ze dne 28. 8. 2013.

Příloha 47: Sklepení domu L. Pokorného 14/8 Třebíč. Toto je zabetonovaná část sklepení, právě zde se v 19. stol. mikve nacházela, fotografie ze dne 29. 8. 2013.

Příloha 48: Ornamentálně zdobený sloup byl v minulosti součástí, dnes již zničených rituálních lázní, fotografie ze dne 29. 8. 2013.

Příloha 49: Dochovaná rituální lázeň, Blahoslavova 10 Třebíč. Na pravé straně je viditelný přítok čisté vody do mikve, fotografie ze dne 29. 8. 2013.

Příloha 50: Historický dům Skalní 85/5 Třebíč s dochovanou mikve, fotografie ze dne 30. 8. 2013.

Příloha 51: Renovovaná rituální lázeň – zasklená v konferenční místnosti Hotelu Joseph Skalní 85/5 Třebíč, fotografie ze dne 30. 8. 2013.

Příloha 52: Konferenční místnost s mikve. Skalní 85/5 Třebíč, fotografie ze dne 30. 8. 2013.

10. 3. Obrazová příloha

Příloha 1: Historická rituální lázeň v Praze. Gotické sklepení Pinkasovy synagogy.

**Příloha 2: Historická rituální lázeň v Praze. Pinkasova synagoga.
Pokles vody.**

Příloha 3: Současná rituální lázeň v Praze. Tento ručník pokládá *balanit* na hlavu ženám při odříkávání požehnání.

Příloha 4: Současná rituální lázeň v Praze. Schody, které vedou

Příloha 5: Současná rituální lázeň v Praze. Otvor, kterým do *mikve* přepadává voda.

Příloha 6: Současná rituální lázeň v Praze. Systém automatického vyhřívání.

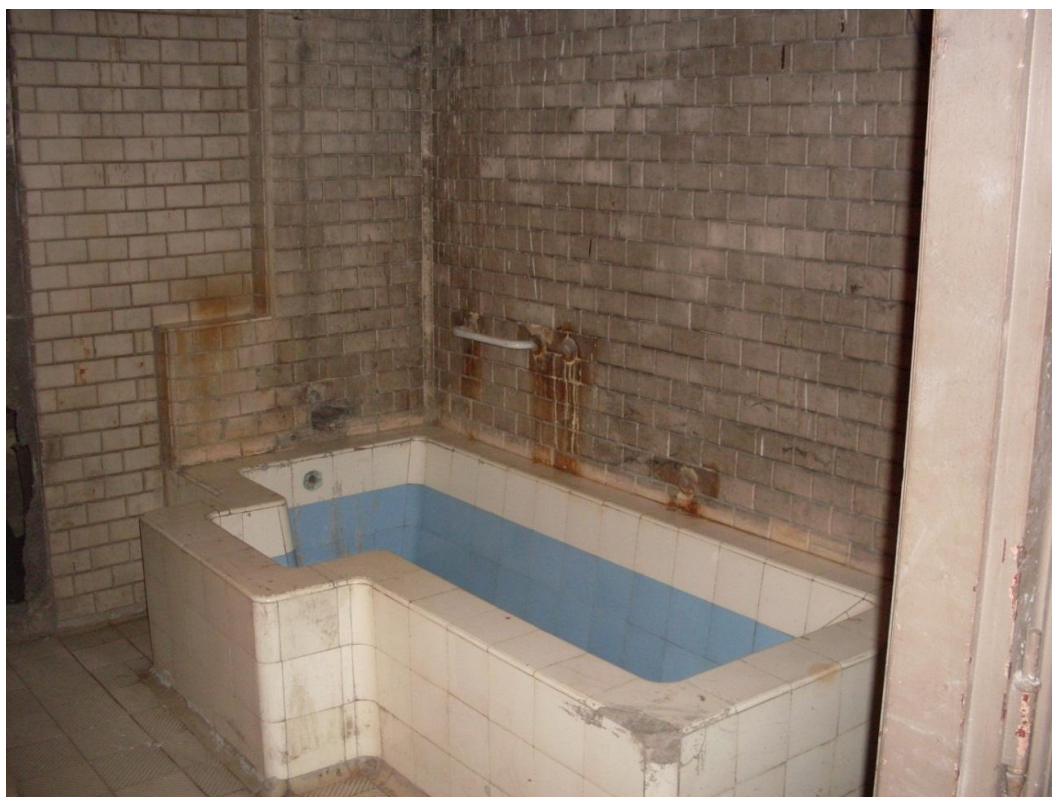
Příloha 7: Současná rituální lázeň v Praze. Dveře z koupelny (kde klienti provádí přípravu) vedoucí přímo k lázni.

Příloha 8: Rituální lázeň ve Wroclawě. Studna, která přivádí vodu do mikve. Oddělené lázně pro obě pohlaví.

Příloha 9: Rituální lázeň ve Wrocławě. Původní dveře vedoucí do dámských koupelen.

Příloha 10: Rituální lázeň ve Wrocławě. Vana sloužila k přípravě před ponořením.

Příloha 11: Rituální lázeň ve Wrocławě. Schody vedoucí do mužské mikve.

Příloha 12: Rituální lázeň v Dobrušce. Prostor lázně.

Příloha 13: Rituální lázeň v Kdyni. Schody vedoucí do lázně.

Příloha 14: Rituální lázeň v Kdyni. Prostor lázně.

Příloha 15: Historická rituální lázeň v Lázních Kynžvartu. Dřevěné schody vedoucí do vody.

Příloha 16: Historický dům New York v Lázních Kynžvartu. Současná podoba židovského domu.

Příloha 17: Rituální lázeň v Libochovících.

Příloha 18: Rituální lázeň v Libochovících. Přítok vody.

Příloha 19: Rituální lázeň v Poběžovicích. Pozemek, na kterém stávala mikve.

Příloha 20: Rituální lázeň v Poběžovicích. Bývalý vchod do mikve.

Příloha 21: Rituální lázeň v Polné. Chodba vedoucí k rituální lázni.

Příloha 22: Rituální lázeň ve sklepení obecního domu v Polné.

Příloha 23: Rituální lázeň ve Strážově. Odtok vody podél stěny stavení.

Příloha 24: Rituální lázeň ve Strážově. Bývalá kašna.

Příloha 25: Rituální lázeň ve Strážově. Prostor lázně – nyní je zasypán a zakryt dřevem.

Příloha 26: Rituální lázeň ve Strážově. Pramen (naproti stavení), který dříve napájel lázeň.

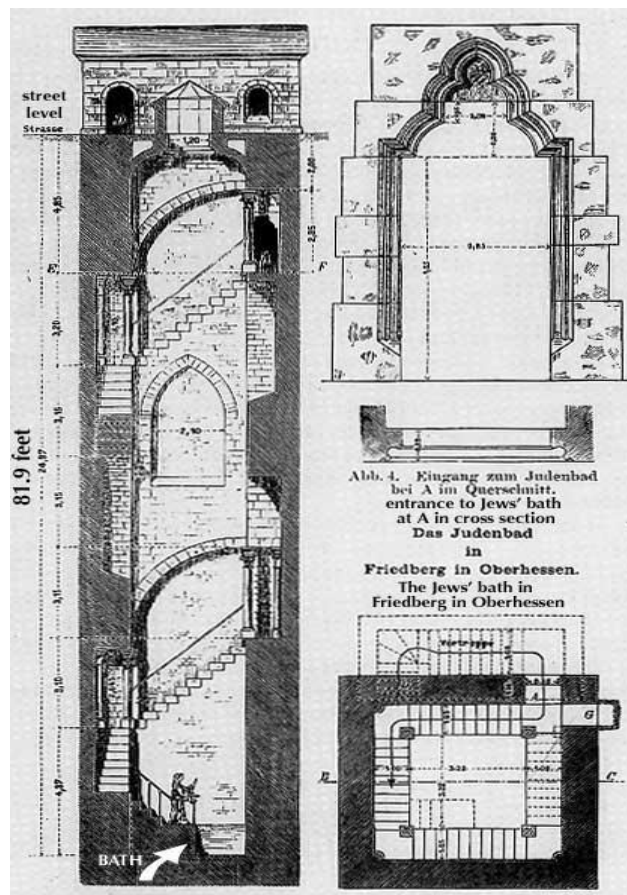
Příloha 27: Rituální lázeň ve Förfthu. Pohled do lázně z patra.

Příloha 28: Rituální lázeň ve Förfthu.

Příloha 29: Rituální lázeň ve Fürthu. Prostor lázně.

Příloha 30: Rituální lázeň ve Friedbergu – nákres. Průřez lázně.

Příloha 31: Rituální lázeň v Heřmanově Městci.

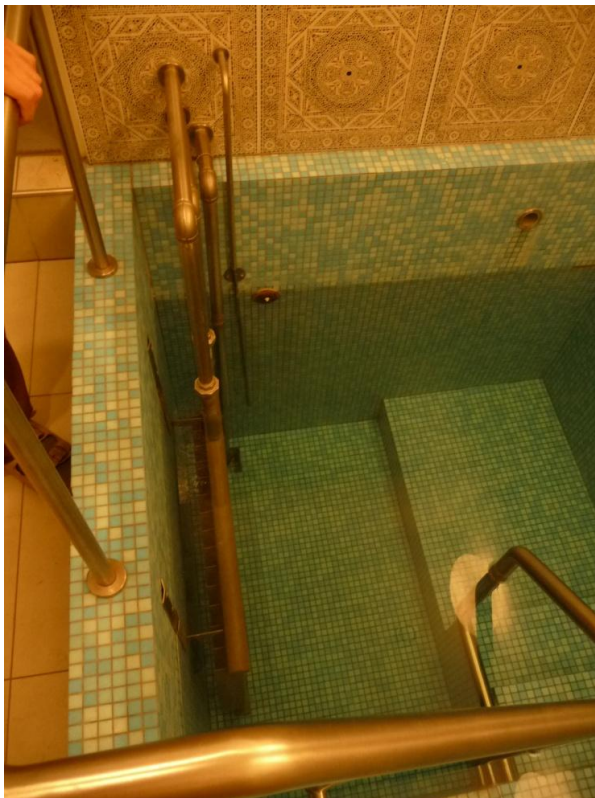
Příloha 32: Pozůstatek po rituální lázni z Dlouhé vsi. Studna, která napájela rituální lázeň. Ta byla pravděpodobně umístěna v tomto prostoru.

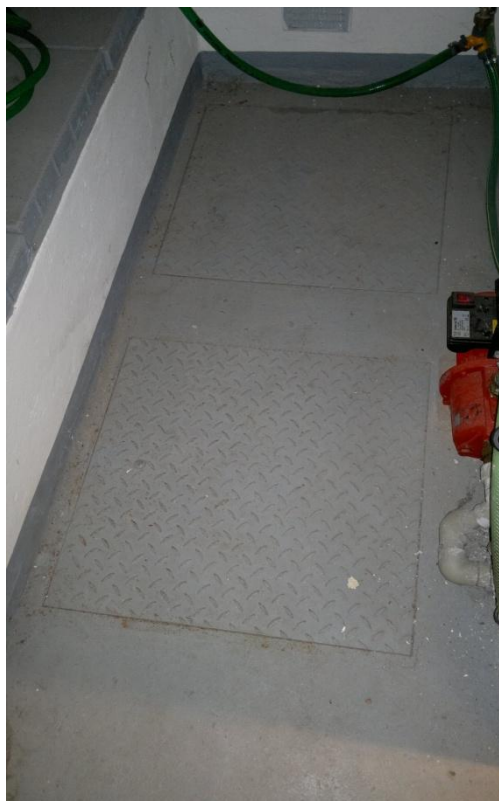
Příloha 33: Rituální lázeň v Rokytnici nad Orlicí. Prostor lázně.

Příloha 34: Současná rituální lázeň v Brně.

Příloha 35: Systém na ohřev vody – současné rituální lázně v Brně. Součástí systému trubek, které přivádí z vedlejší „technické místnosti“ dešťovou vodu.

Příloha 36: Technická místnost k rituální lázni v Brně. V pravé sběrně se uschovává dešťová voda, v levé nevhodná voda. V případě potřeby dochází k míchání a voda je přiváděna do mikve.

Příloha 37: Koupelna v brněnské mikve, kde ženy provádějí přípravu před ponořením.

Příloha 38: Ukázka wellness centra – součásti brněnské mikve.

Příloha 39: 1. a 2. Schodiště vedoucí k rituální lázni, popř. cisterně v Hotelu Tanzberg v Mikulově.

Příloha 41: Mikve válcovitého tvaru v Hotelu Tanzberg v Mikulově.

Příloha 40: Místnost vedle mikve/cisterny v Hotelu Tanzberg v Mikulově.

Příloha 42: Tehdejší Lázeňské náměstí v Mikulově. V domcích po levé straně se nacházela mikve.

Příloha 43: Lázeňské náměstí v Mikulově dnes. Vchod do renovované mikve se nachází vedle prvního oranžového domu.

Příloha 44: Vchod do renovované mikve na Lázeňském náměstí v Mikulově.

Příloha 45: Chodba vedoucí k mikve na Lázeňském náměstí v Mikulově. Vstup do mikve – pod vodou jsou zbytky původních schodů.

Příloha 46: Mikve na Lázeňském náměstí v Mikulově.

Příloha 47: Sklepení domu L. Pokorného 14/8 Třebíč. Toto je zabetonovaná část sklepení, právě zde se v 19. stol. mikve nacházela.

Příloha 48: Ornamentálně zdobený sloup byl v minulosti součástí, dnes již zničených rituálních lázní.

Příloha 49: Dochovaná rituální lázeň, Blahoslavova 10 Třebíč. Na fotografii na pravé straně je viditelný přítok čisté vody do mikve.

Příloha 50: Historický dům Skalní 85/5 Třebíč s dochovanou mikve.

Příloha 51: Renovovaná rituální lázeň – zasklená v konferenční místnosti Hotelu Joseph Skalní 85/5 Třebíč.

Příloha 52: Konferenční místnost s mikve, Skalní 85/5 Třebíč.